

Ana Blandiana

LiterNet.ro 2004

Autoportret cu palimpsest

ANA BLANDIANA

AUTOPORTRET CU PALIMPSEST

Redactor: Delia Oprea doprea@litternet.ro

Tehnoredactare: Mănăila Luminița Mihaela myky@fcc.ro

Fundatia Cartea Calatoare, Tel. 0237-214003, Fax. 0237-214004

Coperta: © 2004 Dora Ionescu dionescu@litternet.ro

prelucrare dupa Edouard Manet

Editor format Adobe PDF: Dora Ionescu dionescu@litternet.ro

Ilustratii: © 2004 Dinu Lazar office@fotografu.ro

Text: © 2004 Ana Blandiana

Toate drepturile rezervate autorului.

© 2004 Editura LiterNet pentru versiunea Adobe PDF

Este permisă difuzarea liberă a acestei cărți în acest format, în condițiile în care nu i se aduce nici o modificare și nu se realizează profit în urma acestei difuzări. Orice modificare sau comercializare a acestei versiuni fără acordul prealabil, în scris, al Editurii LiterNet este interzisă.

ISBN: 973-8475-43-0

Editura LiterNet

<http://editura.litternet.ro/>

office@litternet.ro

CUPRINS

PALIMPSEST	6
TREI LUMI	7
CUM AM DEVENIT POET	8
SOARELE CLIPEI DE ACUM	11
EXCLAMAȚIA DIN TROIENE	13
MUȘCHIUL RÂSULUI	14
DESPRE TINEREȚE	16
CARTEA ȘI LUMEA	18
GÂNDUL LA DELFINI	19
INSCRIPTIE PE O GRĂMADA DE CIOBURI	21
PE MALUL DELIRULUI	22
ABSENȚA FORMEI	24
DESPRE EGALITATE	25
CULEGĂTORUL DE CIUPERCI	26
FANTEZIE CU SOLSTIȚIU DE IARNĂ	28
NEUITAREA	30
PERSEVERENȚĂ	32
MONADĂ	33
MISTERUL REVOLTEI	34
NICI UN NUME	38
ORAȘUL NEETERN	39
POEZIE ȘI PROZĂ	41
VÂRSTELE CÂMPIEI	43
O FORMULĂ	45

GÂNDURI DINTR-UN CIREȘ	46
PLEDOARIE	48
REVERIE	50
BASCHET ȘI PERFECȚIUNE	52
O MIE DE OAMENI FERICIȚI	54
ÎNTRE LUMI	55
ABISURI	57
DORINȚA	58
UN JOC	60
ÎN DEȘERT	61
SPRE VIITOR	63
ULTIMUL LIMBAJ	65
GLOSĂ LA O PLOAIE ENGLEZĂ	66
FATALE	68
ISTORIE ȘI AMINTIRI	69
O AVENTURĂ ÎN TIMP	71
ÎNMULȚIREA PRIN SCIZIPARITATE	73
PĂDUREA DE TEI	74
ÎN PIEȚE	75
A DOUA GEOGRAFIE	77
FLUVIUL	79
O ATÂT DE TÂNĂRĂ PACE	81
VASUL REFĂCUT	83
UN SPECTACOL	84
ÎN ÎNTUNERIC	86
GENIUL DE A FI	87

O ÎNTÂMPLARE STRANIE	89
OGLINDA DE PĂMÂNT	91
CONCURSURILE DE FRUMUȘEȚE.....	93
METEOPSIHOLOGIE	95
ÎNCREDERE	96
ÎN CĂUTAREA ZĂPEZII	97
ARTIȘTI ȘI FIARE.....	99
FOTOGRAFII	100
UN LUJER STRĂVEZIU	102
MEDITAȚIE LA UN AN	104
AUTOBIOGRAFIE.....	105
ULTIMUL ADOLESCENT	106
COMPENSAȚIE	108
ACEASTĂ SINTAGMĂ.....	110
ANOTIMP.....	111
ÎN CONVERSAȚIE	112
ATÂT DE EGALI	113
FÂNTÂNA CU PEPENI.....	114
"EU SUNT IARBA"	116
JOCUL ȘI LECȚIA.....	118
ILUSTRAȚII DE CRONICI	120
VERONICA	122
CA ÎNTR-O TAPISERIE VECHĂ	123
INCREDIBIL, DAR ADEVĂRAT	125
ULTIMUL SPECTACOL	126
UN LAN DE GRÂU	127

CONTRASTE.....	129
CA UN HAN SPANIOL	130
SOARE PE ZĂPADĂ	132
O REVERIE BELLE ÉPOQUE	134
ÎNTREBĂRI, DEDUCȚII, FANTEZII.....	136
INDIFERENȚĂ	138
O PAGINĂ IDILICĂ.....	139
CA O ÎNTREBARE, DESTINUL.....	140
O COMEDIE UMANĂ ÎN TRAVESTI	143
LUNA DE TRECERE	145
COLOANE RĂSTURNATE	146
APUSENII	147
UN LOC ÎN CARE NU S-A ÎNTÂMPLAT NIMIC.....	148
VARĂ	150
PLOPII DE PE VALEA MUREȘULUI.....	151
ECUAȚIA GUSTULUI	153
HALOUL	154
ÎNTRE CRENGI	156
O EXPERIENȚA DE NEREFĂCUT.....	158
UȘA DIN CALCAN	159
DOUĂ NINSORI	161
SCENA DE DANS	163
LA CULES PRUNE.....	165
ÎN MUZEU.....	166
CINCI DECENII DE VEȘNICIE.....	167
DESPRE MUNCĂ	168

SUB MUNȚI DE BARICADE.....	169
REAȚIA DE APĂRARE	170
MARE ÎN APRILIE	172
ÎNTREBĂRI DE SEZON	174
CEA MAI FRUMOASĂ ORĂ	176
CONTINUITATE	178
O SUTA DE ANI DE HAPPENING	179
TRUNCHIURI.....	181
QUOD ERAT DEMONSTRANDUM.....	182
LIBELULA	184
ILUSTRAȚIE DE BASM	186
FANTEZIE CU RAMURĂ ÎN GEAM	188
SINONIMIE	190
FRAGMENTE	192
O TEMĂ DE DISCUȚIE	200
RĂGAZUL UNEI DEFINIȚII.....	202
A FI NOU, A FI ETERN	204
SCRIU	206

PALIMPSEST

O ciupercă a hârtiei mai vechi sau numai o inconsistența a celei noi (lipsa nu știu cărui element chimic fără de care substanța cărților se face cu timpul friabilă și se destramă) reduc – spun cei pesimiști sau numai bine informați – speranța noastră de nemurire la zero sau o fac, în cel mai bun caz, tributară viitoarelor descoperiri științifice în stare să o salveze. Nu spun o noutate, sunt ani de când se vorbește de această misterioasă amenințare și, totuși, nici numărul cărților, nici acela al scriitorilor nu a scăzut pe pământ. Optimism sau numai inconștientă, eroismul lor de a continua să lase mărturii, despre care știu că sunt condamnate să dispară, mi se pare emoționant și misterios într-un fel ținând nu de natura sufletului, ci, mai adânc, de natură pur și simplu, respectând legi mai inexorabile decât cele umane.

De altfel, primul gând care îmi vine, firesc, în fața acestei situații, este să mă întreb dacă anticii – scriitori, filosofi, istorici, matematicieni – ar fi continuat să scrie știind dinainte soarta care le pândește papirusurile și pergamentele. Ar fi continuat, oare, dacă ar fi bănuiră câte biblioteci vor fi incendiate? câte cetăți își vor amesteca

praful în care se vor fărâma cu cel al opurilor care le-au făcut gloria? câte capodopere vor pieri sub copitele cailor migratori? Ar mai fi scris anticii dacă li s-ar fi explicat de pe atunci înțelesul viitorului cuvânt *palimpsest*? Nu pot încerca să răspund înainte de a-mi exprima eu însămi spaima în fața acestei monstruoase vocabule. Puține noțiuni mi se par mai înfiorătoare decât aceasta și nu cred că repulsia și spaima mea vin numai din faptul că sunt eu însămi scriitor.

Îmi amintesc sentimentul de oroare pe care l-am avut în clipa în care am înțeles-o prima oară, viziunea de coșmar a miilor de călugări aplecați asupra pergamentelor acoperite cu operele antichității și răsându-le pentru a așterne pe ele adevăruri noi, uneori de sens contrar. Cât de multe opere vor fi supraviețuit, totuși, până atunci – în pofida tuturor incendiilor, migrațiilor, cutremurelor, jafurilor, măcelurilor – dacă recuperarea pergamentelor putea reprezenta o economie, dacă locul gol lăsat de împingerea lor în neant a fost în stare să creeze un cuvânt și să poarte un nume!

Da, cuvântul palimpsest este unul dintre cele mai triste din dicționarul, ineputabil în tristețe, al istoriei, dar – chiar dacă ar fi avut cum să-l bănuiască – anticii, sunt convinsă, ar fi continuat să scrie, așa cum, înconjurați de pericolele sfârșitului de mileniu, continuăm și noi să o facem.

TREI LUMI

Să privești totul – prezentul și chiar viitorul – ca pe un trecut, în care nimic nu se poate schimba și care are farmecul plin de nostalgie al lucrurilor imuabile; să privești totul – prezentul și chiar trecutul – ca pe un viitor, cu sentimentul imprevizibilului și nesiguranței ce însoțesc întotdeauna faptele care nu numai că nu s-au întâmplat, dar nici nu se știe dacă se vor întâmpla vreodată; să privești totul – trecutul și chiar viitorul – ca pe un prezent, cu sentimentul futilității absolute, cu lăcomia îngustării clipei absolut ireversibile, neînstare să se transforme în nimic: iată trei feluri de a exista în lume, mai mult chiar, iată trei lumi existând paralel și opunându-se una alteia, deși elementele care le formează sunt aceleași și întâmplările prin care trec neschimbate.

CUM AM DEVENIT POET

Aș fi tentată să răspund: născându-mă. Și sunt convinsă că acesta este, de fapt, și nu numai în ceea ce mă privește, singurul răspuns esențial al întrebării, îmi dau însă seama că ar fi prea puțin. O să încerc deci să detaliez, să descopăr ce am făcut eu – evident, în afară de a scrie – pentru ea destinul meu să devină unul literar.

Trebuie să încep prin a mărturisi că n-am crezut niciodată că aș putea deveni altceva decât scriitor (spun scriitor și nu poet, deoarece calitatea de scriitor am considerat-o întotdeauna o profesiune, desigur o profesiune extraordinară, miraculoasă întrucâtva, dar totuși o profesiune, în timp ce aceea de poet mi se pare o stare, o stare de grație, în care nu te poți menține tot timpul, un grad de intensitate al profesiunii de scriitor; nu poți spune despre tine însuți "sunt poet", cum nu poți spune despre tine însuți, în limitele decenței, "sunt geniu"). Am început să scriu de foarte devreme, practic de când am început să citesc, și toți cei din jurul meu au privit faptul ca pe ceva îmbucurător, dar firesc, ca și cum ar fi fost fericiți că și-au luat o grijă, că s-a lămurit mai din timp ceva ce oricum trebuia să se stabilească în cele din urmă. Tot ce-a urmat a

părut că vine de ia sine, pe un drum în care surprizele nu puteau ține decât de viteza înaintării. Din când în când, părinții intrau în alertă din cauza timpului exagerat petrecut printre cărți și se simțeau obligați să intervină temperându-mi pasiunea de care erau de fapt mândri: îmi amintesc cum, îmbolnăvindu-mă de scarlatină, doctorul a fost rugat să-mi spună că boala este o urmare a excesului de lectură, încât ani de zile cititul și scrisul au rămas pentru mine înconjurat de o anume vinovăție (care le făcea și mai plăcute) și de amenințarea de a mă îmbolnăvi din nou. În general, însă, eram lăsată absolut liberă să citesc cât vreau și ce vreau, și copilăria mea s-a desfășurat în cadrul paradisiac al unui lung șir de încăperi uriașe în care erau depozitate dealuri de cărți aparținând bibliotecilor dezafectate ale episcopilor române din Oradea.

Școala, cu șirurile ei derizorii de note bune, nu a fost decât o anexă a interminabilelor delicii ale lecturii, înspăimântată numai că ar putea să-și epuizeze vreodată obiectul pasiunii.

Vorbesc mereu despre citit pentru că scrisul s-a legat întotdeauna de el, pentru că nu a fost – atunci, la începuturile lui, mai ales – decât un frate mai mic al lecturii. Și chiar dacă a depășit-o în importanță cu timpul, cititul nu a încetat până azi să fie pentru mine cel mai important concurent al scrisului: un concurent care are, în plus, imensa calitate de a fi fericit.

Am început să scriu din dorința de a face, la rândul meu, ceea ce admirasem mai mult – pagina scrisă – și am scris un timp, cu încântare, în felul tuturor scriitorilor pe care i-am iubit. Așa cum, în natură, ontogeneza repetă întotdeauna filogeneza (un embrion uman, de exemplu, trecând prin toate speciile înainte de naștere), am trecut prin toate epocile istoriei literare, înainte de a ajunge la mine însămi. Ultima a fost aceea a generației mele, în starea de spirit a căreia se înscrie primul meu volum, volum pe care îl consider aparținând pre-nașterii mele.

Între prima și cea de a doua carte s-a întâmplat ceva ce avea să producă o adevărată cotitură în destinul meu artistic: moartea, în condiții tragice și înainte de a împlini cincizeci de ani, a tatei m-a smuls din euforia generației, punându-mă în fața unui dezastru care era numai al meu și a cărui asumare a însemnat pentru mine definitivă ieșire din copilărie. Nici un alt eveniment de atunci încolo nu a mai avut o asemenea pondere în destinul meu artistic și moral.

Spuneam la început că n-am crezut niciodată că aș putea deveni altceva decât scriitor și că cei din jurul meu au acceptat ca naturală – convingându-mă poate și pe mine de firescul ei – această situație. Statutul neobișnuit, oarecum de excepție, în care am fost închisă astfel de la o vârstă foarte fragedă, a avut părțile lui rele și bune, care, în egală măsură, m-au marcat și mi-au determinat devenirea.

La început eram mândră de condiția mea deosebită de

a celorlalți copii, și chiar dacă, crescând, pe cât se accentua deosebirea, pe atât mândria mea scădea, a trebuit să ajung la facultate ca să realizez cât de frustrantă este, în planul vieții, această poziție ieșită din comun, această atenție specială care, ca un zid invizibil, te separă, fără a te ascunde, de ceilalți.

Pe cât înaintez în maturitate, urăsc și mă înspăimântă tot mai mult condiția (atunci, când este) de monstru sacru a scriitorului, condiție care, sub pretextul pedestalului, îl smulge pe scriitor dintre oameni, obligându-l la istovitoare eforturi ca să se sustragă curiozității publice și să poată privi în continuare, atent și anonim, lumea prin care trece.

Atât de precocă descoperire a vocației a avut însă și partea ei bună: fixându-mi devreme țelul, m-a împiedicat să rătăcesc în căutarea căii de urmat, iar înălțimea lui mi-a dat o privire gravă și critică asupra perspectivei. Am crescut cu desăvârșire lipsită de ambiții (nici măcar literare) pentru că știam că pe drumul meu nici un fel de cucerire nu mi-ar fi fost de folos, iar literatura nu puteam s-o cuceresc pentru că mă aflam înlăuntrul ei. Toate îndoielile, toate suferințele, toate nesiguranțele, toate comparațiile s-au desfășurat pentru mine în absolut, în sufletul mării literaturi, iar orgoliul asumării lor se plătește atât de scump, încât în afară nu se mai vede decât o modestie înrudită cu indiferența.

Nu știu dacă, văzute din exterior, rândurile de mai sus par să aibă – așa cum simt eu – o legătură cu devenirea mea

poetică. Ele explică, în orice caz, însușirile (calitățile și defectele, care se confundă cu atâta ușurință) mele de scriitor: seriozitatea care poate părea excesivă, lipsa gratuității, viziunea cuprinzând într-o aceeași aură binele și frumosul. Nu mi-am permis niciodată să mă joc cu vorbele, pentru că am visat întotdeauna un text cu mai multe nivele, perfect inteligibile fiecare, autonome și diferite, asemenea acelor pereți de mănăstire medievală pictați cu peisaje în care, din anumite unghiuri, se descoperă figuri de sfinți.

Pentru că am înțeles devreme că scriitor nu este cel ce scrie, ci acela care se exprimă cu ajutorul scrisului, scrisul a devenit pentru mine o nevoie vitală în cadrul căreia obligația de a mă exprima determină obligația de a exista pentru a fi exprimată. Sunt ca un caier de lână care există numai în măsura în care este tors.

SOARELE CLIPEI DE ACUM

Talentul de a trăi, aflat în mod evident în curs de dispariție la popoarele Europei, este una dintre noțiunile cel mai greu de definit, pentru că se delimitează de altele prin nuanțe adesea insesizabile, îmi vine să spun, asemenea elevilor care nu au învățat lecția, că talentul de a trăi este "atunci când...", dar îmi dau seama că nici asta nu aș fi în stare să precizez. Locuțiuni presupuse apropiate, cum sunt "a trăi bine" sau "a ști să trăiești", se dovedesc, la o analiză mai atentă, străine, pentru că, în timp ce prima se referă exclusiv la posesia unor lucruri – cât mai multe – materiale, iar cea de a doua conține sugestia puțin tulbure a grabei de a profita de tot ce îți iese în cale, talentul de a trăi nu este o acțiune sau o realizare, ci pur și simplu o stare. El este o înflorire a verbului a fi, în timp ce celelalte două atârnă de verbul a avea, iar această diferență nu este numai una de apartenență, ci și una de substanță.

Aș fi tentată să susțin – și nu cred că aș greși întru totul – că talentul de a trăi este un atribut al tinereții și poate chiar al simplității; el se descoperă mai adesea la vârstele fragede și este mai ușor detectabil la popoarele tinere. Dar nu ar fi, oare, o simplificare? Dacă apropierea de

animalitate ar fi o garanție a acestui dar zeiesc, ar trebui ca animalele să fie

fără excepție fericitele lui deținătoare. Și totuși, nu numai de la specie la specie, ci și de la individ la individ, există deosebiri și grade ale deținerii lui. În mod evident câinii, de exemplu, sunt mai puțin talentați întru existență decât pisicile. Și asta nu numai pentru că atât de cunoscutele lor caracteristici, devotamentul, credința, sunt calități mai greu de purtat decât suspect de celebrul egoism al felinei, ci și pentru că le lipsește capacitatea (pe care acestea o au) de a se bucura de fiecare secundă, geniul de a ști să decupeze din șirul nesfârșit al întâmplărilor numai soarele clipei de acum.

Am considerat întotdeauna ca pe o dovadă de profunzime ideea egiptenilor de a zeifica pisica, acest animal atât de dotat pentru somn și pentru abstragere, atât de capabil să aleagă ceea ce este esențial de ceea ce nu este esențial fericirii.

Talentul de a trăi mi se pare, mai mult decât o trăsătură a animalității, o consecință a subtilității pe care pot să o aibă (sau să nu o aibă) în egală măsură oameni sau animale, ființe tinere sau bătrâne, evaluate sau nu, civilizate sau nu. Talentul de a trăi este, asemenea tuturor talentelor, un dat nativ care poate fi cultivat, care poate fi favorizat sau interzis de condițiile mediului. Și, în măsura în care îl înțeleg, o anumită liniște atentă a spiritului, spre care au

tins toate religiile și toate curentele filosofice, este condiția sine qua non a existenței sale, a acelei stări binecuvântate în care fiecare frunză care cade, fiecare fir de iarbă atins de talpa goală a piciorului, fiecare secundă de somn, fiecare picătură de apă pe buză, fiecare nor pe cer, fiecare fruct zdrobit de cerul gurii, fiecare durere chiar, există rotund și total, sunt prilejuri de viață. O liniște a spiritului pe care viteza vehiculelor, gălăgia mass-mediei și sașietatea consumului o interzic și o ridiculizează.

EXCLAMAȚIA DIN TROIENE

Bogatele ninsori ale lui ianuarie, albul care a pus stăpânire cu atâta siguranță de sine pe tot, mi-au adus în minte – cu uimitor de tânără bucurie – o întâmplare veche, dar rămasă strălucitoare în zăpada în care s-a petrecut.

Era cu multe ierni în urmă, cu mai mult de zece ierni în urmă, un ianuarie cu multă zăpadă, și ne aflam într-un hotel studentesc, în mijlocul continentului american. Era o clădire cu foarte multe etaje, înălțată la marginea așezării universitare pe o pajiște goală, între un deal și un râu.

Ninsese cu sârg ore în șir, fără întrerupere, o noapte, o zi și încă o noapte și, învălmășindu-se, rotindu-se în dreptul ferestrelor înalte, ninsoarea adâncă, ninsoarea ale cărei margini nu se vedeau, înfășurase fusul înalt al hotelului singuratec într-un fuior cosmic; ore și ore, de noapte și de zi, trăisem cu toții sentimentul – înspăimântător întrucâtva, dar în egală măsură exaltant – al singurătății în univers. Apoi, în cea de a doua zi, spre dimineață, totul s-a liniștit, ninsoarea s-a oprit, zăările au apărut din nou și în lumina soarelui nevăzut, de la înălțimea etajelor noastre omenești, pământul se vedea rotund, moale și alb, fericit și sigur, de dinaintea istoriei. Atunci, în acei

zori de început luminos de eră, înaintea trezirii din somn a celuilalt și a restului lumii, unul dintre noi a coborât și pe fâșia largă de omăt dintre deal și râu, în fața sutelor de ferestre ale hotelului, a scris cu litere uriașe, întipărite cu tălpile mutate prin troienele până la genunchi, TE IUBESC!

N-o să uit niciodată semnul de exclamare imens care încheia rostirea aceea în alb, nici emoția întregului hotel trezit cu ochii pe strălucirea zăpezii și pe cuvintele românești, nici săptămânile lungi, sărbătorești, în care literele înghețate în nea continuau să strălucească sub razele reci ale soarelui singur, în timp ce toată lumea, întinerită de copilăreala noastră, de înțelesul descoperit al exclamației din troiene, se saluta cu vorbele noastre devenite urare, îndemn, elan purificator, strigăt de luptă împotriva singurătății. Sute și sute de tineri vor fi îmbătrânit de atunci păstrând printre amintirile studenției lor semnul acela de mirare îndrăgostită în universul acoperit de nea; zeci și zeci de scriitori se vor fi întors în țările lor din acea iarnă americană cu cele două cuvinte românești desenate în zăpada nostalgiei, îmi amintesc și azi – e destul să se aștearnă omătul ca să îmi amintesc – mândria noastră de atunci, patriotica noastră mândrie, comică puțin, dar nu mai puțin emoționantă, în fața răspândirii magicelor vocabule, în fața revelației că totu-i iubire.

MUȘCHIUL RÂSULUI

Atunci când am aflat că unul dintre foarte puținele elemente anatomice care îl deosebesc pe om de restul mamiferelor – unul dintre acele elemente misterioase și definitorii, argumentând o origine abruptă, poate superioară – este un mușchi, exclusiv uman, care se numește "mușchiul râsului", am avut un sentiment de surpriză și de triumf. Era ca și cum aș fi descoperit că, realizând confuzia căreia i-a dat naștere, natura însăși încearcă să facă o precizare, minoră aparent, dar de o infinită finețe, și delimitează astfel, printr-o singură nuanță, categorii care păreau identice și care se dovedesc în cele din urmă esențial deosebite. Este un gest cavaleresc, echivalând cu o retractare și cu o recunoaștere, dovada – anatomică! – a unei mai nobile ascendențe.

Spre deosebire însă de Buffon – cel ce, descoperind-o și botezând-o, a transformat-o în argument material al unui spiritual pedigree –, eu m-am bucurat de existența infimei particule anatomice ca de o explicație, în sfârșit găsită, a atât de paradoxalei noastre victorii. Iată, elefanții sunt mai mari, leii mai puternici, tigrii mai cruzi, cămilele mai rezistente, pisicile mai lingușitoare, șerpilor mai otrăvitori,

păunii mai frumoși, gazelele mai grațioase, câinii mai credincioși, caii mai nobili, și totuși noi am învins, pentru că numai noi avem în plus un mușchi – asemănător acelei pârgii în stare să ridice pământul în univers –, mușchiul râsului. Păsările știu să zboare, peștii să înoate, albinele să facă miere, dar noi știm să râdem, iar râsul este în stare să țină locul tuturor calităților și să contrabalanseze toate forțele. Pentru că el este asemenea acelor substanțe chimice care, intrate într-un amestec, îi schimbă brusc și determinant caracteristicile, multiplicându-se de tot atâtea ori, schimbându-se, îmbogățindu-se, transformându-se, scânteind din mii și mii de fețe contradictorii și orbitoare, puternice. El poate să fie și vesel și trist, și întăritor și batjocoritor, și bun și rău, și puternic și slab, și frumos și urât, și fericit și disperat, el este asemenea lichidului în stare să ia forma vasului în care stă și căruia îi dă nu numai greutatea conținutului, ci și aspectul debordant al plenitudinii.

Căci nu prilejul, ci forța de a râde acordă acestui act eminamente omenesc întreaga lui semnificație întinsă pe harta evoluției noastre de la biologie până la filosofie, forța de a râde în orice condiții, forța de a demonstra că o înșiruire de întâmplări nu devine istorie decât structurată de arhitectura spiritului.

Voiam de mult să scriu despre minunatul, misteriosul mușchi al râsului, care încurcă evoluția lină începută din

protozoare și ne acordă inexplicabili, intimidanți epoleți. Dar nu cred că aş fi putut alege un mai potrivit moment decât momentul dintre ani, acel *no man's time* pe care numai râsul scânteind de toate nuanțele curcubeului mai poate să-l umple. A râde, a face haz de necaz, a da cu sân roții, care nu se oprește niciodată, a secundelor, iată ceva într-adevăr demn de această unică, invincibilă specie, dotată cu un ciudat și eroic mușchi al râsului; iată ceva cu adevărat greu. Pentru că, la urma urmelor, de plâns știu să plângă și alte mamifere, singur râsul ne e rezervat exclusiv, ca un arc pe care numai Ulise știe să-l stăpânească.

DESPRE TINEREȚE

Oare câți ani am avut când am început să vreau să fiu tânără? Douăzeci și cinci? Treizeci? Nu, n-am greșit formularea întrebării, oricât ar părea de insolită. A existat în mod evident un moment din care dorința de a părea mai matură a început să se estompeze, să dispară, lăsând locul, treptat, celeilalte dorințe, de sens contrar. Dar când se plasează în amintirea vârstelor mele obiective acest moment? Țin foarte bine minte lungul, nesfârșitul timp în care așteptam cu nerăbdare, cu exasperare, să cresc, să pun de acord înfățișarea și etatea mea reală, cu vârsta sufletului și a minții: să aduc la un numitor comun al armoniei interioare evidenta precocitate intelectuală și aderarea oaselor, care se lungeau fără a se hotărî asupra dimensiunilor definitive, rămânerea în urmă a mușchilor, neînstare încă să rotunjească forme.

Țin foarte bine minte lungul timp în care, când eram întrebată câți ani am, adăugam fără nici o ezitare unități mincinoase de vreme, menite să-mi definească un statut nu numai de independență, ci și de respect. Dar nu-mi mai amintesc clipa exactă când această nerăbdare a luat sfârșit, ca o fugă ajunsă la potou și mulțumită de timpul realizat. A

urmat – asta știu – un răstimp de indiferență față de propria-mi vârstă, semn că nu mai aveam nici un fel de probleme cu numărul anilor, devenit deodată fără importanță, ceva asemănător indiferenței față de propriul trup atunci când e perfect sănătos și nu ridică nici un fel de pretenții. A fost perioada lungă a acelor ani în care eram mereu cea mai tânără dintre cei asemenea mie, în care ordinea cronologică mă așeza mereu pe ultimul loc. Iar acest fenomen, concretizat într-un fel de mirare omagială care mă înconjura continuu, abia dacă îl receptam, considerându-l firesc, obișnuit, aproape obligatoriu și poate etern.

Răspunsul întrebării de la început cred că aici trebuie să-l plasez, la sfârșitul acelei perioade care nu dăduse pe parcurs nici un semn că ar avea un sfârșit. Pur și simplu am descoperit la un moment dat (să fi avut douăzeci și cinci de ani, sau poate treizeci?) că nimeni nu se mai miră de raportul dintre vârstă și paginile mele, că tinerețea mea reală, obositoare chiar, nu mai uimește pe nimeni. Atunci a fost momentul, aceea a fost clipa din care am început să consider tinerețea nu ca pe un drept lipsit de importanță, care mi se cuvine, ci ca pe un dar de care trebuie să fiu mândră și pe care trebuie să-l merit. De atunci am început să vreau să fiu tânără și, într-un anumit sens, de atunci am început să și fiu; de atunci, din clipa în care am devenit

conștientă, de tinerețe, din clipa în care i-am înțeles

importanța. Nu cred că exagerez făcând această oarecum extravagantă afirmație. Sunt dintotdeauna convinsă că lucrurile nu există decât în măsura în care le credem și nu ne îndoim de ele: de unde ar rezulta că unei tinereți fără bătrânețe nu i-ar lipsi, ca să fie posibilă, decât propriul fanatism.

CARTEA ȘI LUMEA

"Lumea există pentru a se ajunge la o carte" spunea Mallarmé, și nu mi-am închipuit că poate fi ceva mai radical în materie de supremație a literei asupra gestului, până când am aflat că sumerienii credeau – cu acea credință totală care nu se leagă de cauze și concluzii, ci de viață și moarte, cu acea credință străveche al cărei secret nu numai noi, ci și romanii îl pierduseră de mult – că un lucru care nu e scris nu are existență ontologică, nu există. Astfel, sumerienii ștergeau din celebrele lor liste de regi pe cei răi, negându-i nu numai pentru viitor, ci și pentru trecut, convinși că, prin asta, reechilibrează universul pe care crimele acelora îl lipsiseră de armonie și de cumpănă.

Ce fericită și minunată convingere! Ce copleșitoare genealogie a scrisului, pe umerii fragili, și de atâtea ori iresponsabili, ai căruia se așează, cu gravitate și speranță, universul întreg! Și ce imperativă obligație ca, dacă lumea există pentru a se ajunge la o carte, cartea, la rândul ei, să existe pentru a se ajunge la o lume.

GÂNDUL LA DELFINI

Gândul la delfini este pentru mine întotdeauna o soluție – lașă întrucâtva, desigur, dar infinit eficientă – de a ieși dintr-o deprimare, de a depăși o tristețe, de a uita o deziluzie, gândul la delfini este recurgerea terapeutică la basm, un basm care are imensul merit de a se petrece – oricât de inexplicabil – în realitate. Simplul fapt al existenței lor îmi este un argument suficient pentru a putea continua, pentru a nu repudia un univers care a fost în stare să-i nască și își poate permite să-i păstreze. Inteligenți și buni,

frumoși și veseli, ei sunt fericiți fără a face pe alții să sufere și triumfători nu prin rezultanta unui raport sălbatec de forțe, ci prin comparație calmă și răspuns nemăsluit. Ei au humor și au grație într-o lume care are numai pofte și necesități; ei se joacă și se bucură într-o natură unde totul se zbate și se luptă; ei sunt naivi și serviabili într-un univers în care aceste calități sunt batjocorite și aceste merite, demne de dispreț.

Nu sunt tipici și nu sunt reprezentativi, dar sunt simbolici și infinit dătători de speranță, sunt singurele făpturi vii pe care mi le pot imagina intrând în paradis fără istmul umilitor al purgatorului.

I-am văzut în toată strălucirea libertății lor la mare, jucându-se, formând cete copilăroase și vesele, debordând de o fericire care devenea molipsitoare, care se lua. Era ca un dans desfășurat egal în apă și în aer, un dans în care corpurile lor lucitoare și prelungi ca niște suveici de argint coseau apa intens albastră de cerul străveziu, într-o prețioasă broderie de aur și cobalt, de mercur și peruzea, într-o demonstrație de fantezie și gratuitate, copleșitoare, purificatoare. Noi, oamenii, îi priveam de pe țărm, un țărm înalt ca o galerie de operă, ne simțeam tineri și entuziaști, lipsiți de rezerve și deschiși, înfrățiți prin admirație nu numai cu minunatele ființe pe care le priveam, ci și unii cu alții, și – încă mai mult – cu noi înșine. Ne simțeam împăcați și buni, dezinteresați și fericiți, fericiți și flatați că nouă ni se

adresează acea extraordinară bucurie, acel miracol. Pentru că nici o clipă nu m-am îndoit că ei, delfinii, se bucurau că-i privim și, dincolo de plăcerea în sine, jocul lor se hrănea și din altruismul plăcerii pe care ne-o ofereau nouă, din enormul dar pe care ni-l făceau astfel. Am verificat această impresie urmărind un spectacol pregătit la delfinariu și descoperind, în ceea ce pentru un spirit opac ar fi putut fi o dresură de delfini, infinit de complexa relație între omul care comanda jocul și delfinii care îl executau, bucurându-se de el și bucurându-se în același timp de bucuria pe care știau că i-o fac lui (și nouă, celor care îi priveam), un fel de joc secund în care ei, copilăroșii, se jucau ca să-l facă fericit pe copilul ce le era stăpân și pe copiii ce le erau spectatori, din plăcere pură și din altruism.

La vechii greci a omorî un delfin era la fel de grav cu a omorî un om, căci delfinii erau socotiți foști oameni care și-au părăsit cetățile pentru a locui în mare, fără a-și părăsi și obiceiurile omenești, obiceiurile unei umanități ideale, revolute. De aceea, gândul la delfini este gândul la o lume mai bună, la o natura mai blândă, la un univers mai frumos, la basmele cu binele care învinge, la mitul cu Apollo venind spre Delphi pe spinări înduioșate de delfini.

INSCRIȚIE PE O GRĂMADA DE CIOBURI

Nu-mi place să trăiesc între lucruri scumpe, valoarea materială a obiectelor mă înspăimântă. Ideea că n-am voie să scap din mână paharul, că ar fi o nenorocire să ciobesc farfurioara, că e de neiertat să pătez covorul o consider un atentat la libertatea mea nu numai de mișcare, ci și de gândire. Faptul de a purta o podoabă pe care nu trebuie să o pierd, de a avea o haină de care trebuie să am grijă, de a stăpâni ceva ce mi-ar putea fi furat mi se pare intolerabil. Pentru că orice dependență de materie mi se pare de nesuportat, pentru că orice posesie este o dependență.

Îmi dau seama că ceea ce spun îmi poate atrage disprețul unei întregi categorii de fini degustători ai frumuseților și bunurilor lumii. Am auzit și am citit de atâtea ori că, băut dintr-o cupă de cristal, vinul este altfel, încât îmi dau seama că e descalificant să mărturisești că de teama de a nu depinde de cupă poți să renunți și la vin. Cu atât mai mult cu cât spaima de valoare devine implicit și spaimă de frumusețe, frumusețea însăși fiind, din cele mai vechi timpuri, convertibilă în valoare materială. Și totuși, nimic nu mi se pare mai firesc. Ofensiva lucrurilor este atât de

puternică și de violentă, încât nici o precauție nu mi se pare exagerată pentru a rămâne dincolo de granițele stăpânirii lor. Ceea ce poate fi considerat o lipsă de gust este astfel numai o intransigență puțin fanatică, ceea ce poate semăna unei exagerate simplități este, dimpotrivă, complicația unui spirit încăpățânat și neliniștit de fragilitatea libertății sale.

Admir inestimabilele obiecte frumoase, în muzee, fără cea mai mică dorință de a le stăpâni, de a le avea, de a fi ale mele, fără nici o tentativă de a stabili între ele și mine o altă legătură decât cea a privirii scurte și admirative în treacăt.

Mă mulțumesc cu ulcele de pământ care se sparg ușor și fără regrete, port podoabe pe care le rătăcesc și le uit, trec printre lucruri, care nu au asupra mea nici un drept și nici o legătură, cu singura grijă de a nu avea de pierdut decât lanțurile, cu singura obsesie că se pierd cu atât mai greu cu cât sunt mai scumpe. Și arunc la gunoi fărășul cu cioburile care au prilejuit aceste gânduri, cu sentimentul încurajator că am mai sfărâmat o verigă...

PE MALUL DELIRULUI

Roma acelor zile de sfârșit de primăvară nehotărâtă, spălată zilnic de ploi matinale și ștersă de amieze mai puțin tinere decât ar fi trebuit; Roma acelor zile pe care le cutreieram descoperind că singurătatea nu e o senzație sau o stare, ci o substanță fizică, o substanță care își poate schimba starea de agregare după locul în care se află (gazoasă, aproape invizibilă, dar nu și inexistentă, acasă; lichidă, transparentă, făcând dulci și muzicale valuri pe străzile cetăților latine; sau solidă, abia lăsându-se despicată, ca o piatră sau ca un lemn, în mediul anglo-saxon); Roma, ale cărei frumuseți abia dacă reușeau să aline durerea pe care tot ele o nășteau prin exces; Roma acelor zile de hoinăreli solitare și filosofice era plină de afișe, anunțuri, banderole late, legate de-a curmezișul străzilor, asemenea lozincilor, care anunțau deschiderea la Palazzo Quirinale a unei expoziții a instrumentelor de tortură de-a lungul veacurilor. Trebuie să-ți imaginezi exact atmosfera destinsă, de libertate aproape excesivă și de abandon aproape amoros, a acelor zile și a acelor străzi romane, pentru a înțelege impactul cu adevărat senzațional pe care îl putea produce ideea de muzeu expunând fără

complezență însuși sufletul omenesc.

M-am lăsat convinsă ușor. Cruzimea, dincolo de oroarea pe care mi-o produce (o oroare fizică, desigur, dar, mai ales, o oroare intelectuală, ca în fața unor forme, de o demențială concretețe, ale absurdului), m-a fascinat numai în măsura în care era colectivă și legală, privită ca firească.

Un sadic, pe care toată lumea îl consideră un caz clinic, nu mă interesează, oricât de senzaționale ar fi cotele pe care le atinge în escaladarea monstruosului; ceea ce mă fascinează este anomalia considerată normală: uluirea mea apare din momentul în care descopăr lipsa de uimire a celorlalți. Dacă expoziția, anunțată de banderolele colorate fluturând de-a curmezișul străzilor Romei, ar fi strâns la un loc instrumente de tortură inventate de-a lungul secolelor de criminali și sadici celebri, internați în ospicii sau condamnați de tribunale pentru sceleratele lor invenții, ea n-ar fi avut de ce să mă intereseze. Dar nu, instrumentele de tortură adunate în sălile și curțile palatului Quirinale fuseseră inventate din ordinul și în folosul unor instituții și al unor state respectabile (respectabilitate sprijinită, în mare măsură, tocmai pe aceste înspăimântătoare invenții). Inchiziția, ducatele italiene, republica florentină, principatele germane, revoluția franceză, imperiul austriac erau prestigioasele denumiri ale autorilor acelor mașini de produs suferință, mașini de pedepsit și de înfrânt voințe, mașini de abjurat (fierul acela pe care nici diavolul nu l-ar

mai fi putut perfecționa, fixat între maxilar și claviculă și lăsând gurii acuzatului numai posibilitatea de a-și infirma ideile, silabisind *abjuro!*). Simpla lor înșirare creează impresia unui delir triumfător asupra ultimelor fărâme împrăștiate ale rațiunii universale: cnutul de cânepă muiată în sare și sulf, care topea carnea, plămânii și ficatul; clești pentru smulgerea cârnii; menghine pentru sfărâmatul gleznelor și al degetelor; "Fecioara de fier din Nürnberg", un fel de dulap, de forma corpului uman, ale cărui uși și pereți erau prevăzuți cu țepi de fier și care realiza rafinamentul de a ucide lent, în patruzeci și opt de ore; masca de fier, care se putea strânge până la plesnirea țestei; para de fier, care se putea dilata printr-un sistem de sfredele, până la spargerea orificiului în care era introdusă; flautul de fier care era introdus în gura victimei și era legat în jurul gâtului sufocând-o treptat, în timp ce degetele îi erau fixate, ca la flautist (dar în menghine) de-a lungul instrumentului; coroana de fier cu țepi îndreptați spre interiorul creierului; scheletul de zăbrele suspendat la un colț de stradă, unde era închis condamnatul viu și lăsat acolo nu numai până la moarte, ci până când oasele uscate se desprindeau singure unele de altele și cădeau printre gratii! Și toate aceste aparate ale nebuniei triumfătoare pretindeau că funcționează în numele dreptății și adevărului, al credinței în bine și al speranței în viitor. Un viitor în care gădele a fost înlocuit de doctorul Guillotin, iar cruzimii i s-a

adăugat cu o precaută pudoare, ipocrizia.

"Torturile moderne – afirmă concluziile expoziției romane – au ca semn distinctiv grija de a nu lăsa urme." Dovadă că absurdul nu e tot una cu lipsa de logică.

De altfel, imperturbabile, contemporane cu tot ce fusese și cu tot ce va fi, gardeniile și azaleele orașului etern continuau să înflorească pe malul delirului.

ABSENȚA FORMEI

Mult înainte de a cunoaște sumara formulă călinesciană referitoare la poezie – sentiment sterilizat de tehnică – am simțit ca pe o fatalitate contradicția dintre sufletul și înfățișarea unei poezii, am simțit, mai precis, nevoia ca înfățișarea unei poezii să fie cât mai puțin epatantă, cât mai nesclipitoare și mai lipsită de podoabe, pentru a nu distrage atenția de la ceea ce ea îmbracă numai, de la ceea ce – în mod fatal și atât de adesea dezastruos – nu poate exista în afara materiei care se numește cuvânt. Din păcate, știu poeme asemenea acelor medievale veșminte păstrate în muzee, atât de bogat împodobite încât stau singure în picioare, existând orgolioase în sine, fără nevoia de a îmbrăca un trup viu, și mi-a fost întotdeauna teamă de tendința și puterea formei de a se substitui fondului de a profita de fatalitatea potrivit căreia acesta nu poate exista în afara ei. De la această intuire a dilemei în care poezia are de ales între a nu exista sau a exista trădată de cuvânt, de la această asimilare a actului de creație cu presimțirea unei nenorociri, am ajuns cu vremea la înțelegerea poeziei ca un continuu și riscant efort de renunțare la formă, de diminuare a ei până la punctul primejdios în care pot să stea în

cumpănă gândul spus și cel nespus. Importantă a devenit astfel nu spunerea, ci sugerarea, determinant a devenit raportul dintre ceea ce se înțelege și ceea ce se exprimă.

Să exprimi puțin, pentru a sugera enorm; să spui și mai puțin, pentru a sugera și mai mult; să nu mai spui nimic pentru a subînțelege totul – iată treptele unei apoteoze pe cât de ideale, pe atât de imposibile.

A prefera poeziei tăcerea – care o cuprinde în sine așa cum albul cuprinde în sine toate culorile – este în același timp logic și aberant: logic, pentru că se vorbește atât de mult, încât rostul poeziei a devenit acela de a restabili tăcerea; aberant, întrucât cine ar mai fi în stare atunci să deosebească tăcerea de liniște?! A prefera poeziei tăcerea – preferință îmbogățită de sentimentul imposibilității ei – înseamnă a accepta definiția potrivit căreia capodopera nu este o chestiune de formă, ci de absență a formei. În felul acesta, aproape sinucigaș, îmi permit să nutresc enorma iluzie de a mă sustrage definiției călinesciene. Am visat întotdeauna o poezie simplă, eliptică, aproape schematică, având farmecul desenelor făcute de copii în fața cărora nu ești niciodată sigur dacă nu cumva schema este chiar esența.

DESPRE EGALITATE

vor deveni egalele voastre, vă vor fi superioare." (Titus Livius, XXXIV, 3). Și când te gândești că Cicero îi reproșa lui Cato lipsa de humor!

Nu sunt feministă, cum nu sunt rasistă, cum nu sunt naționalistă, și asta pentru că refuz să judec de-a valma largi categorii colective, pe care le știu eterogene, formate din indivizi infinit deosebiți între ei. Pentru mine, fiecare ins este altceva – deosebit de toți ceilalți de același sex, sau de aceeași culoare, sau de aceeași limbă – și fiecare trebuie gândit separat. Am simțit nevoia acestei răspicate declarații de principii pentru a nu fi înțeleasă greșit și totuși pentru a-mi satisface imperioasa dorință de a transcrie câteva fraze care m-au amuzat enorm atunci când le-am descoperit. Este vorba de un scurt pasaj reprodus de Titus Livius dintr-un discurs ținut în senatul roman de marele Cato, bărbatul inflexibil, conservatorul neînduplecat, apărătorul republicii și al tradițiilor vechii Rome.

Iată-l: "Aduceți-vă aminte de toate reglementările întocmite de străbunii noștri pentru a le supune pe femei bărbaților lor. Așa înlănțuite cum sunt, tot vă este greu să le stăpâniți. Ce s-ar întâmpla dacă le-ați reda libertatea, dacă le-ați îngădui să se bucure de aceleași drepturi ca și voi? Credeți că le veți mai putea fi atunci stăpâni? În ziua în care

CULEGĂTORUL DE CIUPERCI

Ca și oamenii, ciupercile se deosebesc foarte greu între ele și este o adevărată artă (artă, nu știință, pentru că regulile sunt în continuă fluctuație și legile schimbătoare după imponderabile și capricioase caracteristici ale văzduhului) să le poți distinge pe cele bune de cele rele.

Înaintezi prin pădurea de foioase, prin liniștea aceea verde și brună care este formată – așa cum pe discul lui Newton albul este format din suma tuturor culorilor – din contopirea a infinit de multe și de neînsemnate sunete (foșnete, fâșăituri, ciripiri, bătăi de aripi, zbateri de frunze, trosnete de crengi, picurări de seve, clipociri de ape, furișări de blănuri, târâiri de solzi) dând la un loc acea senzație de pace și singurătate ce îndrăznește să definească fericirea, înaintezi prin aerul umed și bun conducător de senzații, prin verde și brun senzual, și deodată zărești o licărire albă, păstoasă. "O ciupercă!" exclami (Diogene exclama "un om!") și te repezi înspre ea.

De aici începe întrebarea. Ea nu se pune, ca în cazul florilor, în celebrii termeni, neogrecești, ai lui Ienăchiță Văcărescu ("S-o iau, se strică, s-o las..." etc.), ci infinit mai tranșant și mai insolubil. Este rea sau bună? Este otrăvitoare sau comestibilă? Pentru că, iată, acesta era adevărul spus până la capăt, al cărui maniheism mă jenam să-l rostesc în întregime: ciupercile nu se împart în rele și bune, ci – mult mai limpede, mai ne-eufemistic, mai explicit – în otrăvitoare și comestibile.

Cum să le deosebești? Cum să le distingi? Cum să nu te înșeli? Există atlase și enciclopedii, dicționare și ghiduri, dar ilustrațiile și explicațiile teoretice sunt atât de schematice pe lângă infinita diversitate a vieții! În natură, esențele se amestecă, se împletesc, se prefac, încât nu poți fi niciodată sigur pe care trebuie s-o înconjori, să n-o atingi (lăsând-o astfel, nestânjenită, să se înmulțească și să umple pământul) și pe care o poți culege cu încredere și devora cu nesaț (stârpind-o – inconștientă și ironică recunoștință! – astfel). Oroarea acestei selecții, care cu o clipă înainte nu părea decât idilică și incertă, apare numai în momentul în care ai altruismul sau perversitatea să-ți imaginezi un enorm culegător înaintând printr-o cosmică pădure și aplecându-se dubitativ asupra ta, potrivit universalei legi după care ceea ce e bun se mănâncă, iar ceea ce e otrăvitor nu se atinge.

Să fie moralizatoare această istorioară? Să fi scris eu – spre bucuria celor ce mă suspectează de înclinări mai mult morale decât estetice – o fabulă? Aș fi dispusă să o admit, poate, dacă nu mi-ar fi frig în umbra imensă a culegătorului, și dacă aș ști cu certitudine ce-ar fi făcut Diogene cu omul căutat, dacă l-ar fi găsit...

FANTEZIE CU SOLSTIȚIU DE IARNĂ

Scriu aceste rânduri într-o după-amiază cu cerul coborât până aproape de pământ. Este sâmbătă și în agenda deschisă în fața mea la fila curentă scrie: "La 0 h., 0,8 m, 1 s – solstițiul de iarnă, începutul iernii astronomice". Până atunci mai sunt desigur aproape zece ore, dar pregătirile care se fac în vederea acestui eveniment depășesc cadrul meteorologic și trec în domeniile, mai somptuoase, ale spiritului. Am spus, cerul a coborât până la pământ, dar de unde știu eu că pâcla umedă dintre case, materia câltoasă și sură care lasă scame destrămate prin crengile arborilor, vata cenușie înfundată – ca-n urechile unui bătrân – prin gangurile pustii, poate fi numită cer pentru simplul motiv că, din cauza ei, cerul nu se mai vede?

De fapt, ceea ce se vede aparține în mult mai mică măsură formelor finite și imanente, decât universului unduitor și neîngrădit al închipuirii. Și nici nu e de mirare, din moment ce muchiile și colțurile, dreptele și unghiurile, granițele și formele obiectelor au dispărut demult pentru a lăsa locul unei plasmе umede care face valuri și naște

monștri mai

repede schimbători. Acoperișul de peste drum a început să bată din aripi rar, atât de rar încât între două bătați cornișele se plictisesc să mai fie aripi, se răzgândesc și încep să fluture lin drapelele somnoroase ale unor cauze uitate; pisica de pe gard continuă să înainteze mult după ce gardul s-a terminat, călcând cu grijă pe scândurile elastice ale ceții, care este destul de consistentă pentru a interpreta cu aplomb și convingere complexul rol al gardului de lemn. Dar așa cum pisica ia ceața drept gard, nu cumva eu o iau drept pisică? În magma tulbure, în care oamenii pot trece drept culori, arborii drept sperietori, sperietorile drept statui, statuile drept stâlpi de telegraf, totul poate fi confundat, totul poate fi interpretat greșit. Apare un tramvai. dar îți sugerează un rinocer; se apropia o vrabie, dar te gândești la un supersonic, latră un câine, dar îți amintește o mitralieră, întunericul care coboară și frigul care se întetește amestecă și mai mult înțeleșurile și transformă întregul peisaj într-un apocalips moale, cu forme elastice interșanjabile, cu umbre alburii zdrențuite de raze boante și luceferi sașii. Mă uit la ceas: până la solstițiu mai sunt aproape opt ore, până la echinox rămân mai bine de trei luni, dar în ceața, care înfundă cu ghemotoace imunde orașul, deosebiri se estompează și diferențele dispar. Un minut sau o zi, o săptămână sau o oră se văd la fel de neconturate, eterne, încât, privind la cerul învălmășit printre

case, nu-mi mai doresc – în după-amiaza de sâmbătă, în care toată lumea doarme – decât să mi se facă și mie somn, să adorm și să visez o lume strălucitoare, clară, în care nimic să nu poată fi luat drept altceva decât este, și-n care să-și aibă frumusețea lor limpede, firească, de neconfundat, și zăpada scârțâind sub pașii solstițiului, și crengile înflorite ale echinoxului reînviat.

NEUITAREA

Una dintre cele mai subtile, mai totale și mai ineficace interdicții despre care am auzit vreodată a fost aceea lansată de conducerea cetății Efes împotriva dementului care a dat foc – pentru a deveni celebru – marelui templu al zeiței Artemis: interdicția de a nu i se mai pronunța sau scrie vreodată numele. Mi s-a părut subtilă, pentru că a conținut în sine și intuiția motivului crimei, și pedeapsa maximă, absolut adaptată acestuia, absolut specifică. Dincolo de moarte – care în mod evident nu-l înspăimânta pe unul ce se hotărâse să se jertfească pentru a distruge (și a se agăța astfel de eternitatea ei) una dintre minunile lumii – uitarea era cea care îl îngrozea; împotriva amenințării terifiante a acesteia își oferise viața, într-un târg (viață contra nemurire) cât se poate de avantajos. A-l pedepsi cu uitarea, uitarea obligatorie, uitarea nu numai ca blestem, ci și ca lege, era cu adevărat tot ce se putea întreprinde după dezastru, atunci când, nemaiputând fi salvat și împiedicat nimic, putea fi cel puțin ruptă odioasa legătură dintre numele minunii, oricum nemuritor, și numele crimei, întoarsă în neant. Și totuși, nici asta nu s-a putut. Subtilă și totală, pedeapsa oripilatei cetăți de la gurile fluviului Caistros a rămas absolut ineficace:

numele lui Herostrat dăinuiește în eternitate mai sigur decât prin admirarea artei, prin distrugerea ei.

M-am întrebat adesea ce a declanșat, în sufletul popular, împotriva interdicției, mecanismul neuitării? Ce a făcut să se transmită ilicit, din generație în generație numele blestemat, dar păstrat și devenit simbol? Nevoia de simboluri? Sau poate chiar interdicția? Sau numai insolitul absolut (la vremea aceea) al gestului care impunea prin originalitate și chiar prin sacrificiul atât de abstract motivat? M-am întrebat privind extraordinara, salvata zeiță din muzeul din Efes, pe Artemis, fecioara cu nenumărați sâni împodobiți de coliere de ouă și animale sălbatice, simbol complex și aproape absurd al fertilității și increării, al purității și rodirii; m-am întrebat, privind mlaștina acoperită de papură și mătasea-broaștei – din care mai crește, ca un ultim mădular deformat de artrită și senilitate, o coloană strâmbată de timp, puțin răsucită, ca de o durere de care nu mai e demult conștientă – cel din urmă vestigiu al templului ce figurase printre cele șapte miracole antice.

Desigur, dincolo de evidența victoriei distrugătorului – pentru care timpul însuși a lucrat într-un mod ticălos, revoltător – e foarte greu sau chiar imposibil de răspuns. Poate că puțin din fiecare argument – psihologic sau istoric – a contribuit la nemurirea antică a lui Herostrat. Dar, mult mai mult decât toate acele motive dispărute printre ruinele civilizației grecești și romane, evident mi se pare – și mi s-a

părut într-un mod înfricoșător acolo, pe malul mlaștinei, în amurgul coborând peste marea depărtată și ea de vechile glorii – faptul că numele lui Herostrat nu a putut să piară, ci a ajuns până la noi, și va fi dus mai departe, fiindcă el a fost norocosul, ingeniosul cap al unei serii, pentru că el a fost întemeietorul unei dinastii, prea puternic și prea puternică pentru ca bietele cohorte ale celor ce creează frumusețea și nesfârșitele mulțimi ale celor ce o admiră să fie în stare să-i pedepsească prin uitare, să fie în stare – supremă forță! – să-i uite.

PERSEVERENȚĂ

Toate lucrurile vor să persevereze în ființa lor, spune Spinoza într-o formulă care sintetizează universalitatea a ceea ce pentru regnul animal a fost numit mai târziu instinct de conservare. Un instinct de conservare al stâncii care se încăpățânează să fie stâncă, al apei care vrea să rămână apă, al flăcării care se zbate să ardă până la ultima clipire. Atâta doar că, în timp ce pentru lucrurile neînsuflețite această perseverență este numai o îndărătnicie a încremenirii, plantele perseverează prin semințe, animalele prin pui, iar omul a mai adăugat încăpățânării o treaptă, care uneori se numește posteritate, iar alteori viață de apoi.

MONADĂ

Un bob de grâu luat în palmă și privit de aproape, atât de aproape încât liniile de pe obrazul minuscul să înceapă să capete înțelesuri și să închipuie trăsături, este – mi s-a părut întotdeauna – asemenea unei monade în care se înghesuie – reduse infinit, dar păstrându-și proporțiile și raporturile dintre ele – sensurile și caracteristicile întregului univers. Un bob de grâu luat în palmă și privit de aproape îmi dă senzația participării la o operație oarecum magică, la un ritual întrucâtva ocult, pentru că în sămânța aceea se strâng, ca în durata unui sacerdoțiu, simbolurile unei întregi istorii și rosturile unei întregi deveniri. De la uimirea lui Herodot în fața lanurilor din care nu se vedea calul și călărețul, până la rațiile de pâine din timpul războaielor mondiale, bobul de grâu este celula de bază a înaintării prin timp, molecula esențială a combustibilului care pune în mișcare roata istoriei, metafora triumfătoare și existențială a supraviețuirii noastre.

Așa cum Eminescu atârna pământul întreg, devenit mărgăritar, la gâtul iubitei lui Dionis, eu privesc acest bob de grâu, așezat în echilibru cuminte pe linia vieții din palma mea, și mă gândesc că, iată aceasta este miza pentru care

Dacia a devenit romană, și au venit apoi barbarii, și nu peste mult au venit turcii, și marile imperii din nord și din sud, din răsărit și apus nu au obosit să se agite; pentru această sămânță de viață s-au aprins răzcoalele și s-au rostogolit revoluțiile. Sâmburele acesta lunguieț și subțire de materie este penița care a caligrafiat de milenii istoria și numai acolo unde el, bobul de grâu, a lipsit, literele implacabile au fost scrise cu sânge de ascuțișul săbiilor sau al coaselor.

Secerișul s-a terminat de mult, anul înaintează neoprit spre viitor, dar eu țin în palmă bobul de grâu și știu că, atâta vreme cât el va exista, ordinea va rămâne în lucruri, că această infimă particulă, această monadă, este contragreutatea care susține echilibrul și liniștea lumii.

MISTERUL REVOLTEI

1

Se împlinesc azi, 28 februarie, două sute de ani de la moartea lui Horea și Cloșca, și nu pot să las să treacă, fără a o însemna, această zi, chiar dacă cele două secole comemorate din toamnă și până acum mi-au muiat de mai multe ori penița în cerneală într-un mod care ar putea părea nu numai pios, ci și obsesiv. Dar nu mi se pare prea mult, pentru că nu cred că greșesc atunci când înclin să consider evenimentele din 1784-'85 printre cele mai revelatoare ale istoriei noastre și personalitatea lui Horea cea mai intens definitorie pentru caracterul poporului pe care l-a condus și în numele căruia a murit. Se împlinesc azi, 28 februarie, două sute de ani de la această moarte petrecută parcă mai mult în istorie și legendă decât în biologie, de la această moarte a cărei sălbăticie funcționează încă și acum ca un aparat de măsurare a adevărilor celor două tabere aflate în luptă, ca o hârtie de turnesol capabilă să revele de partea cui se încăpățânează să rămână dreptatea. Căci, iată, faptul de a fi murit în felul în care au murit nu este pentru corifei nici pe departe, așa cum a putut apărea în epocă, sigiliul unei înfrângerii, ci, dimpotrivă, semnalul declanșării unei

apoteoze mereu crescătoare, de neoprit. Martiriul nu a șters faptele răsculaților, ci s-a așezat, zguduitor și crucial, printre ele, nu a semănat spaime ci, dimpotrivă, neuitarea pe tulpina căreia s-au altoit apoi închrâncenări și revolte. Curajul de a se fi răsculat ar fi putut fi, poate, uitat, succesele răzmeriței s-ar fi putut, poate, pierde din memorie, dar înfricoșătoarea represiune a rămas înscrisă pentru totdeauna în cugetele urmașilor, ca o dovadă – adusă aminte în clipele de umilință și slăbiciune – că, iată, cineva a fost în stare să spună nu, și să plătească atât de nemăsurat pentru asta, încât a acontat cu propriul său sânge, peșin, istoria secolelor următoare.

Cu mulți ani în urmă, într-o vară în care se sărbătoreau cinci sute de ani de la ctitorirea Putnei, am asistat la una dintre cele mai emoționante manifestări ale unei nemuriri: mii și mii de țărani veniseră la mormânt cu pomeni pentru sufletul lui Ștefan cel Mare.

Horea n-are mormânt, dar îmi imaginez azi, pe zăpezile Transilvaniei, vinul picurând pentru sufletul lui, roșu asemenea sângelui de pe Dealul Furcilor în troienele de acum două sute de ani, și simt că mai mult decât o aducere aminte a suferinței de atunci, mai răscolitor decât comemorarea morții și a devenirii sale este gândul – ascuțit – că Horea a existat.

2

Horea este, în mod evident, unul dintre personajele istoriei noastre despre care s-au păstrat cele mai multe documente, la care s-au făcut cele mai largi referiri, care au fost cel mai mult analizate de către contemporani, în jurul lui s-au rotit cele mai multe legende și s-au țesut cele mai subtile explicații. Și totuși, Horea rămâne cel mai misterios dintre numele pe care timpul le-a izvorât, fără a fi în stare să le și înghită în curgerea lui, cel mai enigmatic dintre titlurile de glorie pe care poporul român le poartă, cu aproape mirată mândrie, de două sute de ani. Misterul care învăluie figura lui Horea nu provine din lipsa documentelor și informațiilor contemporane și nu se bazează pe ceea ce nu știm, ci pe ceea ce știm despre el.

Nimeni nu s-a îndoit vreodată, nici în epocă, nici în istorie, că el, Horea, a fost conducătorul răscoalei. Ilustratori depărtați și-l imaginează în romantice costumații în fruntea mulțimilor dezlănțuite, spaima sau admirația lor, ura sau curiozitatea fantazează înfățișări și situații care poartă întotdeauna numele său. Iar fascinația pe care personalitatea sa, dominantă și impalpabilă, o exercita asupra tuturor este atât de mare, încât nimeni – nici din tabăra dușmană, nici din propria sa tabără – nu se miră că, la nici unul dintre momentele cruciale ale răscoalei, el nu este prezent fizic, explicit. A cunoscut într-o asemenea măsură știința disimulării și a persuasiunii, forța de a stăpâni spiritele și

arta de a le modela, încât gesturile exterioare nu le-au mai fost necesare faptelor ca să se întâmple după voința sa. De cele mai multe ori el nu a fost un trup, ci un cuvânt în luptă, de cele mai multe ori, pentru a-l înțelege, trebuie să cobori până la rădăcina diformă și dureroasă a sensurilor. La Criscior și la Deva, la Mesteacăn și Abrud, alții au mers în frunte cu sabia în mână (Crișan a fost întotdeauna primul dintre ei), dar nimeni niciodată nu s-a îndoit că totul se petrecea în numele lui Horea, nimănui nu i-a dat prin minte să-i conteste supremația și prestigiul.

De aceea, răspunsurile interogatorului final, care, – printr-o măiastră demonstrație de mânuire a posibilităților absurdului – negau orice participare la răscoală, reușeau performanța de a sugera în același timp nevinovăția și misterioasa importanță a celui întrebat, ca și cum totul s-ar fi desfășurat după un scenariu prescris, în care tot ceea ce se vedea nu era decât convenție menită să acopere adevărata realitate, iar martiriul, înțeles și dinainte acceptat, o treaptă necesară și firească a desfășurării lucrurilor.

Misterul care a amplificat personalitatea corifeului răscoalei din 1784 cu o aură mereu crescătoare și incitantă (mister care a luat pentru dușmanii săi, în anumite momente, cum au fost acelea ale procesului și ale execuției, forme paroxistice) era desigur atributul și opera unei personalități de excepție, capabile să strângă în sine nu numai durerea, ci și taina unui întreg popor, dar dincolo de

asta, și mai presus de asta, era însuși misterul declanșării revoltei, secretul, niciodată dezlegat, al raportului dintre răbdare și izbucnire. El, Horea, a fost în istoria noastră chiar numele acestui mister pe care nu l-a găsit de-a gata, ci l-a construit cu migală și geniu, într-o disperată înțelegere a esențelor sufletești ce trebuiau ridicate înspre istorie. Să nu uităm că el este nu numai purtătorul cărții – de nimeni văzute – de la împăratul, ci și al amenințării cu arderea a satelor care nu se vor răscula.

3

O răscoală este asemenea unei ferestre prin care se poate privi în sufletul unui popor; o fereastră deschisă care, în același timp, lasă să pătrundă vântul dinafară și lasă să răzbată țipetele și hohotele din interior. O răscoală este o fereastră deschisă în același timp spre istorie și spre adânc.

Încerc să privesc prin răscoala lui Horea sufletul poporului său. Citesc și recitesc monografia lui David Prodan cu sentimentul că astfel voi putea înțelege mai bine, mă voi putea apropia de răspunsul la implacabila întrebare: Cum suntem?

În mod evident, în cele câteva luni de la sfârșitul secolului optsprezece se strâng, ca într-un focar, caracterele poporului român de-a lungul unor întregi milenii, trăsăturile particulare ale devenirii sale în contextul, deosebit prin

sânge și geografie, al celorlalte neamuri, și asta nu numai pentru că e vorba de cea mai mare ridicare de mase din istoria noastră, ci și pentru că în fruntea ei a stat o minte capabilă de sinteză, în stare să calculeze pe tabla de șah a timpului mai multe mișcări înainte. Nu e deloc ușor de văzut. Un popor de țărani este întotdeauna un popor ascuns, chiar dacă umorile sudice și visele solare îi izbucnesc în cântece și încrestături. Și, totuși, ceea ce se vede din prima clipă, cu ochiul gol, ajutat numai de lentila lacrimii, este că răsculații nu fuseseră născuți pentru a fi răsculați, că tot ceea ce s-a petrecut în planul istoriei nu le stătea în fire și nu-i caracteriza – cutremurător, sfâșietor – decât prin puterea cu care încercaseră să amâne faptele până în punctul în care nu mai putuseră fi amânate, decât prin lipsa de bucurie cu care le îndepliniseră. Ce poate fi mai impresionant decât încercările – mereu repetate, mereu luate de la capăt, încrezătoare la început, deznădăjduite în cele din urmă – de a ieși la capăt cu binele, de a rămâne între hotarele, chiar dacă nedrepte, ale dreptului și ale legii? Ce poate fi mai revelator decât naivitatea (dar se poate, oare, folosi acest cuvânt în cazul unui popor vechi și obligat să devină înțelept, cum sunt moții?) cu care preferau să-și convertească în loc să-și omoare dușmanii, într-un fel de absurdă speranță că, scoțându-i din legea lor, pot să-i redea vieții sub o credință mai dreaptă, într-o disperată încercare de a găsi un înlocuitor, oricât de iluzoriu, oricât de

provizoriu, morții?... De la drumurile la Viena până la ultimatumul din fața Devei, ceea ce se vede este o voință de echilibru și de dreptate rostită cu tristețe și cu măsură, cu inteligență și cu părere de rău. Armele au apărut numai atunci când tăcerea și cuvintele au devenit inoperante, și au lovit – mai puțin și mai rar decât ar fi putut-o face – numai când nu se mai putea altfel. Nici beția de sânge, nici furia răzbunătoare, nici patimile oarbe nu s-au dezlănțuit cu înverșunarea din alte locuri. Curțile au fost mai adesea arse decât jefuite, dușmanii mai adeseabotezați decât uciși, ca și cum – inconștient chiar – fiecare gest ar fi vrut să arate că nu era vorba de schimbarea locurilor la masa cu bogățiile pământului ci de schimbarea înseși a tiparelor murdare și grele de vinovăție, ale lumii

Prin fereastra răscoalei lui Horea se vede un popor răbdător și pașnic, pentru care revolta nu e decât o suferință în plus.

NICI UN NUME

Impresionantă vizită în cimitirul unui sat din apropierea Bucureștilor, cu descoperirea unei cronologii și a unei stratificări a eternității mai marcate încă decât cea stabilită în lumea celor vii. Alături de criptele contemporane de beton, împodobite cu litere aurite, și de mormintele mai vechi, jalonate cu cruci scrise stângaci cu urări de veci, descopăr un șir de movilite abia înălțate, ca niște basoreliefuri estompate de timp, neînsemnate nici prin cruci, nici prin nume, ci doar prin câte-un stâlp de lemn pe care este scrijelată, barbar și emoționant, o răstignire cu liniile umplute de vopsele vegetale persistente; deasupra desenului figurează un an, probabil al morții, altceva nimic, nici un nume, nici un cuvânt, într-o sublimă acceptare a anonimatului anorganic, într-o filosofică opțiune a neantului din care se mai păstrează numai noțiunea de suferință și, poate, speranța răscumpărării ei (asupra căreia, însă, nu se insistă).

ORAȘUL NEETERN

Îmi amintesc acea Romă pe care am descoperit-o fără să vreau, greșind drumul de întoarcere de la Porta Portese, o Romă lipsită de monumente artistice (ba da, am descoperit la un moment dat o piramidă, o piramidă adevărată, chiar dacă ceva mai mică decât cele de lângă Cairo, o piramidă în care fusese îngropat nu un faraon – de fapt în cele egiptene fuseseră îngropați într-adevăr? – ci un pretor roman de la sfârșitul republicii), o Romă neistorică, lipsită de urmele timpului trecut, dar plină de sigiliile timpului prezent, o Romă fără ruinari și fără muzee, dar plină de fabrici și de muncitori.

Era și ea o Romă cunoscută, era Roma filmelor neorealiste: iubindu-le și văzându-le de nenumărate ori, mă mirasem întotdeauna cum de reușeau să evite – cu o încăpățănare care mi se părea laborioasă – orice urmă de monument din cadrele care păreau totuși atât de întâmplătoare. Descopeream acum, rătăcind în căutarea capătului metroului, că nu e nevoie de nici un efort pentru a descoperi în Roma străzi și cartiere întregi fără nimic etern în ele, ziduri lungi și urâte de uzine, blocuri banale, magazine oarecare, totul nou cu banalitate și derizoriu cu civilizație și

totul populat de o lume cunoscută. Dar nu din filmele neorealiste. O lume mult mai puțin săracă și mult mai puțin veselă decât cea de pe ecranele maeștrilor postbelici. Vorbind cu diverși trecători pe care îi întrebam cum să-mi continui drumul, descopeream în ei fizionomii cunoscute de muncitori, auzeam expresii cunoscute din cartierele proletare de acasă și înțelegeam cu uimire că muncitorii diverselor popoare seamănă între ei, așa cum seamănă țăranii (asta o știam demult), așa cum seamănă intelectualii. Vreau să spun că un muncitor italian semăna mult mai bine cu un muncitor român decât cu un intelectual italian, după cum un țăran francez seamănă mult mai bine cu un țăran grec decât cu un intelectual francez, iar un intelectual englez seamănă mult mai bine cu unul spaniol sau norvegian decât cu un muncitor englez. Asemănări ținând, în mod evident, mai mult de expresie decât de trăsături, dar predominând asupra acestora din urmă într-o asemenea măsură, încât aș îndrăzni să spun ca un intelectual japonez, chiar, seamănă mai bine cu unul german decât cu un muncitor japonez. Formația culturală și specificul muncii sunt deci, oricât ar părea de straniu, mai marcante decât naționalitatea sau chiar decât rasa. Zâmbeam femeilor și bărbaților care treceau pe lângă mine amintindu-mi figurile cartierului ceferist în care am crescut, și mă gândeam ce încântați ar fi fost socialiștii de dinaintea primului război mondial de radicalismul observațiilor mele.

Zâmbeam civilizației de beton care va lăsa în urma ei infinit mai puține și mai puțin frumoase urme decât civilizația de marmoră, și-mi aminteam că filmele se degradează, hârtia mucezește și arde, cimentul se macină, metalul ruginește, ceea ce face însăși discuția despre urmele noastre zadarnică și superfluă. Și-mi continuam drumul, târându-mi sufletul greu pe banalele bulevarde ale celei mai trecătoare dintre Rome, în timp ce absurda imitație de piramidă pe care o lăsasem în urmă începea să capete un jalnic, dar real înțeles.

POEZIE ȘI PROZĂ

Secole și chiar milenii de-a rândul, proza s-a amestecat cu ostentație în poezie, încât faptul că în epoca modernă poezia a început să influențeze proza și să-i împrumute fantasticele sale legi nu mi se pare decât o dreaptă compensație. O compensație de pe urma căreia literatura în genere nu are decât de câștigat în adâncime, nu are decât de pierdut în convenționalism. Pentru că, mă încăpățânez să cred, mai mult decât exploziile psihanalizei, mai mult decât subtilitățile în continuă creștere ale psihologiei, proza a înaintat dinspre realitatea aparentă înspre cea secretă, complicata, ignorată, nebănuită chiar, grație poeziei care, intervenind, a dus la înlocuirea percepției logice, științifice, ambițios obiective a universului printr-o umilă și uimită percepere magică, intuitivă, profund subiectivă. Timpul pierdut și regăsit de Proust, valurile Virginiei Woolf țin de această viziune lirică în stare să înglobeze pe autor realității contemplate și făcând realitatea să fluctueze în funcție de tresăririle eului contemplator.

Savantele mistere borgesiene, crepusculele vrăjitoarești ale lui Ghelderode, rostogolirea generațiilor la Garcia Márquez, amestecarea până la confuzie a vieții și a morții la

Juan Rulfo, împrumută de la poezie nu numai spiritul ci și procedeele, făcând din metaforă mijloc de investigație, nu numai de exprimare, a lumii.

În largul compartiment al literaturii fantastice (și numai spiritele obtuze îl vor confunda cu acela al literaturii absurde), metafora, adesea uimitoare, răsturnătoare de sensuri, este fantasticul instrument de descoperire a lumii, este o cale de pătrundere spre adevăr. Metafora a adus prozei moderne ceea ce a adus microscopul științei: posibilitatea de a vedea însăși structura elementelor din care este compusă viața. Ceea ce pare a fi o descompunere a realității nu este decât o descoperire mai exactă a ei, lumea văzută la microscop este mai fantastică, dar mai adevărată decât lumea văzută cu ochiul liber. Scriitorii moderni, contemporani subtilelor descoperiri științifice ale secolului nostru, nu au fost, deci, decât sincroni cu epoca atunci când au descoperit că în literatură nu există adevăr mai exact decât ambiguitatea metaforei.

În cadrul unor asemenea universuri, cu precădere poetice, clasicul conflict nu va dispărea, dar natura și formele lui se vor transforma până la nrecunoaștere. Ciocnirii dintre personaje antagonice îi ia locul tensiunea dintre cei doi poli, exprimat și neexprimat, ai metaforei. Raportarea la realitatea externă operei nu se va mai face, aparent, cu aceeași ușurință ca și în cazul literaturii clasice, pentru că privirea scriitorului va fi pătruns definitiv în

interiorul realității, fără a mai putea păstra concordanța cu înfățișarea ei din afară. Ar fi, deci, o greșeală și o flagrantă falsificare să încercăm să căutăm cheia pedestră a acestei literaturi înflorite în zbor, să încercăm să dezlegăm metaforele ca pe niște șarade, înțelegerea acestei literaturi, ca și a poeziei, se face dinlăuntrul ei, ca a unor adevăruri concludente în sine. A încerca să explici de ce atârna eminescianul Dionis pământul ca pe o mărgea la gâtul iubitei este la fel de vulgar pentru artă cu a întreba dacă nu cumva Cătălina Luceafărului este Veronica Micle. Numai citite asemenea poeziei, cu încordarea și disponibilitatea datorate poeziei, aceste pagini își eliberează sensul ascuns. Citit ca un roman polițist, "Suflete moarte" este absurd, ascultată ca un marș, "Sonata lunii" este demobilizatoare.

Am trecut dinspre poezie spre proză nu pentru a părăsi poezia, ci pentru a-i lărgi împărăția, pentru a putea da o mai largă desfășurare obsesiilor și viziunilor ei. Pentru că proza fantastică, proza care a înlocuit situațiile prin viziuni, dă posibilitatea poeziei să dezvolte mari și halucinante versiuni ale lumii văzute prin apa unei lentile atât de măritoare, încât contururile exterioare dispar făcând loc unor splendide și nonfigurative taine. Ca și poezia, proza fantastică se află dincolo, nu dincoace de realitate, acolo unde nu poți să treci decât asumându-ți realitatea. Conflictul unei asemenea proze este tocmai tensiunea dintre văzut și nevăzut, dintre spus și nespus, dintre posibil și

imposibil, dintre ceea ce s-ar putea turna în formele fixe ale realității și ceea ce poate să palpitate numai în zonele libere ale imaginarului. Este un conflict deosebit în esență de cel al prozei și apreciat de natura și sensurile conflictului liric, cerând, ca și acesta, o citire pe un portativ special. Autorul prozei fantastice nu mai face concurență stării civile, nu mai creează personaje și situații, ci universuri și miracole, în care lumea văzută se topește pentru a se rearanja după liniile de forță ale unui nou câmp magnetic, revelator. Fantasticul nu e opus realului, este doar o înfățișare, mai plină de semnificații, a acestuia. La urma urmei, a-ți imagina înseamnă a-ți aminti.

VÂRSTELE CÂMPIEI

Locurile au și ele o vârstă? Peisajele obolesc și ele? Priveliștile au știința de a îmbătrâni? Nu mă refer la elementele decorului în care a intervenit mâna omului și care prin această simplă atingere au devenit perisabile, cunosătoare ale noțiunii de timp. Și nu mă gândesc nici la ritmica oboseală a toamnei, când totul pare că trece, și trece într-adevăr, într-un subtil și fermecător provizorat al dispariției, a cărei existențială cochetărie mimează de fiecare dată definitivul, întrebarea mea se leagă de acest câmp întins și neted, acoperit acum cu un lan de secară care face valuri verzi-albastre ca într-o fotografie orwo-color; acest câmp îmi umple întreaga privire, viu, puternic, rotunjit ușor înspre zare; acest câmp în care plantele cresc, insectele foiesc, animalele mișună, târătoarele lunecă, păsările zboară, ca într-o complexă și tânără apoteoză a vieții, ca într-un fel de ilustrație smălțuită și înrourată a creațiunii triumfătoare. Nici vârstele, nici timpul nu par să aibă vreun amestec în această explozie de vitalitate, mai presus de toate prezentă, locuind mereu și din plin numai clipa în curs. Și totuși, în chiar acest câmp, cu numai câteva luni în urmă au fost găsite, la câțiva metri adâncime, cioburi și

urme neolitice. Cu zeci de mii de ani înainte, câmpul acesta nu numai că trăia, la fel ca acum, dar o făcea cu câțiva metri mai aproape de centrul pământului. Vânturile și ploile, zăpezile și viscoalele care au ros crestele munților și le-au scăzut din măreție, au depus peste această întindere plată infinitesimale particule de pământ, neglijabile adausuri de praf și de pulbere care, însumate între ele, au născut straturi, straturi de țarină, metri întregi de sol, dezvăluind, o dată cu argumentele istoriei, și vârsta câmpiei din fața mea. Inconștiență sau disimulare? – mă întreb privind undele adolescente ale pământului acoperit de secară, trupul lui calm și evident elastic, netrădând nici oboseala mileniilor, nici greutatea erelor. Incapacitate de a simți sau forță de a nu băga în seamă tot ce vine, tot ceea ce trece, tot ceea ce-l transformă? Acele fragmente de ceramică neolitică fuseseră oale și ulcele pe suprafața – cu câțiva metri mai coborâtă – a unui pământ la fel de tânăr și de vălurit de alte și alte generații de ierburi? Nu-mi era greu să-mi imaginez clipa aceea îndepărtată, cu munți mai înalți și câmpii mai aproape de centrul pământului, după cum nu-mi era greu să-mi închipui o altă clipă – pierdută într-un posibil, chiar dacă incalculabil viitor – în care, erodați de intemperii și istorii, munții nu vor mai exista, câmpiile vor crește ca un aluat dospit și – întâlnindu-se cu sine însuși la mijlocul democratic, pentru o clipă, al drumului – pământul întreg va fi un podiș, egalitar și plat, echitabil poate, dar plictisitor.

Ceea ce nu puteam să realizez era forța sau inconștiența cu care, ca și cum nimic, niciodată, nu s-ar fi întâmplat, el se va lăsa în continuare vălurit de ierburi și spice, ca o ilustrație înrourată a creațiunii triumfătoare, veșnic prezent și locuitor al clipei, rodind.

În timp ce alte intemperii și alte istorii vor mișca alte infinitesimale particule, înălțând din praf și pulbere alți munți, coborând alte câmpii inconștiente...

O FORMULĂ

Nu-mi mai amintesc când am auzit prima oară acea expresie căreia aveam să-i atribui cu timpul semnificații simbolice și forță ofensivă, dar cu siguranță nu i-am înțeles de la început importanța și poate chiar – recent venită în sud și pradă ușoară a farmecului ludic, după gravitatea morocănoasă și încrâncenată din care coboram – mi s-a putut părea amuzantă și nelipsită de o oarecare inteligență grațioasă. Expresia – mai mult o formulă, căreia n-am întârziat să-i descopăr virtuțile magice – are o formă simplă și eliptică, sintetică și esențială, formată dintr-un verb care înglobează mișcarea și două particule modale, dintre care una sugerează, dimpotrivă, starea pe loc, iar cealaltă puterea de a uni nu contează ce, nu contează cu ce rezultate, într-o înțelegere superficială și pașnică, într-o supraviețuire lipsită de exigență și de încrâncenări. Expresia este: "Merge și așa". Poate fi spusă în cele mai diverse situații, de cele mai diverse tipuri umane, sociale, profesionale, intelectuale. O poate spune mecanicul care nu știe de ce nu funcționează mașina, dar o pornește totuși cu o lovitură de ciocan dată la întâmplare; țăranul care face zilnic o navetă de cincizeci de kilometri ca să fie portar la

oraș; elevul care învață numai cât să promoveze clasa. Nu cred că există situație sau întâmplare în care să nu survină o clipă de ușurință, sau de exasperare, sau de șmecherie, sau de dezgust, în care cineva, obosit sau numai superficial, să nu poată rosti extraordinara formulă: merge și așa! Extraordinară pentru că, asemenea unui *jolly joker* în stare să înlocuiască orice, ea poate ține locul, cu salvatoare și criminală nonșalanță, priceperii, profesionalismului, rigorii, revoltei, demnității, seriozității, conștiinței și oricăror altor noțiuni infinit mai pline de sens, dar mai greu de susținut.

Neutră și ubicuă, lipsită de conținut și tocmai de aceea interșanjabilă, ea – magica formulă – nu semnifică și nu adaugă nimic lumii prin care, cu atâta dezinvoltură, trece, nimic altceva decât însăși acceptarea nimicului, nimic decât o bonomă, aproape veselă, împăcare cu lucrurile lăsate în voia lor entropică și degradatoare. Dincolo de nimicul acesta împăcat cu lumea, indiferent cum ar fi ea, universul decade și sufletul îmbătrânește, creierul se usucă, apele scad, pământul se răcește, istoria se închide în sine. Nu mi-e greu să-mi închipui un infern în care suferința este o obișnuință, umilința o constantă, indiferența o calitate, cinismul un remediu, prostia un noroc, un infern pe poarta căruia să stea scris cu majuscule fericite: "Merge și așa".

GÂNDURI DINTR-UN CIREȘ

M-am întrebat adesea de ce vremea cireșelor apare – în memorie și în cuprinsul plin de făgăduieli al fiecărui an – mai marcată și mai plină de farmec decât vremea altor fructe mai savuroase și mai strălucitoare. De ce îmi amintesc cu atâta nostalgie culesul cireșelor din copilărie, de ce, și acum, desprinderea din pom a prunelor sau a piersicilor mă lasă aproape indiferentă, în timp ce alegerea cerceilor roșii direct de pe ramuri reprezintă un ritual și, în orice caz, un simbol?

Răspunsul mi se pare simplu, evident, fără ca senina lui banalitate să-i diminueze în vreo privință emoția. Cireșele sunt primele, frumusețea lor este cea dintâi, savoarea lor este a începutului. Apariția lor se produce – calculată cu grijă – în momentul de exasperare de la capătul unei lungi așteptări, ele se întrupează din floare în clipa în care nimeni nu mai spera că florile sunt în stare să se transforme în fruct. Globurile lor roșii se rotunjesc și încep să se coloreze ca o dovadă, palpabilă, în sfârșit, că anul și-a intrat în matcă și anotimpul nu va mai putea da înapoi. Ele vin în lume la ora la care lumea este locuită în întregime de dorința ca ele să apară, când toate simțurile sunt ascuțite și încordate pentru a le înregistra și pentru a se bucura.

De aceea roșul lor apare infinit mai roșu decât roșurile savante ale toamnei, și rotunjimea lor mai exactă decât a globurilor adevăratei veri, și gustul lor mai minunat decât gustul minunilor din inima arșiței. Vremea cireșelor seamănă întru totul cu vremea copilăriei, pentru că este dotată cu aceeași acuratețe a simțurilor, cu aceeași prospețime a memoriei, eu aceeași fragedă putere de percepție a minusculelor miracole din care este clădită fiecare oră și fiecare zi.

Așa cum din copilărie ții minte felul cum cădea lumina pe caietul de teme; felul în care se mișca sprânceana bunicului când cânta "Cruce albă de mesteacăn"; felul în care glasul fetei din vecini căpăta ascuțimi insuportabile înainte de a izbucni în plâns; felul cum mieuna pisicul care nu mai știa să se coboare de pe acoperiș; mirosul teiului din curte; forma unghiilor învățătoarei; gustul laptelui din șistarul bunicii; căldura grâului din pod; spartul lemnurilor pe zăpadă (atâtea și atâtea fulgurante imagini și incredibile amănunte, infinit mai puțin importante decât faptele și sentimentele, uitate, de mai târziu), tot astfel cireșele se întipăresc de fiecare dată în inima speranței noastre de a o lua de la capăt, în amintirea nerăbdării noastre de a împinge spre soare, spre bine, spre dulce, spre cald, roata anotimpurilor. Mai târziu, ni se pare firesc să vină caisele, și piersicile, și strugurii, și prunele, dar pentru cireșe avem de fiecare dată emoții, emoții ce ne marchează și ne leagă de acești copii ai

universului fructifer, de acești roșii, și dulci, și rotunzi, și mărunți messia, vestindu-ne de fiecare dată o lume mai bună, chiar dacă scurtă cât un anotimp.

PLEDOARIE

Copii răpiți și avioane deturnate în zbor, magazine, gări și cinematografe sărind în aer, automobile explodând, atentate și hold-up-uri, crime; sunt ani de când aceste cuvinte nu mai miră pe nimeni, tipărite cu majusculă pe manșetele ziarelor, repetate de crainici excitați de senzational. Sunt ani (ba chiar milenii) de când de dragul banilor, de dragul credințelor, de dragul ideilor, în numele sentimentelor și în numele idealurilor, se ucide și se dă foc cu o feroare care îngrozește fără a uimi și oripilează fără a mai părea de neînchipuit.

Violența face parte din viața cotidiană a planetei. E vorba bineînțeles de violența unor persoane particulare, pe care nimic și nimeni nu le obligă să facă ceea ce fac, nimeni în afară de propria conștiință, sau de propriul viciu, sau de propriul fanatism, sau de propria mizerie. Nu mă gândesc la cei ce ucid în războaie sau în plutoane de execuție și pe care uniforma și legea îi transformă în automate și-i absolvă de remușcări. Violența cu state de serviciu și motivații istorice este prea solid instaurată în conștiința colectivă pentru a mai putea furniza tema unei discuții de acest fel. Nu mă gândesc la cei ce ucid sau sunt uciși pe câmpurile de luptă și a căror singură alternativă sunt curțile marțiale. Mă

gândesc la cei ce au optat ei înșiși pentru violență într-o lume care – la nici o jumătate de secol de la cea mai mare și dezlănțuită furie a tuturor istoriilor – părea că veacuri și veacuri va avea oroare de sânge, așa cum natura are oroare de vid.

De când am învățat să citesc și de când am învățat să ascult, urmăresc izvoarele violenței pe glob. Crimele pentru bani mă umplu de milă și de dezgust; crimele pentru idei mă umplu de groază și de revoltă. Ce idealuri pot să fie destul de înalte, ca să nu fie înjosite de sângele vărsat în numele lor? Ce credințe pot să fie destul de curate, ca să nu fie murdărite de sângele vărsat în numele lor? Și asta după ce, de-a lungul întregii sale deveniri, omenirea și-a înjosit și și-a pângărit toate idealurile și toate credințele în sânge... Fanatismul sângeros, manevrat întotdeauna de jocuri ale puterii și socoteli inavuabile, mi s-a părut, în orice punct al istoriei l-aș fi descoperit – și este, incredibil, una dintre constantele evoluției ei – cea mai dezgustătoare dintre forțele – căci este o forță – colcăitoare ale sufletului omenesc.

Nu credeam să descopăr vreodată ceva mai înspăimântător și mai de neînțeles decât crimele fanatismului, dar, iată, inepuizabilă în miracole și învățăminte, viața reușește să mă convingă că o crimă săvârșită din fanatism este un act comprehensibil și aproape explicabil față de o crimă săvârșită absolut fără motiv.

Faptul că în inima civilizată a Europei, cea care a inventat olimpiadele ca să întrerupă războaiele, în tribunele unui stadion de fotbal, oameni care nu aveau să-și reproșeze nimic unii altora, oameni pe care nici istoria, nici credințele, nici ideile nu îi opuneau între ei au fost în stare să se omoare pur și simplu, fără să știe de ce o fac, faptul acesta, cu adevărat senzațional și de neînchipuit, mă umple de o groază mai mare decât cea produsă de interminabilele lupte dintre fracțiunile unor țări exotice și necunoscute. Nu numai pentru că asta ar putea însemna că nevoia crimei se ascunde în însuși instinctul uman, ci, mult mai dezgustător și mai terifiant, că dincolo de sângele curs poate sta – așa cum alteori monstruoasa umbră a unor idei sau convingeri – imensă și cu adevărat de neînfrânt, Prostia. Am scris cuvântul cu majusculă, așa cum se scriu de obicei cuvintele greu sau imposibil de definit, pentru că prostia face parte într-adevăr dintre acele noțiuni-matcă, apte să cuprindă în sine aproape orice. De data aceasta o folosesc ca pe un fel de poreclă, simțind nevoia să botez ce nu știu cum se numește și spun "Prostie" fără să știu dacă astfel poate fi numit golul sufletesc, neantul interior.

Dacă da, atunci uluitoarea întâmplare de la Bruxelles este dovada tragică – în sfârșit clară – că prostia este periculoasă, că prostia poate ucide; și se vor găsi, poate, minți care să transforme acest argument într-o pledoarie în favoarea inteligenței.

REVERIE

De mai multe, de cel puțin șase-șapte ori, în *Triste* și în *Pontice*, Ovidiu mărturisește – cu amara cochetărie a poetului admirat și înfrânt – că nu mai e sigur de puritatea latinei sale de când e obligat, pentru a se putea înțelege cu cei din jurul său, să le vorbească limba. Prima lectură – în copilărie – a acelor orgolioase și precaute lamentații a fost pentru mine, îmi amintesc, prilejul unei fantastice reverii.

Doamne, îmi spuneam, dacă marele exilat al Romei a vorbit limba celorlalți strămoși ai noștri, atunci numai o nefericită lacună face ca în locul lui "Decebalus per Scorilo" să nu existe ode și egloge, elegii și epode din care să înțelegem mecanismele gândirii acestor atât de misterioși părinți. Și, o dată acceptată această evidentă, uluitoare premisă, cine-mi mai putea opri speranțele să se topească în vis? Dar dacă, îmi spuneam, marele poet își va fi încercat lira metropolitană și în această limbă aspră, care-i suna înțeleasă în urechi, și numai noi suntem de vină că n-am găsit încă tăblița, papirusul sau pergamentul revelator?

Și chiar dacă, odată cu trecerea timpului, am renunțat să mai sper minunea – atât de posibilă totuși! – în stare să

ne dezvăluie tainele nașterii și să ne proiecteze pe firmamentul gloriei lingvistice – poeticele scrisori trimise din Tomis de Ovidiu (care, de altfel, deplânge faptul că au nevoie de nouă zile ca să ajungă în cetatea eternă) au reprezentat întotdeauna pentru mine mult mai mult decât niște opere intrate în patrimoniul universal, decât niște simple dovezi ale retoricii latine și ale moravurilor romane. Ele au fost urma emoționantă lăsată în marea literatură de rădăcinile noastre mute, pe care mă trudesesc să le reconstitui după tunelele săpate în materia atât de plastică a conștiinței unui poet. Recitesc cu încântare și umor repetata precizare că în aceste ținuturi nu crește vița-de-vie (și îmi place să o fac, mai ales, printre infinitele linii de fugă ale podgoriilor de la Ostrov și Murfatlar); recitesc cu orgoliu descrierea colibelor zgâlțâite de viscol (și-mi place s-o fac, vara, pe terasele suprapuse meridional de la Olimp); recitesc cu nostalgie descrierea armelor firoase pe care neîmblânziții localnici nu le părăseau niciodată (și o fac contemplându-mi atât de cuminiții, neînarmații mei contemporani)...

E august, e seară, e bine, o lumină de sfârșit de zi și de sfârșit de anotimp învăluie lumea obosită și dornică să viseze, iar eu stau pe o bucată de stâncă azvârlită romantic în mare – marea verde, mirosind îmbătător a pești vii și a ierburi putrede, așa cum mirosea cu siguranță și atunci – și mă gândesc la amprente pe care aceste țărături, umplându-mă de copilărească, înduioșată mândrie, le-au

lăsat acum două milenii pe tăblițele de ceară ale lui Ovidiu.

Și-mi imaginez istoria ca pe un uriaș odgon, răsucit
din forțe, legi și patimi, suspendat incredibil în eternitate, ca
de un subțire, scump inel, de sufletul unui poet.

BASCHET ȘI PERFECȚIUNE

Îmi amintesc și acum curioasa senzație pe care am trăit-o în timpul unui meci de baschet, unul dintre puținele pe care le-am văzut în viața mea. Era la Cluj, cu mulți ani în urmă, și orașul trăia inedita senzație a prezenței unei echipe americane de baschet. Nu numai faptul că erau americani, și încă în marea lor majoritate de culoare, ci și, mai ales, acela că erau sportivi profesioniști care străbăteau lumea (se numeau de altfel "Globtrotters") dând reprezentații – așa cum ar face-o o trupă de teatru sau o caravană de circ – constituia pentru publicul acelei ore clujene un punct de atracție senzațional.

Îmi amintesc cum au intrat pe teren, au format două echipe – condiție sine qua non a desfășurării jocului – și au început spectacolul, care avea să-mi rămână în minte nu atât ca un meci de baschet, cât ca o experiență filosofică. De fapt, numai cu foarte multă superficialitate și îngăduință ar fi putut fi considerat un meci. Îi lipsea pentru asta ideea de concurență și noțiunea de autodepășire. Împărțiți în două echipe care nu-și disputau nimic, jucătorii nu numai că nu aveau pentru ce să lupte, dar aproape că nici nu aveau

posibilitatea să o facă. Iar ceea ce îi împiedica era – oricât ar părea de ciudat – chiar nivelul deosebit de ridicat al profesionalității lor. Perfecțiunea fiecărui jucător și a fiecărei echipe mergea atât de departe, încât devenea o piedică pusă perfecțiunii întrecerii, care înceta pur și simplu să existe în lipsa încântătorului, misteriosului raport dintre imperfect și real. Intrată pe mâna unei echipe, mingea nu mai era pierdută; începând să tragă la coș, jucătorul nu mai greșea; se realiza astfel o situație absurdă în care, nefrânat de greșală, jocul aluneca la nesfârșit într-un plictisitor și incredibil eden al desăvârșirii sportive, așa cum, nefrânate de gravitație, mișcările își pierd eficacitatea și se pulverizează în vid.

Din când în când, ca să deblocheze mecanismul jocului, câte cineva greșea în mod intenționat – dar o făcea atât de stângaci, încât trezea, paradoxal, nu numai enervarea, ci și mila spectatorilor – și totul pornea câțiva pași mai departe, pentru ca imediat să se întepenească într-o nouă, infailibilă, impecabilă capcană. Când în sfârșit minutele reglementare au trecut, spectatorii au aplaudat, admirativi și ușurați, iar jucătorii s-au îndreptat spre un alt teren al globului pământesc, pe care să demonstreze capacitatea lor de a atinge perfecțiunea și – fără să bănuiască măcar – capacitatea perfecțiunii de a se opune frumuseții.

Au trecut mulți ani de la acea neobișnuită întâmplare

sportivă, dar nu am uitat sentimentul de iritare și revelație pe care l-am trăit atunci, pentru că mi l-am readus în conștiință adesea: atât în fața succeselor, didactic, cât și în fața înfrângerilor, exorcizant.

O MIE DE OAMENI FERICIȚI

Cel mai minunat lucru din Festivalul "George Enescu" este chiar faptul că există, mă gândeam contemplând mulțimea fericită care se scurgea spre ieșirea sălii de concert. Faptul că din trei în trei ani, pe parcursul a două săptămâni, este posibilă, seară de seară, această concentrare de bucurie, acest sublimat de liniște și de înalt, ține deja de miracol, înflorește încă din noroc. Ce poate fi mai înălțător, mă întrebam, decât o mie de oameni fericiți în același timp și din același motiv, un motiv neapartținând universului de dorințe și patimi, de ambiții și spaime, ci lumii ideilor calme și stelelor fixe, frumuseții îndurerate numai de propria ei perfecțiune și uimite numai de propria ei durată? Ce poate fi mai exorcizant decât această lumină iradiată dintr-un arcuș și prelinsă pe trăsăturile, straniu înfrumusețate, a o mie de fețe, strânsă în pupilele, brusc întinerite, a o mie de priviri? Îmi imaginam lumina aceea, vizibilă aproape fizic, cu ochiul, divizându-se odată cu publicul răspândit în noaptea orașului, așteptând în stații de autobuz și suindu-se în tramvaie, dispersându-se, multiplicându-se, deplasându-se într-o neîntreruptă

mișcare browniană, blândă, dar de neoprit.

Și nu cred că exageram deslușind, în acea subtilă iluminare din ce în ce mai colectivă, portretul, nevăzut, al lui Enescu (liniile feței estompate, spălate de marea muzică, umerii aplecați sub greutatea eternă a artei) ca pe un simbol al frumuseții intransigente spre care se poate tinde, la care se poate spera, din moment ce a existat. Pentru că, dincolo de valoarea mai mare sau mai mică a interpreților, de înșiruirea strălucitoare și definitivă a capodoperelor, de explozia copiilor minune și de ineditul încordat al noilor acorduri, de fiecare dată zilele festivalului sunt prilejul contemplării intense și dătătoare de speranță a personalității care, împreună cu cea eminesciană, reprezintă prototipurile de platină ale spiritualității noastre, exemplele unei tensiuni spre o perfecțiune în care – miraculos aproape – binele și frumosul se confundă.

ÎN TRE LUMI

Stau sub un pom cu frunza mică și așezată la distanțe egale, aproape decorative, cu ramurile împletite într-un fel care amintește din când în când arborii din fundalurile lui Leonardo da Vinci. Și, deși tot ce mă înconjoară e sălbăticit și incult, această îndepărtată aluzie pe care eu însămi o uit și mi-o amintesc numai din când în când, rar, îmi asigură o

ciudată alinare și un confort intelectual. Și asta nu pentru că ar schimba întrucâtva lucrurile, ci pentru că îmi creează o foarte plăcută senzație de irealitate, de apartenență misterioasă, bănuită numai, la un alt regn, superior și necunoscut. Seara care începe să coboare contribuie desigur și ea la această impresie aproape magică, deși nu confuzia dintre noapte și zi este hotărâtoare, ci ambiguitatea dintre lumea aceasta și alta, despre care credeam că nu e decât o aluzie, și iată – ce minunată descoperire! – poate fi totuși reală, amestecată cu gingășie și mister printre lucrurile lumii obișnuite. Dar nu prezența aluziei la capodoperă mă emoționează și-mi creează acea tresărire de plăcere spirituală devenită aproape fizică, nu valoarea artistică a ficțiunii (pe care realitatea o amintește și sugerează că s-ar înrudi cu ea) este importantă, ci simplul fapt al întrepătrunderii între două lumi ce păreau netangente între ele și care, iată, pot fi – chiar dacă numai pentru o clipită și numai într-un infim fragment – conciliate.

Încântătoarea senzație de irealitate care m-a curentat descoperind motivul leonardesc în crengile împletite ale salcâmului am mai încercat-o – chiar dacă nu cu aceeași intensitate – privind o uriașă lună portocalie ridicându-se peste vârfurile negre de pruni, ca într-un tablou de gang de proporții monumentale sau ca într-o cuvertură de pluș închipuind răpiri din serai și cumpărată cu suprapreț pentru a fi etalată cu mândrie pe pereții de beton ai noilor

apartamente. Deci simpla existență a unor aluzii artistice (artă genială sau de gang, nu are importanță), în miezul realității propriu-zise, al naturii pur și simplu, este suficientă pentru a mă transporta într-o stare de grație a cărei amintire o păstrez îndelung și la care visez, fără mare speranță, întruna. Pentru că miraculos și izvorâtor de fericire nu este miracolul în sine, nu este irealitatea (artistică sau de altă natură), ci faptul că urmele lor cântătoare, supranaturale, extraordinare, nefirești, mai pot fi descoperite – ca niște fărâmituri de pâine neciugulite încă de păsările uitării și ale morții – însemnând drumul pe care va trebui să ne întoarcem acasă cândva.

ABISURI

Citeam zilele trecute despre un scriitor care se distra învârtind pisicile de coadă și zdrobindu-le capul de pereți, sau lovind cățelele însărcinate cu piciorul în burtă până le făcea să lepede, și mi se demonstau astfel străfundurile sufletului său, care l-au făcut capabil să creeze opere abisale, profunde, de neînțeles. Ce plini suntem de prejudecăți! Totul pornește de la acceptarea premisei greșite potrivit căreia numai răul poate fi abisal, deci creator.

Mi-e aproape jenă să aduc argumentul, atât de convingător totuși, că apele limpezi sunt întotdeauna mai adânci decât par și că, dimpotrivă, cele tulburi pot fi numai abisuri de-o șchioapă; dar nu pot să nu mă gândesc (pentru a apela nu la persoane, ci la personaje) că Prințul Mâșkin este mai profund, mai greu de înțeles, în orice caz mai departe de înțelesul comun, decât Smerdiakov, de exemplu. Și nu pot să nu presupun – cu infinită tristețe și milă – că acelui mare scriitor chinuit de animale Francesco d'Assisi trebuie să i se fi părut abisal și incomprehensibil.

DORINȚA

Mă surprind uneori așteptând vara. Vreau să spun că mă descopăr pe mine însămi – privindu-mă cu un ochi mărit de uimire, lucid și străin, din afară – uitată într-un sentiment vechi, într-o nostalgie revolută, în intensitatea căreia mă simțisem bine, așa cum m-aș descoperi într-o sală de așteptare mult după ce trenul așteptat a trecut fără să-l fi observat (tocmai din cauza fervorii așteptării). Mi-a fost atât de dor de vară, m-am gândit la ea cu atâta îndepărtată speranță (cu o speranță a cărei forță de susținere stătea tocmai în îndepărtarea ei în timp), încât faptul că primăvara a venit, că au și apărut primele fructe, că solstițiul de vară a și trecut, acest fapt s-a consumat pe neașteptate, ca într-un vis al unei atât de orbitoare nostalgii încât totul devine, pe lângă incandescența ei încăpățânată, părere și umbră.

Din vara pe care o străbat aproape dormind (sogn fără de care nu pot să visez pagini), din vara ajunsă la maturitate, trecută de mijloc, coaptă, pregătindu-se cu delicii pentru minuțioasele ficțiuni ale fanării, mă surprind uneori așteptând vara, cu o dorință atât de acută încât refuză în fond să admită că este realizabilă, că se poate

împlini, ca și cum planul vieții ar fi prea jos, prea lipsit de importanță, pentru ca să poată zămisli cu adevărat ceea ce gândul nostru imaginează și sângele nostru speră.

Asta nu înseamnă că eu nu știu (că nu am luat act) că vara a început și se apropie chiar de sfârșit, înseamnă doar că dorința mea de vară fusese atât de puternică, încât simpla ei împlinire nu îi era suficientă ca să dispară, așa cum apariția iubirii (a unei oricât de mari iubiri) nu poate niciodată umple cu totul nevoia nelimitată a sufletului nostru de a iubi. De altfel, această stranie necoincidență, aproape plăcută, între faptă și gând, nu mi-e necunoscută; nu e pentru prima dată când ochiul meu exterior întâlnește această neconcordanță între conturul tranșant al iluziei și conținutul realității menite să-l umple, așa cum petele de culoare menite să umple desenele pentru copii sunt puse puțin alături. Aceeași senzație o trăiesc de ani și ani față de propria mea vârstă. A existat cândva, în copilărie sau în începutul adolescenței mele, o atât de mistuitoare, de patetică dorință de maturizare, am visat cu o asemenea intensitate într-un anumit moment să cresc mai repede, să devin mare, încât ea, dorința aceasta, prin simpla ei incandescență, a stins însăși scurgerea timpului din jur, a refuzat adică să dispară – cum ar fi fost logic – o dată cu scurgerea timpului, împiedicându-și astfel, prin propria ei intensitate, realizarea. Așa cum mă surprind așteptând-să vină atât de așteptata vară, mă surprind așteptând, de

întregi decenii, să devin adult, și asta nu pentru că n-aș fi observat că am ajuns la maturitate ci pentru că substanța reală a acestei maturități o simt infinit mai inconsistentă, mai puțin reală decât cea pe care o visam cândva. Trenul pe care-l imaginam descinzând în gara unde aștept era infinit mai impunător și mai extraordinar decât cel ce a trecut fără să fi băgat eu de seamă. Mă simt, de altfel, bine în această atât de neaglomerată sală de așteptare.

UN JOC

Îmi place uneori să mă joc de-a "Ce-ar fi fost dacă"... E un joc pasionant și extrem de instructiv, un fel de puzzle în care istoria se lasă tăiată în fragmente, reșezată în altă ordine și după altă logică decât cea consemnată de cronici, și naște alte realități, la fel de credibile, căroră nu le lipsește decât girul întâmplării.

De fiecare dată, exersarea mai îndelungată a jocului îmi dă o uimitoare dexteritate și iscusință în aranjarea unui trecut posibil, mult mai pasionant și mai plin de semnificații decât cel care a fost așa cum a fost: încropit în grabă, ieșit din deciziile întâmplătoare și contradictorii, lipsite de premeditare și sistem, ale unui demiurg handicapat de presiunea evenimentelor și de viteza de funcționare a mecanismului scăpat de sub control. Sub degetele mele diligente bucățelele istoriei se ordonează pasionant, fiecare fapt începe să semnifice, să iradieze învățăminte și să aibă rost, și poate că, treptat, aş deveni un maestru al acestui joc cu mărgelile de sticlă ale trecutului, dacă, de fiecare dată, amețea de pe urma succesului nu m-ar face să-mi lunec curiozitatea înspre viitor și să-mi schimb coordonatele gramaticale ale întrebării. "Ce-ar fi fost dacă..." devine

"Ce-ar fi dacă...", și jocul continuă cu această simplă, infimă roțiță schimbată în inima mecanismului său, iar la început nici nu pare că s-a schimbat ceva. Pe neobservate însă, totul se transformă. "Ai grijă ce spui – m-a învățat odată un poet adevărat –, cuvintele atrag faptele", îngreuiate de răspunderea previziunii, roțițele jocului meu, care se învârtteau cu atâta dezinvoltură în aerul revolut, abia dacă mai îndrăznesc să se miște în plasma nehotărâtă încă, și atât de influențabilă, a viitorului. Nu mai este un joc, ci o maieutică plină de riscuri și de responsabilități, din care pot decurge nu numai învățăminte, ci și suferințe, nu numai semnificații, ci și salvări.

ÎN DEȘERT

De câte ori am febră și îmi e rău, sau mi-e foarte frig, sau foarte cald, îmi vine în minte o amintire veche de mai mulți ani, din Egipt. Este amintirea uneia dintre cele mai stranii zile pe care le-am trăit și, poate, tocmai de aceea, urmele ei în conștiința mea au rămas distincte și pline de semnificații complicate, chiar dacă tulburi și redundante.

E vorba de ziua în care trebuia să vedem mormintele din Sakkarah și, oricât de bolnavă aș fi fost, nimic nu putea fi amânat, nici ocazia mașinii care avea să ne ducă în deșert, nici faptul că a doua zi urma să părăsim Cairo. Aveam, evident, febră mare, dar fără termometru nu știam cât de mare, în schimb deșertul avea temperatura cunoscută: 45°. Aerul aproape lichefiat de caniculă și praful depus ca niște nămeți pe marginea drumului se stârneau la apropierea mașinii și făceau valuri, lăsând urme lipicioase pe parbriz. Nu mă puteam împiedica să gândesc că praful acela, mai abundent și mai omniprezent decât în orice altă parte a pământului, nu era altceva decât reziduul civilizațiilor măcinate mărunț, pulverizate cu minuție, iar această idee adăuga o notă delirantă peisajului.

Am ieșit din oraș pe lângă piramide și – așa cum se

întâmplase și cu o zi, și cu două zile înainte – vârful lor dezvelit de după acoperișuri și stâlpi de telegraf, a acționat asupra mea cu violență, dezamăgindu-mă, revoltându-mă, făcându-mă să mă îndoiesc din nou – deși intrasem deja în măruntaiele lor pustii, de piatră – că ele erau cele pe care le visasem și le așteptasem ani și ani. După ce le-am depășit – și privite din spate se vedeau la fel de neverosimil îngrămădite în priveliștea orașului – am apucat-o de-a lungul unor canale, a căror apă stătută era, evident, și unica sursă de băut, și colectorul satelor de colibe înșirate pe malurile rău-mirositoare. De fapt, colibă e impropriu spus, pentru că nu era vorba de case, ci de îngrădituri de lut întărit la soare, fără acoperiș, peste care erau aruncate uneori – pentru a accentua iluzia răcorii – frunze de palmier mineralizate de arșiță, bucăți de tablă, fragmente de lăzi, gunoaie. Dar peste puțin timp n-a mai fost decât deșertul – din coșmarul căruia satele pierdute în nisip erau poate numai o mică, trecătoare parte – deșertul vălurit ca de febră, pe care șoseaua îl făcea parcă și mai înspăimântător.

Printre dunele galbene, intrări discrete, ca de modeste gârliciuri, coborau spre extraordinarele morminte pictate (mastaba).

Ca să intri, însă, trebuia mai întâi să treci de haita de câini apocaliptici, slabi și halucinanți, trăind din pomenile turiștilor și vânând umbra mașinilor, câinii aceia care, în starea mea de nesiguranță aproape onirică, mă

însăimântau ca niște duhuri dezlănțuite ale pustiului. Ca să intri trebuia apoi să treci de năvala, nu mai puțin însăimântătoare, a ghizilor flămânzi care se voiau angajați, flagelându-te în egală măsură cu mila pe care ți-o trezeau și cu ferocitatea insistențelor. Am sfârșit, bineînțeles, prin a cădea victime unuia dintre ei, din fericire un om deștept, deși probabil simplu felah (dintr-unul din satele de pe drum?), vorbitor al unei engleze de neperceput, pe care reușea totuși să ne facă s-o înțelegem, repetând fiecare lucru de câteva ori, cu intonații și gesturi diferite. De fapt nu aveam nevoie de el pentru explicații, ci pentru a ne conduce prin nenumăratele încăperi subterane, cu pereți acoperiți de basoreliefuri în care se povestește fără vorbe totul, toată viața, toată istoria, toată știința, toată credința poporului din urmă cu trei sau patru mii de ani. Văzusem multe reproduceri de artă egipteană, știam că ele sunt scoase, majoritatea, din morminte, dar niciodată nu îmi închipuisem că un mormânt poate conține nu numai atâta artă, dar și atâta viață, atâtea informații asupra traiului celor ce se înmormântau în el: scene de vânătoare, de pescuit, de creștere și sacrificare a animalelor, de dans, de cult, de petrecere; iubiri, războaie, păsări și pești, arme și instrumente muzicale, unelte, veșminte, podoabe, zei, preoți, regi, regine, sclavi, slave; tot ce, la un loc, poate da măsura unui mod de viață era însemnat cu nesfârșită eleganță și concizie, lapidar și exhaustiv, pe pereții de piatră

gălbuie care mai păstrau urme de vopsea roșie, ca sângele vechi.

Când am ieșit din nou în deșert, ziua era mai fierbinte încă, după frigul subpământean, dar frisoane ciudate de admirație și uimire, de spaimă și tristețe mă curentau, în timp ce nisipul galben-cenușiu, lucios și parcă umed de căldură, continua să se modeleze sub ochii mei în prelungirea scenelor de dincolo de viață. Regi și sclavi, preoți și animale sacre, instrumente misterioase se deseneau în jurul meu și mă cuprindeau în hora lor eternă, de neînfrânt.

După frumusețea și civilizația lor, pereții colibelor imunde, îngropate sub frunze și gunoaie – printre care treceam din nou, ca printr-un vis urât al morții fără speranță – păreau să existe numai într-un imemorabil și amorf trecut. Viața ne vorbea despre moarte, așa cum moarta ne cucerise cu gândurile ei despre viață, prezentul nu era decât trecutul unui trecut pe care nu-l mai putea spera nici în cel mai depărtat viitor, în timp ce febra frunții mele aprinse și febra istoriei dezlănțuite închipuiau valuri zadarnice în deșert.

SPRE VIITOR

De când mă știu, toamna a avut pentru mine caracteristicile exultante ale începutului. Paradoxal poate, dar și logic întrucâtva, încheierea vacanței impunea începutul unui nou ciclu, iar emoția acestui punct terminus era destul de puternică pentru a estompa continuarea celui alt ciclu, vegetal, neîncheiat încă, ajuns abia pe culmea strălucitoare de pe care, pe pante dulci și coapte de fructe, începe coborâșul. Astfel fructele zemoase, frunzele roșii și florile somptuoase, pline de înțelesurile maturității, prevestindu-și cu strălucire propriul sfârșit, deveneau, dimpotrivă, accesorii decorative ale începutului așteptat cu nerăbdare, festiv, declanșator de noi energii. Primele crengi golașe aveau pentru mine miros de creioane proaspăt ascuțite și de penar dichisit cu un nou orar; primele frunze pe alei adiau a caiete neîncepute și a manuale încă misterioase; primele ploi aminteau de penițe și cerneală, de radiere moi, de sugative lascive. O dată cu școala, totul începea din nou, se reînnoia, o lua de la capăt, plin de avânt și etimologic entuziast, adică plutind prin zeul copilăresc, mereu visat, al ordinei sigure de ea însăși și al descoperirilor fără sfârșit. Începutul anului școlar era, de fapt, începutul

anului, anul nou.

Această exaltantă iluzie nu m-a părăsit nici mai târziu, după terminarea examenelor cu note și catalog. După lânzezeala aculturală a verii, după absența fizică sau numai spirituală a celor plecați în concediu, sau care fuseseră în concediu și nu-l uitaseră încă, sau a celor care urmau să plece și se gândeau numai la el, după canicule și festivități, toamna aducea întotdeauna un plăcut aer de reculegere și luciditate, de revenire intelectuală și explozie artistică. Apariția crizantemelor îmi amintea întotdeauna iminența premierelor teatrale, frunzele pe alei mă îndreptau spre librăriile promițând noutăți, iarba devenită aurie îmi anunța deschiderea Cinematecii, merele și gutuile mă îndrumau spre sălile de concert. Și toată mierea din aer, toate odăjdile de pe pământ miroseau a hârtie albă, intactă, așezată cuminte pe masa de scris, încrezătoare, așteptând.

Nu mai țin minte dacă începutul anului școlar îmi ducea gândul și mai departe, spre iarna implicită pe care o precede. Nu mai țin minte nici măcar dacă deschiderea stagiunilor de tot felul se lega în mintea mea de gerurile și zăpezile, logice, de mai târziu. Știu însă sigur că n-aș fi dorit pentru nimic în lume oprirea sau încetinirea măcar a caruselului anotimpurilor, că toamna era importantă tocmai pentru că, după iluzia încremenirii estivale, ea reprezenta un nou avânt al mișcării, al devenirii, al creației și înaintării prin timp.

Mi-am amintit toate aceste, atât de subiective și nostalgice, senzații, într-o zi de sclipitor octombrie, o zi al cărei temperament nestăpânit și clinchetitor sugera mai degrabă o explozie primăvăratecă; și, aproape fără să vreau, m-am surprins bucurându-mă că, iată, nu iarna este cea care se apropie, și că încă o vară letargică, amânătoare molatecă a scadențelor, ni se pune la dispoziție. M-aș bucura, oare, să fie posibil, să fie așa? m-am întrebat, brusc trezită din aura șiroind de beteală a anotimpului; mi-aș dori, oare, această stagnare în suportabil și provizorat? m-am somat fără complezență. Dar, fără să-mi aștepte răspunsul, timpul trecea înainte, numai înainte, spre iarnă și spre viitor.

ULTIMUL LIMBAJ

Prejudecata apartenenței poeziei exclusiv la o epocă romantică și revolută, cu lacuri clare, neînghesuite de bărci de agrement, cu munți pustii, netăiați de șosele, cu luna nevizitată de nave cosmice și cu poeți visători și tuberculoși, începe – după o lungă perioadă de dominație – să intre încet, încet în declin. Ideea că, o dată cu tehnicizarea civilizației noastre, poezia ar putea să nu-și mai găsească locul printre atâtea savante îndeletniciri apare astăzi naivă, aparținând unui timp în care epoca noastră nu era decât visul sau coșmarul unei lumi nesigure încă de viziunile sale. Cea mai mare descoperire pe care ultimele decenii au făcut-o – ultimele decenii cu războaiele lor mondiale și pașii lor pe lună, cu revoluțiile lor profunde și victoriile lor definitive –, cea mai mare descoperire a acestei ultime jumătăți de secol care a schimbat lumea mai mult decât ultima jumătate de mileniu este că sufletul omenesc a rămas neschimbat. Nu cred că esența și existența poeziei se schimbă, așa cum nu cred că esența sufletului omenesc se va schimba vreodată. Dacă s-ar schimba, dacă s-ar fi schimbat vreodată, atunci întoarcerile în timp ar fi fost de neînchipuit, atunci Dante nu l-ar fi invocat pe Virgiliu, noi

nu l-am înțelege pe Dostoevski. Forma artei se schimbă uneori brusc, de cele mai multe ori șocant, nu pentru că fondul ei s-ar transforma, ci pentru că fiecare transformare este o tentativă de apropiere de acest fond unic. Ca și peștera de la Altamira, pereții caselor următoarelor milenii vor fi împodobiți cu picturi, iar adolescenții călători printre planete vor continua să citească, asemenea strămoșilor lor din calești, poezii.

În lumea contemporană, și cu atât mai mult în cea viitoare, specializarea îl obligă pe om să se concentreze asupra unei arii din ce în ce mai mici, pentru a putea pătrunde din ce în ce mai adânc în ea. Această evoluție pe verticală desparte oamenii în coloane tot mai înguste, care nu mai reușesc să comunice decât cu greu între ele. Numai sufletul, același, mai rămâne al tuturor, numai arta rămâne limbajul, ultimul prin care ne mai putem înțelege.

GLOSĂ LA O PLOAIE ENGLEZĂ

Expresia "ploaia a început pe neașteptate" pare inventată anume pentru ploaia engleză și, totuși, câtă neadecvare, câtă aproximație, ce lipsă de nuanțe în aplombul ei lipsit de adevărate determinări! Ce poate să însemne "pe neașteptate" pe lângă felul brusc și în același timp insesizabil în care, de la o secundă la alta, starea de agregare a văzduhului se schimbă fără a avea conștiința acestei schimbări și fără a păstra memoria, oricât de sub-conștientă, a ceea ce fusese cu numai o secundă înainte. De la o clipă la alta spațiul dintre acoperișuri și cer, care fusese de aer, devine de apă și ar fi capabil – dacă ai face gafa să îl întrebi asupra cauzelor și naturii acestei transformări – să se mire și să susțină că nu fusese niciodată altfel.

În Europa sau în America, în Asia sau în Australia o ploaie este o schimbare de umoare a naturii, premeară – oricât de grăbită ar sosi – de întunecări, pale de vânt, picuri răzleți, zăpușeli, aripi de răcoare anunțată cu câteva minute sau câteva ore înainte de semne cerești și simptome reumatice, asemenea unui musafir care își anunță apropierea prin presentimente, telefoane, claxoane, sonerii.

Dar în Anglia ploaia nu este un musafir, ea vine la ea acasă, fără a se simți obligată să-și prevină slujitorii asupra orei sosirii și fără a-și face reproșuri că nu le-a oferit măcar preavizul necesar deschiderii umbrelei; niște adevărați englezi ar trebui să stea cu umbrelele veșnic deschise. De altfel nimănui nu-i dă prin minte să-i reproșeze ceva. Mi-ar părea foarte rău dacă aceste rânduri, chiar, ar fi interpretate ca un reproș. Intenția mea este mai curând elogioasă și nu m-aș mira ca, începută printr-o uimire, pagina aceasta să se încheie printr-un omagiu. Pentru că, dincolo de aerul ei de ingenuitate puțin arogantă și de eternitate mereu proaspătă, ceea ce te fascinează în ploaia engleză este evidentul ei caracter magic.

Cum aș putea să explic această impresie? Față de alte ploi, apăsătoare, coborând cerul până la pământ și făcându-l să se deșire în crengi, izolându-ne unii de alții, ca să ne întristeze pe fiecare în parte, ploaia engleză are în sine ceva prietenesc și unificator, o calitate greu de definit, dar capabilă să ușureze, nu să apese sufletul, așa cum o solidarizare, chiar în suferință, te întărește și îți dă un fel de plăcută exaltare.

Există în ploaia engleză ceva asemănător umorului englez, o surdină luminoasă, o reținere agreabilă, o veselie inteligentă, ceva ce nu te va face niciodată să râzi cu hohote, dar în fața căreia nu te vei putea împiedica să zâmbești. De altfel, chiar pare să existe o veselie în felul degajat, lipsit de

crispare în care ploaia este acceptată de toată lumea, așa cum se acceptă și se iubește un element al peisajului. Un peisaj ciudat de curat, aproape strălucitor. Pentru că printre elementele ce deosebesc ploaia engleză de alte ploi este și caracterul ei intens purificator. Sunt ploi pe care le asociezi cu noroiul, sunt ploi care, atingându-te, ai senzația că lasă pe tine dăre de murdărie și de vopsea; dimpotrivă, ploaia engleză este asemenea unei cosmice, elegante curățătorii din întreprinderea căreia acoperișurile ies scânteietoare, asfaltul lucește de-ți ia ochii, vitrinele devin asemenea oglinzilor, iar oamenii au aerul că au fost spălați și șterși bine până au început a străluci. Cât despre iarbă – marea, extraordinara beneficiară a acestui umor meteorologic – ea este mereu verde, sclipitoare, vie, ea nu se usucă niciodată, spre bucuria ochilor noștri obosiți, a oilor cu lână în carouri și a metaforelor eternități.

FATALE

Femeile fatale sunt fatale numai privite dinspre bărbații pe care nu-i iubesc, dar pe care nu-i resping totuși dintr-un motiv sau altul (frică, milă, slăbiciune, interes). Din această nehotărâre rezultă o conduită contradictorie, illogică, pe care bărbatul îndrăgostit – și nesperând decât să nu fie obligat să-și admită înfrângerea – o învelește într-un voal misterios, creând mitul femeii fatale. O fatalitate dedusă numai din lipsa de dragoste, din neatenția și indiferența care decurg din ea. Odată îndrăgostită, cea mai fatală femeie fatală devine o simplă îndrăgostită.

Această teorie a misterului provenind din ne iubire poate fi înfricoșătoare dacă o lărgim la dimensiunile universului și o aplicăm proniei, tot de genul feminin.

ISTORIE ȘI AMINTIRI

O aniversare de un secol este întotdeauna un fapt care aparține istoriei, deci grav și lipsit de intimitate. Oricât de impresionabil ai fi, 100 de ani este o cifră care îți depășește resursele sensibilității imediate, lăsându-se să alunece în cronică și solemn. Dacă descoperi însă că din cei 100 de ani unul sau doi, cinci sau zece aparțin chiar vieții tale, fac parte integrantă și mișcătoare din ea, ceremonia aniversară capătă deodată nuanțe nostalgice și familiale, istoria coboară colorată și înduioșată în amintiri. Un secol de la înființarea "Contemporanului" nu ar fi însemnat poate pentru mine prea mult, dacă un număr de ani din viața mea nu s-ar fi numit "Contemporanul". Oricât de obiectivi și detașați am fi, emoțiile noastre rămân egocentrice.

Născut în urmă cu 100 de ani, "Contemporanul" s-a născut totuși pentru mine atunci când (abia ieșită din adolescență și privind cu groază cum sunt încuiată ca într-un țarc în biografia părinților mei) am trimis câteva poezii redactorului-șef de atunci al revistei și George Ivașcu mi-a transmis, prin persoana rugată să i le predea, că ele vor apărea în numărul următor. Bineînțeles, nu am crezut. Aveam suficientă experiență literară ca să știu că nimeni nu

te publică de azi pe mâine și, mai ales, fără a-ți fi pus întrebările cărora li se cunoaște dinainte răspunsul. Faptul că acele poezii au apărut totuși în numărul următor a însemnat pentru mine o răscruce nu numai prin re-debutul pe care l-a reprezentat (după ce debutul dintr-o altă revistă fusese anulat de forurile administrative), ci prin felul în care m-a convins că există și altfel de relații sociale și poate chiar și o istorie altfel decât îndrăznisem eu să sper. Rigoarea aproape eliptică a raporturilor profesionale pe care am descoperit-o cu uluire atunci a caracterizat mai târziu lunga mea colaborare cu redacția "Contemporanului", revista la care aveam să scriu, între 1968 și 1973, săptămână de săptămână.

Ce înseamnă o rubrică săptămânală în devenirea unui scriitor e, desigur, greu de spus. Depinde de rubrică și depinde de scriitor, depinde mai ales de revista care îi găzduiește. Dar dincolo de aceste esențiale și absolut hotărâtoare determinări, o rubrică săptămânală înseamnă disciplina neiertătoare a scrisului, picătura chinezească a zilei fixe de predare a manuscrisului, imposibilitatea evadării din calendar: o rubrică săptămânală înseamnă în cariera unui scriitor imposibilitatea evadării din contemporaneitate. Am scris la "Contemporanul" între 26 și 31 de ani, am devenit scriitor matur scriind la "Contemporanul", am devenit, scriind la "Contemporanul" scriitor profesionist, în atmosfera aceea de libertate

intelectuală și de curaj artistic, în climatul acela de cult al valorii și de demnitate, am crescut și am învățat să îmi respect cerneala. De George Ivașcu, cel care a girat cu prestigiul revistei și cu propriul prestigiu începutul destinului meu literar, de Roger Câmpeanu și de Elena Marinescu, care mă fascinau ca niște preoți neînchipuit de dăruți ai misterului tipografic, de marii colaboratori și de toți redactorii și fotoreporterii, corectorii și dactilografele, șoferii și curierele revistei, m-am simțit legată printr-o rudenie de pasiune și de idei pe care o consider și acum un noroc al tinereții și formării mele. Țin minte și acum zilele de vineri – zilele libere ale redacției când, "Contemporanul" fiind pe piață, toată lumea se simțea ca după o naștere – zilele de vineri când ne întâlneam într-o libertate amintind micile vacanțe pe care studenții și le iau după un examen greu. Țin minte revelioanele comune din Bulevardul Aviatorilor când, la cele douăsprezece bătăi ale gongului, ne întrebam cu toții cum va fi anul care începe și cum va fi revista în anul nou.

Din cei 100 de ani ai "Contemporanului" – revistă de înclinare democratică și altruistă din chiar clipa apariției ei – câțiva aparțin biografiei mele și îmi amintesc de ei cu emoție și recunoștință, ca de niște convingătoare argumente rostite într-un moment în care aveam nevoie să cred în altruism și democrație...

O AVENTURĂ ÎN TIMP

O noapte petrecută pe străzile Bucureștilor cu ochii pe cer în căutarea cometei; o noapte de iarnă rătăcitoare sub cerul senin ca un zodiac, marcat de stele limpezi, aproape didactice, așezate cu grija de a contura figuri și de a întruchipa simboluri; o noapte risipită pe străzile pustii, răsunătoare sub pași, în așteptarea luminii codate, încărcate de sensuri pe care nu le bănuiește și de prevestiri de care nu are habar – iată o aventură aproape existențială, iată un drum lipsit de o adevărată finalitate, și tocmai de aceea mai semnificant încă, prin timp. Prin timpul limitat, în primul rând, prin propriul timp, pentru că totul seamănă cu acele nopți de tinerețe nepăsătoare azvârlind orele de-a dura pe caldarâmul străzilor, lăsând minutele să curgă inutil și visător de-a lungul rigolelor și întâmpinând zorile fără oboseală și fără sentimentul zădărniceii, numai cu un limpede și zănatec somn; dar și prin timpul cel mare, desigur, timpul acela nelimitat, prin care din șaptezeci și șase în șaptezeci și șase de ani trece un astru nebulos și despletit, romantic și spectacular, fără a încerca să frâneze în vreun fel atracția care-l aprinde și care-l consumă, fără a încerca să se salveze îndepărtându-se de soarele nostru, ci,

dimpotrivă, revenind mereu, ritmic, tot mai împruținat, tot mai dramatic, tot mai fatal.

O aventură, deci, desfășurată mai mult în timp decât în spațiu, mai mult în istorie decât în cosmos: pentru că traiectoria cometei vecină cu Orion și Sirius, cu Gemenii și Pleiadele ne impresionează infinit mai puțin decât faptul că, așa cum o vedem noi, au văzut-o și Giotto, și Dante, și Leonardo, și Cervantes și Shakespeare, și Columb, și Händel; o aventură, deci, pentru simplul motiv că suntem privilegiați s-o vedem, că pâlpâirea noastră nesigură și întâmplătoare se intersectează cu apariția ei strictă, o aventură care nu le-a fost dată nici lui Bach, nici lui Beethoven, nici lui Mozart, nici lui Eminescu, ale căror vieți scurte, fulgerate de geniu, s-au consumat netangent, între două spectacole cerești. O aventură în timp, deci, un fel de premiu câștigat la tombola anilor și în același timp o mică, aproape ilicită – și tocmai de aceea mai incitantă – ispitire a viitorului, ca o întoarcere pe furiș a paginii de la sfârșitul cărții pentru a descoperi, înainte de a fi ajuns acolo, cum se va sfârși povestea.

De fapt, cine știe? După ce, în spectaculoasa ei tinerețe desfășurată de-a lungul unei dezlănțuite istorii, cometa Halley s-a specializat în prevestirea morților ilustre, molimelor devastatoare și războaielor crâncene, scăpătată și potolită, cumințită de vârstă, poate că s-a întors spre mai bune sentimente față de neamul omenesc. Poate că trupul ei

consumat de arderi și pletele ei scânteind pe cerul nostru a treizecea oară vorbesc de data asta despre izbăviri, despre împliniri și noroace. În orice caz, asta era ceea ce presimțeam ascultându-mi pașii sunând – ca dintr-un misterios, profund instrument – din asfalt, cu ochii pe cer, copilăroși și încăpățânați, căutând cometa, străbătând orașul și începutul de an în așteptarea unei bucurii.

ÎNMULȚIREA PRIN SCIZIPARITATE

Sunt momente – care apar mai ales atunci când, în mod misterios, aproape fără motiv, mă poticnesc în scris și intru într-un fel de paralizie sufletească, în stare să-mi interzică mișcarea creionului pe hârtie –, sunt momente când acuz toată literatura și mai ales pe marii scriitori, pe marii masochiști care și-au dat viața pentru a crea o alta în locul ei, o fantoșă, o imitație, peticită din bucățele de revelații și înțelegeri încopciate altfel decât erau ele în realitate. Au creat astfel, fiecare dintre ei, un univers propriu, care îi aparține fiecăruia, dar care se deosebește esențial de viața adevărată. Iar aceste universuri se depun în viața unui om viu, a unui cititor asemenea mie, se hrănesc lacome, fără milă, din substanța ei și – ca niște adevărați vampiri – nu se mulțumesc cu faptul că i-au supt sângele, ci o transformă și pe ea într-un vampir, care, în loc să trăiască, va crea la rândul lui o altă viață de litere și hârtie, un alt univers secund, poate fals, care se va depune în alt cititor și-i va trezi dorința de a scrie.

O înmulțire prin sciziparitate, tot mai depărtată de viață, tot mai greu de verificat prin reducerea la real, o

monstruozitate.

Și, totuși, ajunsă în acest punct, mă opresc de fiecare dată, pentru că de fiecare dată în acest punct îmi dau seama că tot ceea ce înțeleg din viață și realitate se datorește marilor scriitori și filosofi, marilor masochiști care și-au dat viața pentru a putea crea în locul ei o alta, mai inteligibilă și mai coerentă. Ei sunt cei care au dăruit enigmelor mister și miracolelor justificare, ei sunt cei care au construit din suferințe exorcizări și din bucurii recompense, ei sunt cei care au ordonat forțele spiritului în ierarhii și forțele universului în legi, dând haosului rigoare și infinitului unități de măsură. Fără ei, o lacrimă nu e decât secreția unei glande, și o floare numai un organ de reproducere; fără ei nici frunzele nu sunt într-un tot frunze, nici norii nu sunt într-un totul nori, fără ei timpul este numai un morman de zile și nopți ritmate de moarte, fără ei istoria este numai o îngrămădire de întâmplări atroce, lipsite de fost.

Cum aș putea să le mulțumesc pentru tot ce mi-au dat, cum aș putea să-i fac să mă ierte pentru momentele mele de îndoială, pentru clipele mele de neputință, de revoltă și de slăbiciune, să nu mă alunge din preajma lor suferitoare și fericită, căreia nu-mi doresc decât să-i aparțin, căreia n-o să știu niciodată dacă îi aparțin cu adevărat? Cum altfel decât continuând să scriu?

PĂDUREA DE TEI

Pădurea de tei de la Comana este una dintre acele locuțiuni care s-au introdus în viața mea sub forma unor misterioase vocabule pornite în căutarea propriului lor conținut, ca niște haine care au pornit în lume în căutarea persoanei a căror formă de aer o păstrau încă și fără de care nu puteau să dispară, nici să însemne ceva.

Ani la rând mi se explica în amănunt unde este, cum se ajunge la ea și în ce perioadă a anului trebuie vizitată, de la ce distanță i se simte mireasma și în ce direcție trebuie să inspiri pentru a o descoperi, dar – celebră, descoperită și admirată de toată lumea – ea continua să rămână pentru mine insesizabilă, asemenea unei fantome căreia ceilalți îi descriu excitați gesturile și traiectoria, în timp ce numai eu nu reușesc să zăresc nimic. Când se-apropia jumătatea lui iunie, începeam să am emoții, să trag aerul mai cu putere în piept, să adulmec văzduhul, să mi se pară că simt ceva și imediat să revin cu jignită demnitate asupra automistificării. "Ce extraordinară aromă se simte când bate vântul dintr-acolo", mi se spunea, și vântul bătea fără ca eu să sesizez cea mai mică adiere de flori de tei. Mai mult chiar, pădurea o descoperisem, o străbăteam, pipăiam

trunchiurile, verificam forma frunzelor, pădurea exista într-adevăr, dar nu și legendara ei mireasmă. Atunci când încercam – cu destulă timiditate – să mă revolt, să-mi mărturisesc incapacitatea de a simți ceea ce îi fermeca pe ceilalți, mi se explica, oarecum concesiv, că anul acesta într-adevăr se dăduse cu substanțe chimice care atacaseră florile, sau că anul trecut un ger nepotrivit le scuturase înainte de vreme. Replici suspecte și nesigure de ele însele care mă făceau să mă îndoiesc nu de realitatea simțurilor mele, ci de onestitatea legendei.

Și, deodată, anul acesta, ca într-o ceremonie omagială de nesperată amploare, teii au explodat eminescian într-o ineputabilă rafală de miresme, ca într-un uluitor joc de artificii pentru uzul nărilor adulmecând fiecare petardă care înflorește la rândul ei alta și alta. Am descoperit cu infinită umilință aroma de care mă îndoisem și în care nu avusesem încredere, beatitudinea olfactivă, mai copleșitoare decât un poem, care mă învăluia și mă purta din arbore în arbore. Străbăteam pădurea, îi străbăteam vinovată văzduhul, generator de fericire, recunoscătoare, mai mult decât naturii, pentru lecția de speranță pe care mi-o dăduse cu atâta altruism.

ÎN PIETE

Dezvăluirea piețelor, extraordinarele piețe ale orașelor italiene, a semănat pentru mine întotdeauna unei operații magice nu numai în sensul iscării miraculoase a frumuseții, ci și pentru că, privindu-le, n-am reușit să renunț niciodată cu totul la spaima că s-ar putea să dispară. Te pierzi într-un labirint de stradele înguste, înalte și întunecoase, suind și coborând trepte, curgând dintr-una într-alta, trecând pe sub arcade care se aruncă neașteptat între două case, legându-le uneori numai printr-un arc, alteori printr-o încăpere suspendată, rătăcești așa încântat, satisfăcut, dar apropiindu-te de un sațiu, începând să te simți obosit și clausturat, când deodată, întotdeauna brusc, neașteptat, uimitor, apare piața. Indiferent cât de atent ai fi studiat ghidul sau ai cunoaște orașul, Piazza este întotdeauna o surpriză și o recompensă, un dar frumos și gingaș, plin de armonie și de echilibru pentru cel ce a dorit-o, pentru cel ce n-a renunțat la credința în existența ei.

Așa se dezvăluie, asemenea unor ființe dotate, în afară de frumusețe, cu inteligență, sensibilitate și talent, la Florența – Piazza della Signoria și Piazza del Duomo, la Verona – Piazza delle Erbe și Piazza dei Signori, la Siena –

Piazza del Campo, la Veneția – Piazza San Marco, la Roma – Piazza Navona. Pentru că, deși reprezentând fragmente de spațiu și timp, și deși formate din clădiri, fântâni și statui, piețele italiene aparțin mai mult vieții decât arhitecturii. Și această impresie provine nu numai din faptul că proporția dintre piatră și suflet înclină în compoziția lor mult mai mult spre cel de-al doilea termen, ci și din extraordinara mobilitate spirituală a acestor locuri vii, schimbătoare, capricioase.

N-o să uit niciodată uluirea care m-a cuprins într-o iarnă descoperind artistica piață Navona metamorfozată în bâlci. O țineam minte din nopțile de vară, plină de zumzetul pestriț al pictorilor mai mult sau mai puțin talentați – de la tinerii de viitor, la ratații plictisiți de meserie – care își întindeau pânzele, acuarelele, guașele, litografiile dispuși să le dea pe prețuri derizorii și lăsând să li se citească pe față umilința sau agasarea, indiferența sau disprețul; o țineam minte aglomerată de tineri pletoși îmbrăcați în blugi zdrențuiți (ostentativ sau inevitabil?), de toate rasele și de toate limbile, care vindeau obiecte de podoabă fantezist confecționate; o țineam minte colorată suspect de băieți sclivisiți și fardați, îmbrăcați în cămăși vapoase, cu pantaloni strâmți și tocuri înalte, care se plimbau languros în jurul Fântânii Fluviilor, studiindu-se reciproc; o țineam minte înconjurată de mesele cafenelelor, la care burghezi spectatori își beau cafelele și-și mâncau înghețatele; o

țineam minte fascinantă și amară prin amestecul de lumi, scopuri și credințe neaglutinante, dar pitorească și plină de sens. Și o căutasem cu nesaț și curiozitate, convinsă că, o voi găsi în sfârșit goală, luminoasă și albă în aerul rece al zilei. Mă rătăcisem puțin pe străduțele înconjurătoare, amânând cu delicii clipa ajungerii, când, deodată, am nimerit, nevenindu-mi să cred, în ea. Piazza Navona se transformase într-un bâlci, un fel de Moși fără călușei, dar cu scene pentru spectacolele de commedia dell'arte, cu înghițitori de flăcări, tarabe cu jucării, tir, dulciuri, semințe, muzică și moș crăciuni îndemnând la cumpărături. Ce schimbare, și ce sintetică imagine a degajării italiene, a acelui nerepetabil amestec de sublim și popular, de omenie și haos, de frumusețe și dezordine, de geniu și copilărie, de viață, de viață! Ce simbol al forței vitale a unei arte care, după ce a umplut toate muzeele lumii, se revarsă în afară și, mereu vie, continuă să trăiască în stradă, în piețe...

A DOUA GEOGRAFIE

M-a mirat întotdeauna osteneala pe care și-a dat-o Faulkner să creeze un ținut imaginar, pe care să-l doteze cu o hartă și cu un nume – Yoknapatawpha –, când era destul să descrie propriul său ținut – ceea ce, în fond, a și făcut – pentru a realiza un univers nou, irecognoscibil, marcat atât de violent de subiectivitatea și forța viziunii scriitorului, încât în realitatea operei de artă, care ocupă întreaga scenă a adevărului, realitatea vieții abia dacă reușește să se bănuiască, dispărând.

Ce altceva au făcut Balzac cu Parisul, Dickens cu Londra, Dostoievski cu Petersburgul, Caragiale cu Bucureștiul, Hasek cu Praga, Joyce cu Dublinul? Fiecare dintre aceștia au creat câte un oraș al lor, nemărginit de complex și de adevărat, de specific și de viu, un oraș ieșit gata construit și populat din propria lor privire, așa cum Atena a ieșit gata înarmată din capul lui Zeus; un oraș despre care nu numai ei, autorii, credeau că este același cu orașul real, folosit ca model, dar și cititorii, cu toții, își închipuie că îl vizitează pe primul, citindu-l pe al doilea; iar atunci când li se întâmplă să ajungă într-adevăr în orașul real de piatră și asfalt, de țiglă și beton, prima lor grijă este

să acopere fața realității cu cealaltă realitate, de litere, purtată ca niște ochelari care imprimă universului privit propria sa optică, dătătoare de sens. Astfel, noi credem că am fost la Praga, când nu am umblat, de fapt, decât prin orașul lui Svejk; noi credem că am vizitat Bostonul, dar n-am văzut decât universul lui Henry James; noi credem că ne-am plimbat prin Leningrad și n-am urmărit decât pașii lui Akaki Akakievici pe asfalt, umbra Damei de pică în ferestre; noi credem că înțelegem Bucureștiul și nu facem decât să contemplăm înțelepciunea de palavragiu sceptic și optimist, nesian și sufletist, a lui Mache-Lache-Tache-Mitică; noi am vrea să vedem Dublinul și nu dorim de fapt decât să descoperim cetatea lui Stephen Dedalus și a lui Leopold Bloom. Adevăratele orașe își trăiesc viața lor complicată, aglomerată, contradictorie, haotică, se schimbă, cresc, îmbătrânesc, se degradează, se reconstruiesc, dar noi nu le vom cunoaște niciodată, pentru că, mai puternică și mai logică decât ele însele, mai importantă și mai plină de înțeles, este viziunea care le poartă numele și care s-a născut, în timp ce le privea, în mintea unui scriitor. În acest sens, inventând un nume și o hartă, făcându-se că vorbește despre un ținut imaginar, William Faulkner a dat nu numai o dovadă de severitate estetică, ci și una de nesfârșită dragoste pentru propriul ținut, pe care voia să-l nemurească fără a-l eclipsa.

Mă gândesc la toate acestea trecând pe această stradă

pe care o cunosc de ani de zile, despre care am scris de mai multe ori, pe care mi se pare că o înțeleg, ale cărei streșini și garduri, acoperișuri și garaje, bătrâne și pisici le știu pe de rost și le-aș putea desena cu ochii închiși, și mă surprind întrebându-mă cum o fi arătând ea în realitate.

FLUVIUL

Îmi place să citesc ziare vechi; îmi place să le găsesc în teancuri îngălbenite puțin, cu hârtia săracă în plumb, devenită aproape friabilă, suferindă, și, prin asta, deodată, mai materială, mai vie, așa cum un bolnav este mai viu decât unul sănătos prin faptul că este mai preocupat de trupul său până atunci inconștient, și deodată problematic; îmi place să le răsfoiesc lăsându-mă să alunec, ca într-o apă stătătoare, în prezentul lor de mult revolut, devenit halucinant prin intensitatea inutilă și derizorie. Îmi place să le citesc ca pe niște basme, nu pentru că nu s-ar fi întâmplat, ci pentru că viteza perisabilității lor a fost atât de mare, încât existența li se învecinează cu irealitatea, îmi place să citesc ziare vechi, dar această plăcere a mea nu are nimic din farmecul amintirilor și din contemplarea șiroind de sentimente a trecutului; nu este o plăcere nostalgică și blândă, ci, dimpotrivă, una rea, încărcată de sarcasm și chiar masochistă, îmi place să citesc ziare vechi nu pentru că aş găsi în ele inestimabile depozite de viață împlinită, săvârșită (iată un cuvânt căruia nu-i lipsește pentru a fi ideal decât infima particulă de!), ci, dimpotrivă, pentru că lectura lor îmi relevă adevărata lipsă de importanță a unor evenimente,

valoarea neglijabilă a unor întâmplări care păruseră determinante și copleșitoare, cândva.

Am în față un vraf de reviste franțuzești și italiene de acum zece ani și nu mă pot împiedica să nu meditez ironică și înspăimântată pe marginea lor. Iată: vedete aflate în culmea gloriei își întind zâmbetul, mobilat între timp de proteze, pe pagini întregi, anunțând succese colosale care au și avut timp, în mai puțin de un deceniu, să se dizolve în neant; șefi de guverne, nimiciți între timp de îngerul exterminator al alegerilor ritmice și cufundați acum în cea mai democratică uitare, fac declarații de pe poziții de forță și se dau amețiți în caruselul puterii; mode lunecate de atunci în ridicol își etalează noutățile țipătoare și-și joacă ispitele arogante, eludând eternitatea; autori în vogă, înecați de atunci de cascada tipăriturilor și ambițiilor succesive, își expun inovațiile menite să revoluționeze și să cucerească posteritatea; războaie pe care abia dacă ni le mai amintim; cutremure care ni s-au stins de mult din memorie; victorii sportive care ne exaltaseră și care acum ni se par de la sine înțelese; eroisme care ne zguduiseră și care ne lasă acum indiferenți; atâtea evenimente și atâția oameni ai zilei, ai unei zile cu seva uscată de mult, nemaînstare să evoce nici savoarea spectaculoasă a fructului tânăr, nici putrezirea alcoolică a căderii...

Din toate aceste relatări și povestiri, care mi se par aproape fantastice în intensitatea fulgerării lor, se înalță –

zguduitor ca un cântec al Ecleziaștului – imaginea grandioasă a unui fluviu rostogolind, fără milă și fără oprire, în eterna să matcă, dureri, ambiții, fericiri, idei, puteri, triumfuri, ranguri, tiranii, iubiri, orgolii, averi, ură, umilințe, demnități, privilegii... Îmi place să citesc ziare vechi.

O ATÂT DE TÂNĂRĂ PACE

Cred că întâmplările tragice cu adevărat pot fi deosebite de cele numai dramatice prin aceea că, netrăite, nu pot fi imaginate în intensitatea și nici măcar în semnificația lor reală, în pofida tuturor cărților și filmelor de război – atât de multe încât războiul ar fi trebuit să nu mai păstreze mistere și să devină o prezență a păcii noastre de fiecare zi – poate, oare, să-și închipuie un tânăr de acum clipa în care, la un simplu semn al istoriei – devenită deodată concretă și strivitoare – ar fi obligat să-și părăsească uneltele și identitatea, pentru a deveni un număr opus altor numere în problema de aritmetică aberantă și criminală, dar nu lipsită de logică matematică, de al cărei rezultat ar depinde viitorul omenirii sau neantul?

Pot eu să-mi imaginez cum ar fi în clipa din care toate gândurile și sentimentele mele ar fi înlocuite de alternativa între a ucide și a fi ucis? Evident, nu. Literatura și filmele – care vorbesc întotdeauna, și în cel mai bun caz, despre lucruri care li se întâmplă altora – nu au reușit să ne convingă decât că acestea sunt situații din literatură și din filme.

Și totuși, asemenea fapte au fost trăite nu numai de

locuitorii Babilonului sau de supușii lui Napoleon, ci și de părinții noștri. Cei patruzeci de ani de pace împliniți de la încheierea ultimului și celui mai crâncen război cunoscut pe planeta noastră, cei patruzeci de ani de pace, care ne fac să ne gândim la război ca la o nemaîntelesă și inimaginabilă calamitate preistorică, sunt, de fapt, o infimă și încă nesemnificativă perioadă istorică. Acest răgaz, care ne dă iluzia depărtării definitiv înțelepte de infern, este de fapt o perioadă de timp mai scurtă decât încă scurta mea viață. Cehoslovacia era țara străină pe care o cunoșteam cel mai bine în copilărie, pentru că despre ea ne povestea tata întors de pe front. Și eu însămi trăiesc numai pentru că, în timpul unui bombardament, mama cu mine în brațe nu a reușit să ajungă la adăpostul în care ne ascundeam în mod obișnuit, și care a fost distrus în timpul acelei întârzieri, împreună cu toți cei ce fuseseră mai punctuali decât noi la întâlnirea cu moartea.

Și totuși, un cimitir al eroilor din cel de al doilea război mondial nu mi se pare mai concret decât unul din primul război mondial, decât unul din războiul de independență, decât oasele adunate de Ștefan cel Mare sub temelia ctitoriei de la Podul Înalt. Cei căzuți pe câmpurile de luptă se topesc în aura patriei, atât de intensă încât strălucirea razelor ei împiedică sângele să se vadă curgând. Dar, nevăzut, dincolo de recunoștința noastră festivă și îngândurată, sângele sutelor de mii de români uciși pentru

pacea care împlinește acum patruzeci de ani continuă să curgă. Și va curge mereu tocmai pentru ca noi, postbelicii, să nu fim niciodată în stare să ne imaginăm cele trăite de ei, și ca, neștiutori, să îmbătrânim și în locul lor, odată cu atât de tânăra noastră pace.

VASUL REFĂCUT

Mă gândesc cu tristețe și amuzament că s-ar putea face o listă a lucrurilor de care a dus lipsă omenirea de-a lungul istoriei sale, după frecvența cu care apar acele lucruri în scrierile diverselor epoci. Vreau să spun că prezența obsesivă a unei noțiuni în paginile unui autor, departe de a însemna specializarea autorului în acea noțiune, este o dovadă a nostalgiei după ea. Marile poeme de dragoste se adresează întotdeauna unor ființe moarte sau intangibile; marile imnuri către libertate le-au scris poeții care luptau s-o câștige; marile poeme religioase sunt ale îndoielii și ale aspirației. "Cine a cunoscut-o nu vorbește despre ea, și cine vorbește despre ea n-a cunoscut-o", rezumă Lao-Tzî, referindu-se la realitatea supremă, acest adevăr. Acest adevăr, scriitorii l-au cunoscut într-o formă complicată de legile proprii lor deveniri: calota nostalgiei și cea a ficțiunii se împreună de veacuri pentru a crea globul cu atâta ardoare visat.

În ceea ce mă privește, este vorba despre memorie. Am scris adesea despre ea, am invocat-o adesea, am folosit-o ca obiect de studiu într-atâta, încât aș putea fi considerată un scriitor al memoriei. Și totuși, sunt un om cu

o memorie fragilă, aproape infirm în această privință. Mi se povestesc uneori episoade din viața mea, reținute de ceilalți, și despre care eu nu-mi aduc aminte nici măcar că au existat. Dacă aș fi scris un jurnal, m-ar fi înspăimântat, sunt sigură, descrierea unor sentimente și suferințe despre care nu mi-aș mai fi amintit nimic, nici măcar că au fost ale mele. Memoria mea există numai cu creionul în mână, în clipa în care încep să scriu, și atunci este mai mult instrument de lucru decât materie primă. Pornesc de la o nuanță evocatoare, de la o senzație sau un stop-cadru, de la o priveliște sau un sunet și refac – asemenea lui Cuvier – dintr-un os întreg mamutul amintirii, îl refac creându-l, adăugind, creându-mă pe mine odată cu el. Ciudat e că – sunt sigură – forma obținută în felul acesta, întreagă, este ca un vas antic refăcut din gips alb în care s-au montat infimele cioburi găsite și care reproduce – cu o exactitate dedusă din chiar curbura savantă a cioburilor – forma, silueta vasului dispărut. Pagina mea este, astfel, aducere aminte derivată după legile pierdutei memorii și, în același timp, literatură de ficțiune, așa cum vasul refăcut în muzeu este o amintire și o sculptură în același timp.

UN SPECTACOL

Printre lucrurile pentru care îi sunt recunoscătoare lui Geo Bogza un loc important îl ocupă admirația și stima cu care a vorbit întotdeauna despre țăranii ardeleni, iar dintre paginile – multe celebre și devenite clasice – în care a vorbit despre țăranii ardeleni, îi sunt recunoscătoare mai ales pentru cea în care, descriind felul lor de a mânca – solemn, cu pâinea mare așternută pe ștergarul imaculat, oficiind parcă un ritual al buneicuviințe și respectului de sine statornicit în milenii de civilizație – îi numea profesorii săi de demnitate și măreție.

Poate și înainte de a citi acel memorabil poem al unui prânz dintr-un compartiment de clasa a treia, ștusem că felul de a mânca al unui om îl definește, dincolo de simplul reflex al supraviețuirii, dar sunt sigură că, după aceea, m-am obișnuit să privesc oamenii care mănâncă cu sentimentul că îi surprind într-un moment aproape ocult al dezvăluirii condiției lor, nu numai psihologice, dar și filosofice și sociale. Mă gândeam la toate acestea mai deunăzi, trecând pe unul dintre bulevardele bucureștene aglomerat de tarabe improvizate, și priveam, mai mult plutitoare decât atentă, fețele mușteriiilor întâmplători ai

acelui comerț, când – violent și exhaustiv – privirea mi-a fost captată de un spectacol de o mare brutalitate.

Nu era, de fapt, decât o femeie mănâcând ceva în picioare, dintr-o farfurie ținută în mână, dar nu cred că exagerez calificând astfel spectacolul pe care îl oferea. Nu deslușeam prea exact ce mănâncă, dar fervoarea cu care o făcea ducea gândul la elanuri canibale și te îndemna să presupui ca obiect al devorării un semen înfrânt. Cărei categorii sociale putea să-i aparțină ființa aceea supraponderală, nici tânără și nici frumoasă, dar arogantă și sigură de vitalitatea ei țișătoare, spunând cu fiecare celulă și cu fiecare por că numai materia contează și învinge?

Care strat al societății era reprezentat de dinții aceia mușcând vicios și mestecând indecent, cu o poftă care nu presupunea foamea, ci nesațul? Nici unul, probabil, pentru că ferocitatea triumfătoare și grăbită a acelui prânz călca elementele de civilizație ale tuturor și codurile de maniere ale fiecăruia în parte. Dezlănțuirea instinctelor supraviețuirii indica însă reprezentantul unei categorii intermediare, de trecere, care a pierdut cifrul culturii părinților, dar nici nu se gândește măcar la cea a urmașilor, și căruia nu i-a rămas dintre calități decât forța și dintre sentimente decât disprețul. Nu puteam ghici de unde vine și cu ce se ocupă, cui seamănă și ce reprezintă, dar se vedea că nu suferise și nu muncise cu adevărat niciodată, iar promiscuitatea nu o stânjenea, ci o înconjura ca un sos în care se simțea bine și

în ofensivă.

Între tabloul descris de Geo Bogza și tabloul pe care îl priveam cu un fel de teroare eu, deosebirea era de la o icoană bizantină la o pictură de gang.

ÎN ÎNTUNERIC

Prima reprezentare explicită a labirintului (cuvânt și imagine) este un grafitti de la Pompei, conturat pe un peristil al casei lui Marcus Lucretius. Este desenul clar și neînspăimântător al unui dedal cu o singură intrare, din care, odată intrat, nu poți să mai ieși decât după ce ai ajuns în punctul terminus, în impasul absolut, și nu poți s-o faci decât repetând în sens contrar drumul parcurs, până la punctul de intrare. Văzută astfel, grafic, enigma labirintului apare ușor de dezlegat și fără nimic tragic în țesătura ei mai curând ludică. Tragică este numai spaima care-l cuprinde pe cel intrat, spaima care-l împiedică să găsească soluții, și mai ales nesiguranța, imposibilitatea de a ști punctul în care se află, cât a străbătut, cât a mai rămas și de unde trebuie să se întoarcă. Desenat în lumina de la Pompei, labirintul pare simplu pentru că uiți ca parcurgerea lui se petrece în întuneric.

De altfel, scrie undeva Nietzsche, "omul labirintic nu caută niciodată adevărul, ci numai pe Ariadna sa".

GENIUL DE A FI

Ideea că prima copilărie este zona eminamente fericită a vieții, perioada nu numai lipsită de griji, dar și nesuferitoare, euforică, paradisiacă, mi s-a părut întotdeauna – și cu cât mă aflu mai aproape de copilărie, cu atât sentimentul meu era mai plin de revoltă și de violență – absolut falsă, mincinoasă, mistificatoare. Nu știam dacă trebuie să-i acuz pe cei vârstnici de necinste sau numai de neștiință, dar ah, cât mai puteam să protestez în interiorul meu de copil aflat în cursul escaladării celor șapte ani de acasă, când auzeam vreun adult spunând, cu acel indigest amestec de invidie și de dispreț pe care l-am mai întâlnit adesea la cei ce se considerau mai maturi decât mine: "Ce știe ea? Ea e fericită!". Ei bine, nu eram fericită. Sau cel puțin nu în sensul în care era în stare să înțeleagă această magică noțiune platitudinea unui adult.

Fericirea copilăriei, cred eu, vine nu din lipsa necazurilor – existente și chiar exacerbate de sensibilitatea acută a vârstei până la rangul de nenorociri – ci din prospețimea simțurilor și din extraordinarul talent de a trăi pe care cei mici îl au, pentru a-l pierde apoi într-o numărătoare inversă eșalonată de-a lungul întregii

existențe.

Spaimele copilăriei nu sunt mai mici decât cele ale maturității, suferințele celor mici sunt proporțional mai sfâșietoare decât cele ale adulților, dezastrele – chiar dacă mai repede uitate – sunt mai intense la cinci decât la cincizeci de ani. Ceea ce le contrabalansează însă, până la punctul de a le pune sub semnul întrebării, ceea ce da naștere, odată timpul trecut, mirajului de neșters al copilăriei este capacitatea ei de a înregistra fiecare senzație, fiecare imagine, fiecare sentiment cu strălucirea de la facerea lumii, capacitatea de a descoperi asociații fragede între lucruri și de a realiza între fapte și imagini legături epatante pe care ochiul miop al adultului nu le sesizează, dar în fața cărora, odată descoperite, rămâne uimit ca în fata unor dovezi de geniu.

Îmi vin în minte câteva asemenea dovezi pline de haz și de intuiție, pe care le spicuiesc la întâmplare dintr-o îndelungată atenție, aplecată cu admirație și intimidare, asupra transparenței, magicei sfere a spiritului copilăresc. Nu cred să fi admirat vreodată metafora celebră a vreunui mare poet mai mult decât formula acelui băiețel care, întrebându-l cum i se pare sifonul din care băuse pentru prima oară, mi-a răspuns că are gust de picior amorțit. Sau uimirea, de o nemărginită ingenuitate, a altuia când, arătându-i-se hotelul Intercontinental, a căutat plin de nedumerire în jur și a întrebându-l unde *este marea lui*, pentru

că noțiunea de hotel i se asocia fatal noțiunii de mare. Sau deducția fetei care spunea ea singură, și împotriva întregii lumi, *esc* în loc de *sunt* (asemenea bătrânilor din satele izolate ale Mărginimii Sibiului), refăcând pe cont propriu, rațional și firesc, isteria limbii pe care abia începea să o silabisească. Această elasticitate a viziunii, mai logică și mai plină de concretețe, această privire plină de o scânteietoare atenție, această prezență totală într-o clipă și într-un loc dat fac din copilărie tărâmul fericit pe care îl visăm apoi tot restul vieții; fericit nu pentru că este lipsit de durere, ci pentru că asupra oricărei dureri precumpănește geniul de a fi.

O ÎNTÂMPLARE STRANIE

Am trăit la începutul acestei primăveri întârziate o întâmplare stranie și tulburătoare pe care – deși n-am înțeles-o, sau poate tocmai de aceea – simt nevoia să o povestesc.

Era o după-amiază închisă, zgâriată de un vânt rece și plin de răutate, iar eu treceam grăbită și înfrigurată, între alți trecători grăbiți și înfrigurați, prin dreptul Ateneului, când am simțit deodată că ceva s-a schimbat în jurul meu, că ritmul străzii s-a încetinit ciudat, că din loc în loc unii s-au oprit și se uită cu un aer copilăresc în sus, în timp ce alții continuă să înainteze ca în vis, cu ochii pe cer.

Am ridicat și eu ochii și m-am oprit. Deasupra pieței, de fapt în văzduhul de deasupra spațiului dintre Biblioteca Universitară și Athenée Palace, un imens stol de păsări negre, subțiri, se rotea schimbându-și în permanență forma, dar având în permanență o formă: glob, paraboloid, con, săgeată, sinusoid, virgulă, din nou glob, din nou săgeată, piramidă, hiperboloid. Oricare ar fi fost însă forma născută, ea se năștea din mișcare, iar în interiorul ei – căci erau forme spațiale, ample, în trei dimensiuni – mișcarea continua într-un fel armonios și savant, urmând evident legi

ale dinamicii și neoprindu-se nici o clipă. Iar totul era de o extraordinară frumusețe. Totul semăna cu o demonstrație de artă, cu un dans ritual, deși dincolo de perfecțiunea liniilor și fiorul magiei se ghicea neliniștea sau chiar tragedia păsărilor, în orice caz, globul rotitor și mereu în transformare era în continuă creștere, mult mai mare decât în clipa în care îl descoperisem, și în permanență, din toate marginile cerului, i se adăugau grăbite roiuri mai mici care, din prima clipă, se integrau perfect mișcării generale, fără să o tulbure. Forma desenată pe cer, delimitată încă, devenea astfel de-a dreptul amenințătoare prin mărime și tindea să-și piardă, prin atingerea zărilor, conturul. S-a întâmplat însă ceva curios. De la un timp, de câte ori structura rotitoare în cer și în sine însăși trecea pe deasupra grădinii Boema, câteva zeci de păsări cădeau în golul dintre case, ca și cum ar fi fost aspirate de o forță a vidului; de fapt, semănau cu niște frunze care se învârt în jurul propriei lor cozi sau cu niște fructe care urmează legea gravitației și se zdrobesc, de pământ. La început cădeau câte câteva zeci, apoi câte câteva sute, apoi deasupra golului grădinii de vară a fost ca o ploaie de pietre încă vii, la fiecare trecere a formei, fremătătoare și desigur suferinde, pe deasupra. Totul semăna cu o luptă între o forță zburătoare spre cer și una absorbantă în pământ. Stolul începea să scadă în volum. Spectacolul se apropia de sfârșit.

M-am uitat la oamenii care, asemenea mie, se

opriseră – sute și sute – și priveau în tăcere dansul fantastic, tăcut și de neînțeles.

Ce fel de păsări își dansau într-un mod atât de spectaculos bucuria, durerea și poate sfârșitul? Erau migratoare, veniseră de departe și cine știe ce descoperire le înnebunise odată sosite? Sau, dimpotrivă, localnice supraviețuitoare ale iernii, o prea îndelungată rezistență le adusesese la acest nobil ceremonial al bucuriei sau exasperării? Oricum, imensul stol nu numai că scăzuse, dar își pierduse și siguranța mișcării, păsările se roteau acum dezordonat, aproape înghesuindu-se să cadă (și căzând) în acel gol din spatele Bibliotecii Universitare. Mureau, poate, sau se odihneau numai după epuizantul și incomprehensibilul ritual, în orice caz nu să mai ridicau nici una în zbor, se depuseseră unele peste altele până la refuz, încât grădina de vară părea un recipient umplut cu vârf de acea substanță zburătoare, abia palpitândă.

Publicul extraordinarei întâmplări ce luase sfârșit a început a se risipi ca după un spectacol a cărui artă, chiar dacă neînțeleasă pe deplin, l-a emoționat și îmbogățit sufletește. Am simțit frigul și vântul pe care le uitasem și am plecat și eu, tulburată de măreția misterioasă a universului din care locuim și înțelegem o atât de mică parte. Și am simțit nevoia să povestesc ceea ce am văzut, simplu, așa cum aș povesti desfășurarea unui cutremur sau erupția unui vulcan care m-au lăsat să le contemplu.

OGLINDA DE PĂMÂNT

Există momente – și ele se aprind mai ales primăvara, pe muchia scânteietoare dintre anotimpul somnului și cel al trezirii – când chiar și un locuitor al betonului și un profesionist al hârtiei, obișnuit să fie numai un număr dintr-un catalog și un modul dintr-o construcție, se descoperă dintr-o dată uluitor și aproape magic, făcând parte dintr-un univers, conectat la un cosmos în care sevele nu se contrazic nicicând, lumina nu are niciodată îndoieli, pământul are întotdeauna dreptate. Asemenea clipe anteice, de natură să hrănească apoi luni și pagini întregi, nu conțin în ordinea epică nimic extraordinar, nu sunt decât un fulger revelator de esențe, în timp ce – atent, în sfârșit, cu fiecare celulă trezită de primăvară – privești o creangă cu muguri, atingi o blană de miel sau mergi peste o arătură.

A merge peste un câmp arat proaspăt, a merge mult peste un câmp de pământ, nevăzând nimic altceva decât pământ; a merge până când simți pământul urcând în tine până la glezne, până la genunchi și orizontul devenind perfect rotund, numai de pământ; a merge peste un câmp negru, lucios, tăiat în felii untoase, lascive, de lama senzuală a plugului; a merge peste un câmp proaspăt arat, umed

puțin, cu acea umezeală a umorilor profunde și secrete, mirosind neliniștitor și adânc a forță nedefinită și a timp nelimitat; a merge mult, cu plăcerea mersului, cu voluptatea oboselii din mers, cu respirația simțită înnoitoare până în adâncul ființei, a merge peste un câmp gol, așteptător, gata să se dezlănțuie, iată un fapt cu adevărat esențial, iată o experiență.

Mergeam greu, poticnindu-mă, cu vârfurile pantofilor izbite mereu de culmile orgolioase ale brazdelor ajungându-mi aproape până la genunchi, cu pieptul umflat de văzduhul prea mult pentru mine, solidar cu pământul în acea atât de victorioasă tentativă de a mă răscoli, de a mă trezi, de a mă face să mă descopăr altfel. Pentru că sensul aceluși efort al înaintării prin țărână era sentimentul, la început tremurător, apoi tot mai violent, al înrudirii ființei mele nerăbdătoare de vară cu substanța, suspendată în așteptare, a peisajului.

Deodată, fără s-o fi bănuit măcar înainte, descopeream cum chipul meu de carne și sânge zvâcnește fericit recunoscându-se, ca într-o adâncă oglindă, în luciul mineral al pământului, deodată simțeam cum eu port în mine atomii lui veșnic hrănitori, abia travestiți în celule trecătoare de viață, iar el poartă în sine, abia ascunși, străbunii mei necunoscuți și atât de reali, țara mea de oase devenite pământ. Cu cât creștea oboseala, înaintam mai greu printre făgașele gata să prindă rod ale câmpiei, pașii

mi se smulgeau mai greu dintre brazde, ca și cum aș fi scos, cu fiecare elan de a merge mai departe, firicelele nevăzute care se fixaseră și se simțeau bine acolo. Mergeam tot mai greu, seara cobora, rotundă și ea peste pământul rotund, eram obosită, mi se făcea somn, și mă simțeam bine, și mă simțeam acasă și gândeam amețită, cu o acută plăcere, ca-n vis, cum aș fi putut să mă întind pe pământ, să mă las să adorm, în timp ce trupul meu tot, ca o enorma sămânță, ar fi început să dea colț și să prindă rădăcini în câmpia aceea etern fertilă, în patria aceea indestructibilă.

CONCURSURILE DE FRUMUSEȚE

Una dintre memorabilele descoperiri ale adolescenței mele a fost, în podul unei rude la care îmi petreceam vacanța, enorma colecție a unei reviste "Cinema" de prin anii '30. Parcă văd și acum paginile îngălbenite de timp, unde mari fotografii în sepia etalau trupuri de femei și de bărbați oarecare, pe fețele cărora se citea însă o asemenea încântare de sine, atâta siguranță și grijă de a fi priviți și admirați încât – chiar fără titlul lămuritor al revistei – nu puteai să nu deduci înaltul lor grad de celebritate, direct proporțional, de altfel, cu aplombul pozării și cu plictiseala de a fi iubiți. Dar nu despre acele vedete – cu părul atât de aranjat și de lipit de craniu încât părea adus mărturie că ele nu stăteau, asemenea celorlalți muritori, în vântul istoriei – nu despre ele vreau să vorbesc, ci despre concursurile de frumusețe care duceau adesea la selectarea acelor exemplare de lux din masa jinduitoare a admiratorilor de rând.

Concursurile de frumusețe umpleau nenumărate pagini de revistă, de la cele organizate de redacție printre propriii ei cititori (și era într-adevăr înduioșător și jalnic să vezi toate acele copile de provincie, coafate și machiate cu stângăcie după modelul intangibilelor și admiratelor

prototipuri de pe ecran) până la cele desfășurate peste ocean și având drept scop desemnarea câștigătoarei imperialului titlu de Miss Univers (și era într-adevăr impresionant și ridicol să vezi fantastica desfășurare de ingeniozități tehnice și mijloace financiare cheltuite pentru simulacrul de încoronare, fastul, pe care istoria reală nu și-l mai permitea de secole). Fericitele candidate la acest suprem triumf, după care putea începe parnasul cinematografic, erau ele însele deținătoare ale unor titluri naționale, rod al unor numeroase și greu reputate victorii subalterne, încât totul avea aerul unei adevărate olimpiade, cerând calități diverse, printre care, alături de frumusețe, stăteau cu cinste rezistența fizică și cea nervoasă.

Le puteam privi în voie. Și le priveam, într-adevăr, plină de uimire. Textele care însoțeau fotografiile – luate pe marginea unor sofisticate bazine sau în spuma unor blănuri publicitare – explicau cu minuție și suficiență criteriile alegerii: numărul de centimetri ai taliei, ai umerilor, ai gleznei etc. Le puteam privi în voie. Cu siguranță că cifrele respective erau cât se poate de apropiate de ideal, dar ce ciudat, cât de departe erau acele femei frumoase de niște adevărate frumuseți! Și pentru că nu eram în stare să-mi explic cauza evidentei neîmpliniri, zilele petrecute în podul de care se leagă pentru mine primele amintiri cinematografice mi-au rămas în minte încărcate de un fel de tristețe istovită de propria ei greutate, de un fel de saturație.

Nici concluzia că frumusețea nu rezulta dintr-o înșiruire de fracții perfecte, nici faptul că ea nu putea fi măsurată după criterii obiective nu erau de natură să mă întristeze. Ceea ce mă obosea era neclintita convingere a acelor biete ființe că dețin frumusețea absolută, convingerea aceea ofensivă care năștea în mine – într-un mod paradoxal și revoltător – o nemărginită milă. Descoperisem de fapt, fără să-mi dau seama, importanța estetică a relativității.

METEOPSIHOLOGIE

Există întotdeauna la începutul lui martie o exasperare, o nevoie de schimbare a anotimpului înainte de granițele lui cosmice, o nevoie de hotar și de luare de la capăt a lucrurilor, o dorință, acută și aproape isterică, de primăvară. Există întotdeauna la începutul lui martie sentimentul că iarna nu mai poate fi îndurată, că cerul mereu acoperit, și nămeții murdari, și noroiul înghețat sunt insuportabile, că dacă, prin absurd, iarna continuă, nu vom mai rezista.

Desigur, nimic neobișnuit în această atingere a limitei fixate calendaristic, ciudat este doar că, odată pragul de timp trecut, limita se lasă împinsă fără crâcnire mai departe. Frigul continuă adesea și în martie, și în aprilie, există ani când chiar și maiul e urât, dar noi continuăm, incredibil, să facem față, dar noi nu suntem totuși, de atâtea amânări, doborâți. Dacă la începutul lui martie ni s-ar spune că mai avem de răbdat două luni până să se facă frumos și cald, am claca probabil; dar dimpotrivă, cu toții suntem convinși că iarna nu mai poate dura, că din clipă în clipă vor apărea ghioceii, brebeneii, brândușele, viorelele, atâtea diminutive ale speranței noastre de mai bine, măsurând cu eroica lor

frivolitate mersul înainte al anotimpului și al lumii.

Faptul că această florală numărătoare inversă se încăpățânează să rămână în vis încă o zi, două, trei, încă o săptămână, faptul că legile devenirii sunt elastice și pot fi întinse sau scurtate după umorile norilor și capriciile vântului nu împiedică ziua să crească implacabil și ritmic, nici primăvara să vină, oricât de târziu, definitiv. Desigur, cu cât această amânare este mai lungă, cu atât răbdarea și rezistența noastră sunt mai solicitate, dar – bizar – odată primele zile ale lui martie trecute, chiar dacă nici un semn al binelui nu se arată, disperarea noastră începe să scadă și o stranie răbdare ne întărește cu argumentele unei verificate înțelepciuni. Nu mai tragem cu săgeți în nori și nu mai implorăm pomii să înflorească, pentru că, de-a lungul mileniilor de rotire a anotimpurilor, am învățat nu numai că iernii nu i te poți împotrivi, ci și că întotdeauna vine în cele din urmă primăvara. Ceea ce-i poate exagerat să considerăm a fi o concluzie psihologică, dar este, fără îndoială, una meteorologică.

ÎNCREDERE

George Enescu face, în *Convorbirile* cu Gavoty, următoarea mărturisire: "Sunt chinuit de scrupule, dar nu știu ce este deznădejdea, căci sunt prea umil ca să-mi îngădui luxul de a fi deznădăjduit.

Muncesc din greu și cu bucurie. Ați văzut probabil și dumneavoastră unele femei sleite de puteri, gata să se prăbușească, ducând în brațe prunci dolofani, bine hrăniți cu lapte; ele sunt totuși fericite. Cu mine este aproape același lucru... În sfârșit, nu sunt niciodată total mulțumit. Niciodată. Dacă s-ar întâmpla ca într-o zi să fiu total mulțumit, aș înceta pe dată să mai compun pentru a eterniza această clipă minunată."

Nu cred să fi întâlnit vreodată o dovadă de mai adâncă modestie, care să reprezinte în același timp argumentul unei mai impresionante superiorități. Felul în care marele artist pune în relație umilința, deznădejdea și mulțumirea de sine – ca pe o ecuație cu mai multe necunoscute de a cărei rezolvare depind în egală măsură Parnasul și Paradisul – mi se pare cea mai convingătoare dintre demonstrațiile ce identifică binele cu frumosul și morala cu arta. A pune opera mai presus de artist și deznădejdea mai presus de bucurie, a

visa perfecțiunea unei clipe în schimbul unei deveniri întregi mi se par opțiuni de care poate fi în stare numai cineva căruia i s-a dat atât de mult înainte de naștere, încât viața abia dacă îi este suficientă pentru ca, fără încetare, să dea. George Enescu a fost un astfel de geniu, pentru care bunătatea și muzica se înscriau în același ermetic cerc. De câte ori exemplul lui îmi apare în față, încrederea în umanitatea pe care atât de eufemistic o reprezintă renaște în mine fără cusur și pot să fiu copilărește de fericită numai pentru că m-am născut pe aceeași parte, cu el, de pământ.

ÎN CĂUTAREA ZĂPEZII

Cerul era nehotărât și închis, colindele încercau să țină locul zăpezii, în căutarea zăpezii și a colindelor, ne părăsisem casele însingurate în iarna întunecată a orașului, pornind înspre ținuturi în care alcoolul euforizant al tradițiilor magice, întrevăzute în nopțile copilăriei, încă nu s-a evaporat cu totul. Din această abia sperată, nesigură de sine, iluzie, a luat naștere acea ireală săptămână de sfârșit de an, începută în umbra săgeților de șindrilă îndreptate spre cerul maramureșan și încheiată sub broderiile de lemn ale Neamțului trecut din istorie în literatură.

Noaptea colindelor maramureșene a început pe la orele patru ale amiezei, când, odată cu întunericul care nu îndrăznea încă să coboare peste sat, dar stătea ca o cunună agățată, rotundă, pe munți, au început să curgă cetele de colindători preșcolari. Câte doi-trei, sau, mai organizați, câte șase-șapte copii de patru-cinci ani – încotoșmăniți în sumane de lână țigaie tighelită cu negru, în ițari, zadii și opinci, abia știind să meargă și abia știind să vorbească, dar intrați de pe acum în port și tradiție ca niște adulți, miniaturali deocamdată – se opreau sub geamuri sau la uși și-și împloteau glasurile subțiri ca niște firicele de arnici,

cântând ingenuu și aproape preclasic cuvinte pe care nu le înțelegeau în întregime și care ajungeau la ascultător ca niște misterioase fărâme sonore, pe cât de ermetice, pe atât de încărcate de puteri vrăjitoarești. Au urmat apoi – odată cu orele serii crescând și vârstele – elevi mai mici și elevi mai mari, tineri – oricât ar părea de incredibil – țărani, studenți întorși la părinți de sărbători, fete și băieți, bărbați și neveste, babe și moși, într-un fel de progresie rituală care impunea sărbătorii o rigoare ancestrală și o severitate fascinantă, iar în gurile lor – cu dinți în schimbare sau știrbe de mult – colindele se repetau ca într-un carusel fermecat, devenind tot mai limpezi, tot mai de înțeles, și apoi pierzându-se din nou în ceața acustică a incomprehensibilului vârstelor. Spre dimineață – să fi fost ora șapte, sau poate chiar opt – după vicleimuri feerice cu tineri travestiți în fecioare, magi, crai, îngeri, ostași, noaptea colindelor a fost încheiată, aproape magic, de un moșneag trecut de optzeci de ani, care a cântat cu o voce tremurătoare, ca pe un descânt, colindul bătrânesc al fermecatei mioare: "Mărguși trei păcurărei / Hoialin, iară lin, / Cu oile după ei, / Hoialin, iară lin, / Mărguși cu oile-n munte, / Hoialin, iară lin, / Cu iarbă până-n gerunche, / Hoialin, iară lin..."

Peste câteva zile și câteva sute de kilometri, la Văratec, ascultam și priveam – cu dimensiunile visului mult mai limpezi decât cele ale realității – un plugușor cu boi

adevărați, purtând în coarne colaci și în jug panglici și ramuri de brad, narând cu o fermecătoare seriozitate medievală întâmplările satului în anul care se încheia.

Au urmat apoi nenumărate cete de irozi, ajunși cu umor din protoistorie sub zidurile Plevnei și povestind în rime avântate prinderea lui Osman de către generalul Cernat, în timp ce, acoperiți cu mantale de hârtie creponată, distinși prin coroane de carton poleit și înarmați cu paloșe de lemn, regi și sultani, ostași și ieniceri se tăiau din vorbe și din gesturi grandilocvente și sfârșeau prin a intona un înduioșător și comun imn păcii universale.

Începută ca o abia îndrăznită iluzie, pornită nesigur în căutarea tradiției supraviețuitoare și a zăpezii, săptămâna aceea, alunecată ca pe un tobogan al nerenunțării din valea Izei în cea a Ozanei, a fost intervalul unui sfârșit nu de an, ci de ev, desfășurat – incredibil și totuși – sub semnul speranței.

ARTIȘTI ȘI FIARE

Amintirea singurei corride pe care am văzut-o, cu cei șase tauri uciși și, mai ales, cu pauza de după primii trei – pauză în care spectatorii au scos uluitoare pachete cu mâncare și băutură, începând să le devore nerăbdători, grăbiți, cu teama că nu vor reuși să le termine, într-un fel de isterică tentativă de a compensa moartea la care asistaseră prin resursele oferite unei alte vieți, a lor –, amintirea acestei corride e fixată în mine irevocabil printr-o idee ciudată ce mi-a venit brusc în cea de a doua parte a reprezentației. Priveam lupta dintre om și taur, jocul acela în care fiecare dintre ei își pusese miză viața și-și desfășura arta de a se salva, spectacolul acela care dezlănțuia publicul, beat nu numai de priveliștea sângelui curs, ci și de alcoolul îngurgitat în timpul nesățiosului antract, când, deodată, m-am gândit ce-ar fi fost dacă cele două personaje tragice și existențiale din arenă – omul și taurul s-ar fi coalizat, s-ar fi unit, s-ar fi solidarizat, într-o clipă înaltă de intuire a adevăratului lor destin, împotriva celor ce urlau animalizați de presimțirea sângelui: ce-ar fi fost dacă artiștii nefericiți din arenă s-ar fi întors împotriva fiarelor fericite din tribune?

FOTOGRAFII

Îmi place să mă uit la fotografii. Mi-ar fi greu să spun începând de când, dar îmi amintesc fericirea care m-a cuprins, într-o nu prea avansată copilărie, când am descoperit într-o vacanță o ladă cu poze. Privitul bucățelelor de carton, din culoarea sepia a căroră mă așteptau figuri atente și serioase de necunoscuți, a înlocuit pentru zile întregi toate jocurile și a fost nevoie de intervenția hotărâtă a celor mari pentru a fi scoasă din praful vechi de decenii, din atmosfera podului întunecos împodobit de dungi acute de lumină scăpate prin crăpăturile țiglelor și traversate de zboruri suspecte de găze. Țin minte și acum plânsul cu sughițuri și revolta care m-au cuprins în timpul silnicei evacuări din acel univers semifantastic, în care copiii aveau pălării rotunde cu panglici, domnii ghetre cu năsturași și doamnele umbrele de dantelă, din acel univers în care avusesem timp să distribui simpatii și antipatii, să-i protejiez pe unii și să le caut nod în papură altora, să imaginez povești și dialoguri între eroi care așteptau de la mine un caracter și un destin conform cu înfățișarea pe care mi-o deconspiraseră,

Crescând – chiar dacă uitată pe lungi perioade de timp – am păstrat intactă această pasiune, din moment ce, infinit mai târziu, îmi amintesc o scenă dovedind o înclinare la fel de pregnantă pentru dreptunghiurile, care nu mai erau de carton, ci, mult mai democratic și mai derizoriu, din hârtie lucioasă, zimțată pe margini, în timp ce atât de

evocatoarea sepie fusese înlocuită de negru și alb sau, mai rar, de strălucitoare culori, cu cât mai "naturale", cu atât mai lipsite de naturalețe. Era în martie, o mie nouă sute șaptezeci și șapte, într-o curte largă de la marginea orașului, acolo unde fuseseră duse toate lucrurile găsite în bolgiile blocurilor distruse de cutremur.

Gospodine ale dezastrului întreprinseseră, înaintea admiterii noastre acolo, un fel de disciplinare a haosului, așezând obiectele pe categorii: mormane de haine, piramide de cratițe, munți de cărți, dealuri de fotografii... Îmi amintesc orele și zilele întregi pe care le-am petrecut așezată pe un scăunel, la poalele acelei imense grămezi de imagini, din care, desigur, ar fi trebuit să mi le aleg pe ale mele – așa cum ar fi trebuit să alegem ceea ce am fi descoperit că ne aparține din maldărele informe de obiecte care nu mai aparțineau decât nenorocirii –; ore și zile de-a lungul cărora nu reușeam să mă desprind, fascinată, de acele răscolitoare, insuportabile fragmente de viață dispărută în realitate, dar nerenunțând să mai supraviețuiască prin forța hârtiilor adesea mototolite, rupte, murdare de sânge, zgâriate de moloz. Nunți, botezuri, excursii, petreceri, prilejuri de bucurie sau încremeniri de frumuseți, mii și mii de memorări care nu mi se mai adresau decât mie, iar eu nu aveam tăria să nu le mai cercetez viață secretă din care domnul sobru pe care îl întâlneam uneori în lift râdea cu hohote printre sticle și

pahare, iar băbuța de la mansardă apărea în atitudini fatale sub croielile unor mode vechi de câteva decenii. Mi-am memorat aceste două scene zilele trecute când – atmosfera sfârșitului de an înclinându-mă spre reverii – am început să răscolesc sertarele cu propriile mele fotografii, în mod curios, deși ar fi trebuit să nu aibă nici un fel de secrete pentru mine, bucățelele de timp erau în stare de nenumărate surprize, luminau într-un fel nou întâmplări și cadre ce păreau definitiv clasate, îmi împărtășeau noutăți izvorâte din simpla comparare a unor înfățișări cunoscute. Bizar era faptul că fotografii pe care nu le iubisem niciodată îmi deveneau brusc simpatice și întâmplări pe care le socotisem insignifiante căpătau deodată interes. Așteptam Anul nou jucându-mă cu propriile mele fotografii, ca și cum aș fi amestecat, aranjat, răscolit, niște misterioase, aproape magice cărți de joc, din care încercam să-mi ghicesc trecutul.

UN LUJER STRĂVEZIU

Calendarele culturale au înregistrat împlinirea a optzeci de ani de la moartea lui Ștefan Petică, întrebarea pe care mi-o pun – nu pentru prima oară – în fața unei astfel de comemorări este dacă și în ce măsură aducerea aminte se leagă de o conștiințioasă administrație a memoriei numai, sau reprezintă un omagiu real adus cuiva care nu a murit cu totul, în cazul lui Ștefan Petică – personalitate stranie și operă obișnuită doar prin felul brusc în care s-a întrerupt – această întrebare primește valențe suplimentare, iar răspunsurile condescendente, pe care cei mai mulți ar fi dispuși să le dea, se adaugă șirului de confuzii, nedreptăți și neînțelegeri – ținând de viața omului, dar și de memoria operei – care l-au urmărit pe poetul mort la 27 de ani, după o viață de o tristețe și o mizerie neegalate, cred, în literatura noastră, atât de bogată totuși în sărăcie și suferință.

Prima dintre acele nefericite întâmplări, al cărei ecou avea să-l târască la nesfârșit, a fost integrarea sa în grupul macedonskian, ceea ce va face ca ura împotriva poetului Noptîlor să se reverse și asupra lui, ca și stigmatul de "decadent". Fără să semene prea mult cu ceilalți literatori, Petică intră în cercul claustrat și urât de restul scriitorilor și

suportă alături de ei polițe pe care nu la semnase. Asta nu înseamnă însă că nu s-a simțit bine printre "efebii, poeții giganți și incomparabilii maeștri." În acel cadru exista ridicol – mulți dintre cei ce-l frecventau își vor fi dat seama –, dar nu exista vulgaritate și meschinărie, și asta era mult. De altfel, relațiile poetului cu cercul macedonskian sunt destul de efemere, iar numărul colaborărilor la *Literatorul* este în realitate redus. Și totuși, o analiză a flagrantului insucces suferit de poet în epocă poate considera printre cauzele principale aceasta aproximativă solidarizare cu Macedonski.

O altă cauză a nedreptei sale persecutări a fost oscilația între exaltarea socialistă și cealaltă extremă a spectrului politic, oscilație mereu alimentată de dezamăgirile înregistrate într-o tabără sau alta și de contradicția dintre neînchipuita, fabuloasa sa sărăcie (un prieten își amintește de pereții strălucitori de brumă ai minusculei sale odăi) și firea sa aristocratică nu numai prin fantasmă, ci și prin talent. Nimeni nu l-a ajutat și nimeni nu l-a iertat, nici într-o parte, nici în alta a baricadei, nici în viață și nici în posteritate (un dicționar din anii '60 încă mai făcea procesul depărtării lui de mișcarea socialistă și al naționalismului său), pentru că toți au simțit că el nu le aparținea de fapt, el, cel atât de imaterial încât nu putea aparține decât istoriei literare.

Istoria literară, însă, nu a făcut nici ea decât să-l nedreptățească, închizându-l fără drept de apel în cripta

simbolismului defunct, ca și cum și-ar fi luat toate măsurile de precauție să nu ajungă viu până la noi. Dar un poet adevărat – și Ștefan Petică a fost, fără îndoială, unul – nu încapse niciodată cu totul în compartimentul etichetat pe care istoria literară i-l rezervă. Un vers, o strofă, o poezie reușesc întotdeauna să scape și să se întindă ca un străveziu lujer înspre lumina viitorului continuu. Cu sentimentul că arăt și altora un astfel de lujer, curajos și suferitor, transcriu – în semn de omagiu – un poem viu încă, scăpat din timp, al unuia dintre cei mai chinuți frați ai noștri întru poezie și transcendent: "Vai, chinul nopților de vară, / Și groaza razelor de lună! / Misterul lor e o povară / Și pacea lor e o minciună! / / Încet un înger pal revarsă / Din fina mână-nvinețită / Visări ce cad pe fruntea arsă / De taine grele și trudită. / / Iubiții dorm. Deasupra pare / Că trece dragostea pierdută / Un glas de clopot e-o chemare / În noaptea clară și tăcută. / Le-ngălbenește fața luna / Cu dureroasa-i poezie: / Ei dorm mai strânși ca-ntotdeauna / Și plâng în somn fără să știe."

MEDITAȚIE LA UN AN

Am așteptat anul nou 1985 ascultând Bach, Händel și Scarlatti, atenți cum de mult nu mai fusesem la clipa care trece și la încărcătura ei ireversibilă de idei, atenți la mecanismul magic al universului, ale cărui neoprite, obosite mașinării scoteau nu scrâșnetul aspru al istoriei, ci acele paradisiace sunete ce picurau în golul dintre ani.

Am ascultat Bach, Händel și Scarlatti, pentru că anul care începea urma să le aparțină, pentru că în anul care începea urmau să se sărbătorească într-un bucuros elan purificator câte trei sute de ani de la nașterea fiecăruia dintre ei; întreită aniversare menită să ne oprească din goana noastră modernă, din neliniștea noastră istorică, pe malurile înfiorate ale acestor mărețe fluvii de sunete.

M-am întrebat cum a putut fi acel an, 1685, în stare să-i nască pe toți trei. Cum s-au mișcat astrele pe cer și cum s-au copt fructele, cum s-au urmat anotimpurile și cum au legat roadele în acel an capabil să izbucnească în lume asemenea izvoare de frumusețe? Cărțile de istorie nu ne spun aproape nimic, tabelele lor de dezastre sunt albe, nu au avut loc nici războaie, nici molime, nici cataclisme naturale. Un an anonim, banal, oarecare, un an neînregistrat

de cronici și neclamat de anale, un an care și-a folosit toate resursele de voință și de forță, de geniu și de credință pentru a-i naște pe ei, pentru a izvorî imensele valuri de armonie care curg de atunci peste lume. Un an anonim? Dar el se numește cu trei dintre cele mai strălucitoare nume ale miracolului: Bach, Händel, Scarlatti. Un an banal? Dar câți dintre nenumărații ani socotiți de la păcatul originar și de la uciderea lui Abel se pot prezenta la judecata de apoi atât de neîmpovărați de păcate, atât de limpezi? Un an oarecare? Dar mai există mulți care să fi putut face pentru istoria noastră sufletească mai mult? Mi-ar plăcea să scriu ode, în stilul avântat al secolului trecut, acestui extraordinar an 1685 în care a fost întemeiată cea mai nobilă dintre dinastiile sistemului nostru galactic, cea al cărei nume se poate scrie nu numai cu litere, ci și cu note pe portativ, si bemol, la, do, si: Bach. Mi-ar plăcea să scriu imnuri, în stilul plutitor al sfinților bizantini, acestui incredibil an 1685, în care ursitoarele și-au dat drumul prezicând oratorii, cantate, preludii, concerte, fugi, toccate, suite, sonate, opere, simfonii, într-un elan atoatedăruitor, într-un altruism al frumuseții fără egal...

AUTOBIOGRAFIE

Am crescut, m-am format și trăiesc într-un univers în care cărțile au fost întotdeauna mult mai importante decât fenomenele naturii. Este destui să mă gândesc cât din ceea ce știu se datorează cărților și cât experienței mele nemijlocite; câte dintre bucuriile mele vin dintre cărți și câte dintre frunze; câte dintre nenorocirile mele se datoresc fantasmelor și câte gesturilor, faptelor; câți dintre prietenii mei sunt personaje și câți sunt oameni în carne și oase, ca să înțeleg că în viața mea verbul a citi a fost mult mai important decât verbul a trăi, atât de important încât – folosind un foarte mic artificiu poetic – mărturisesc că n-aș putea să mă imaginez trăind fără a citi, dar nu mi-ar fi deloc greu să mă închipui citind și după moarte, înaintez printr-o lume încropită din cărți, prin orașe pavate cu volume și odăi tencuite cu tomuri; sunt închisă între ziduri construite din incunabule, mă închin în catedrale înălțate din palimpseste și în temple sprijinite pe papirusuri; rătăcesc prin păduri cu frunze de file, pe mări cu valuri de hârtie; lupt în arene rotunjite din opuri, sub un cer cusut din pergamente, pe un nisip măcinat din cuvinte; iubesc în infolii și sufăr în manuscrise; un univers de biblioteci fără sfârșit m-a născut

și mă cuprinde în sine, și mie îmi rămâne doar dreptul de a citi încă un cuvânt, încă un rând, încă o pagină, încă o operă, încă un raft, încă un perete... Ce poate fi norocul în această lume nu născută, ci scrisă, ce poate fi fericirea decât tot o carte, o carte altfel decât celelalte, o capodoperă?

ULTIMUL ADOLESCENT

Deși ne simțeam apropiați și oarecum înrudiți sufletește, cu Sorin Titel ni se întâmpla extrem de rar să ne vedem în mod planificat. Nici nu era nevoie. La Ateneu sau la Sala Radio, la Cinematecă sau în cine știe ce îndepărtată sală de cartier, la Teatrul Mic sau la Bulandra, la Dalles sau la Palat, orice spectacol sau expoziție de artă ne-ar fi dat întâlnire, noi eram prezenți și ne regăseam în mod firesc – nefirească și chiar neliniștitoare ar fi putut fi numai absența vreunuia dintre noi –, încât adesea ne puteam vedea de două și de trei ori în cursul aceleiași săptămâni, într-un fel de ritual cultural care ne solidariza prin pasiunea pusă în îndeplinirea lui.

În pauze sau, uneori, plecând împreună, pe străzi, schimbam impresii, păreri, expuneam teorii. Dar nu era nevoie de prea multe cuvinte. Gusturile noastre erau asemănătoare, intuițiile noastre coincideau, simpatiile mergeau în aceeași direcție. O frază începută de unul putea fi continuată de altul fără ca nici o nuanță să se piardă pe drumul acestei treceri care ne ilumina de învierea unei amintiri știute din adolescență.

De fapt, ceea ce domina prietenia noastră era tocmai această senzație a continuării adolescenței prin ceea ce

avusese ea mai intens și mai peren: fervoarea intelectuală. Ca și atunci demult – în epoca în care fiecare din noi ne-am format și căreia îi purtăm, de-a lungul unor întregi vieți și opere, obsesiile – puteam să uităm de masă discutând despre un film, putem să pierdem noaptea comentând un concert, și asta într-o minunată, completă transparență a receptării. Uitam că noi înșine eram scriitori, uitam că aveam la rândul nostru cărți publicate și cititori pasionați, și ne descopeream fericiți povestindu-ne pur și simplu unii altora admirația pe care i-o purtam lui Dostoevski, cultul pe care-l aveam pentru Bach, fericiți de a fi, de a *mai* fi, capabili să ne găsim în acea stare pe care grecii o numeau "a fi în zeu", ên theos, entuziaști.

N-am discutat niciodată cu Sorin despre acest inefabil al relațiilor noastre, despre apartenența fiecăruia dintre noi la adolescența care ne unea – cum unește ramurile un trunchi comun din care se desprind și pe care îl continuă –, dar conștiința acestei apartenențe ne înrudea și ne umplea de bucurie. Eram asemenea vechilor creștini care, prin simpla desenare a unui pește pe nisip, se recunoșteau și se simțeau frați.

Când mă gândesc la el, mi-l aduc aminte invariabil, într-unul din locurile ultimelor întâlniri: în holul Ateneului, într-o noapte de sărbătoare, după un concert care ne exaltase pe toți și pe care proiectam să-l prelungim în luminările aprinse ce urmau să înflorească orașul; sau sub

gutuii de la Comana, făcând planuri de vecinătate idilică. Dar – oricât ar părea de ciudat – cel mai adesea mă gândesc la el în legătură nu cu o împrejurare trecută, ci cu una viitoare. Visez de mai mulți ani la o carte de proză, complicată de idei și structuri muzicale și – încă de pe vremea când începusem să lucrez la ea și nu aveam cum să bănuiesc că Sorin Titel va dispărea înainte ca ea să fie terminată – mă gândisem că el va fi unul dintre puținii care vor descifra ambițiosul filigran al țesăturii ei. Și iată, continui – și, probabil, o să continui mult timp – să lucrez la această carte, care se naște, însă, fără speranța idealului cititor care el ar fi fost.

Orice moarte este nedreaptă, dar pe cea a lui Sorin am simțit-o astfel mai mult decât pe altele, pentru că el nu era un adult – căruia, ca oricărui adult, i se putea întâmpla să moară – ci un adolescent care, din tot ce se poate trăi pe pământ, nu trăise decât literatura și arta. Și conducându-l, prin frigul iernii care l-a luat cu sine pe ultimul lui drum, am avut pentru o clipă insuportabila revelație că mă despart nu numai de un prieten la care am ținut și de un coleg pe care l-am admirat și cu care m-am simțit întotdeauna solidară, ci și de ultimul adolescent pe care l-am înțeles și asemenea căruia am fost.

COMPENSAȚIE

"Oricât ar părea de paradoxal, sunt convinsă că oamenii urâți sunt mai fericiți decât cei frumoși – îmi spunea într-o zi o actriță, celebră pentru frumusețea ei. Mie frumusețea nu mi-a adus decât necazuri".

Am fost tentată în primul moment să protestez, contrazicând ceea ce putea părea un răsfăț și chiar o sfidare a norocului. M-am oprit însă înainte de a începe. Frumusețea, care făcea bucuria nenumăraților spectatori, nu fusese, ce-i drept, decât o piedică a destinului ei artistic, frânat mereu de prejudecata că dincolo da strălucirea înfățișării nu mai poate fi nimic.

În timp ce altora li se discuta înzestrarea și expresivitatea, succesul său părea de la sine înțeles și cauzele indiscutabile. A fost nevoie să treacă timpul și frumusețea ei să se îmblânzească sub patina plină de cruzime și noblețe a anilor, pentru ca ceilalți să reușească să zărească și marele ei talent, și profunzimea sensibilității sale. Dar chiar dincolo de propria sa devenire, remarcă prietenei mele se dovedea, la o mai atentă observare, încărcată de un mai general adevăr. Cei lipsiți de frumusețea trăsăturilor trec prin lume nepriviți de ceilalți și fără dorința

de a se privi ei înșiși, iar acest anonim natural îi investește cu o libertate a mișcărilor demnă de invidie, în timp ce frumosul este mereu robul propriei sale imagini căutate narcisiac în ferestrele, lacurile și oglinzile din drum, cel lipsit de acest discutabil noroc se detașează de înfățișarea sa care, netrezind interesul celorlalți, îi devine lui însuși cu timpul indiferentă. O mare energie sufletească menită să se piardă în întâmplările declanșate de apropierea trecătoare perfectiuni poate fi canalizată astfel spre scopuri mai perene și o superioară libertate interioară se naște în lipsa supravegherii pline de admirație și de invidie a celorlalți.

Toate aceste considerații – care ar putea fi (și vor fi, cu siguranță) contestate de nenumărați urâți sau frumoși care au simțit altfel decât mine cele două, atât de relative, noțiuni – devin mult mai pline de siguranță atunci când mă gândesc la reacțiile în fața îmbătrânirii. În timp ce pentru chipul frumos apariția primelor riduri înseamnă tulburarea însăși a echilibrului lumii, punerea sub semnul îndoielii a legilor universale, schimbarea catastrofală a raporturilor umane, pe un obraz banal un rid poate să fie o subliniere, o expresie, o înnobilare și, în orice caz, importanța lui nu poate fi prea mare, din moment ce importanța acordată feței înaintea apariției lui nu era deosebită. Iar această esențială deosebire de poziție în raport cu trecerea timpului da naștere, în cazul celor dintâi, unei tensiuni și unei încrâncenări discordante și rele, pe când, în cazul celorlalți,

unui calm luminos în care interferența seamănă cu împăcarea. Cei mai mulți tineri frumoși devin astfel bătrâni urâți, în timp ce lipsiții de strălucire de-a lungul unor întregi vieți se îmbogățesc cu acea lumină și pace care aureolează fruntea bătrânilor frumoși.

Ceea ce pare un paradox este, după cum se vede, numai o logică transformare, iar ceea ce era considerat un nenoroc se dovedește numai o compensație. De unde rezultă că totul se plătește, chiar și frumusețea.

ACEASTĂ SINTAGMĂ

Un coridor de oglinzi este pentru mine un loc în care totul se reverberează la nesfârșit, cei doi pereți așezați față în față întorcându-și unul altuia imaginile multiplicare într-o ironică și interminabilă complezență. Un coridor de oglinzi este un loc geometric al propriilor mele reprezentări printre care abia dacă reușesc să mă strecur lovită din toate părțile de propriul meu chip, înmulțit, alungat ca o minge de tenis între rachete adverse, pândind din adâncul pereților. Un coridor de oglinzi este o cărare existențială pe care înaintez pentru a descoperi lumea, o lume care se ascunde în dosul propriilor mele idei despre ea, o lume care nu poate fi niciodată văzută cu adevărat pentru că se apără întorcându-mă mie pe mine însămi, o lume camuflată atât de perfect sub reproducerile subiectivismului meu, încât mi se pare exagerat să mă întreb uneori dacă mai există și altfel decât prin mine însămi. Un coridor de oglinzi este o metaforă cum nu se poate mai exactă a lirismului, cu toate miracolele și cu toate neajunsurile sale: a lirismului înțeles nu ca un dar și nu ca o boală, ci ca o fatală apartenență la un anumit regn. Așa cum peștii nu pot să trăiască pe uscat și plantele nu pot să zboare, nu poți să te sustragi viziunii

tale mereu lirice, mereu subiective, mereu descoperind imagini care nu caracterizează decât pe cel ce le descoperă. Coridorul de oglinzi este simbolul, profund autocritic, al incapacității de a vedea ceea ce există cu adevărat (dar există oare, într-adevăr?), pentru că întotdeauna ochiul care vede este mai important decât peisajul văzut. Coridorul de oglinzi reflectă la nesfârșit, numai pe cel ce-l străbate, indiferent cât de perfect paraleli i-ar fi pereții și oricât de nedeformator i-ar fi luciul. Aș fi vrut ca această sintagmă să transmită nu numai conștiința mea că nu pot trece dincolo de zidul oglinditor, ci și nostalgia mea nesigură și justițiară după lumea obiectivă pe care o ascunde.

Mi s-a reproșat atât de des prea marea transparență a paginilor mele, lipsa mea de ambiguitate și de ermetism, încât sunt aproape încântată de reproșurile neclarității, de faptul că trebuie să mă explic. Și deși, poate, ar fi mai inteligent să n-o fac, deși aș putea profita măcar o dată de avantajele incomprehensibilității, nu mă pot împiedica să-mi urmez legea. De fapt, am fost întotdeauna convinsă că nu există nimic mai misterios decât limpezimea.

ANOTIMP

Sunt la mare și din când în când, rar, îmi aduc aminte că sunt la mare.

Sunt la mare, stau întinsă pe nisip, soarele arde ca și cum toamna n-ar fi început, apa e verde și netedă ca sticla, plopii cuminți tresar, cu o neboseală de decenii, pe albastrul acut, străbătut de nori grăbiți, subțiri. Le văd pe toate, ca un spectator binevoitor, frumos desenate într-un cadru în care uit să mă observ. Apoi, brusc, îmi aduc aminte că sunt la mare.

Sunt la mare, înot prin apa caldă și clară pe care soarele pune un strat subțire, lucios, ca de ulei, țărnușul se face mai mic și mai limpede, ca într-un ocean întors, și eu mă îndepărtez mereu prin uleiul luminii spre păsările albe care se leagănă ca în somn, un somn nu destul de adânc ca să nu-mi simtă apropierea și să nu se îndepărteze la rândul-le, lunecând cu încă o undă. Le urmez ca într-un miraj, cu ochii dincolo de ele, la linia, lunecând și ea, a orizontului, dar gesturile prin care înaintez nu aparțin acțiunii, ci unei palide, opaline răsfrângeri a ei în oglinzile moi ale visului, primejdiile nu par să aparțină realității și bucuriile se reverberează cataleptic, tot mai subțiri.

Ochiul meu mare cuprinde și păsările, și pielea lucioasă a apei, și linia ambiguă a zării, dar pe sine însuși nu se cuprinde și se uită într-o irealitate ale cărei raze se pierd în adâncul unui alt orizont, de nespus. Apoi, brusc, îmi aduc aminte că sunt la mare.

Sunt la mare și mă plimb pe alei mărginite de arbuști fără nume, exotici, de sălcii cabotine etalându-și durerea despletită până la pământ, de gutui pregătind lampadare pentru amurguri viitoare. Știu totul pe de rost și contemplu totul ca într-o plăcută, indiferentă amintire. Copiii aceștia goi, evoluând prin paradisul înșorit al inconștienței lor, i-am mai văzut; fetele acestea cu linii de plante languroase le știu demult; familiile acestea fericite sub povara bagajelor și legăturilor de rudenie m-au obosit altădată; și fumul peștilor pe grătar, și aburii cafelelor pe nisip, și strigătele fotografiilor ambulante, și aripa, albă la margine, a valurilor repetându-se la nesfârșit, toate ajung până la mine ca într-un joc de lumini îngânând imaginea unor fapte revoluate, și numai rar, adormitor de rar, câte o celulă se răscoală și țipă "Exist, sunt acum", și prin breșa revoltei ei prezentul se scurge grăbit, ca nisipul unei clepsidre, orbindu-mă. Atunci, brusc, îmi aduc aminte că sunt la mare.

...Sunt la mare, e toamnă și – oricât ar părea de greu de admis – e târziu, iar eu mă mișc ca printr-o plasmă strălucitoare a sfârșitului prin acest anotimp căruia, rar, din când în când, îmi aduc aminte că îi aparțin.

ÎN CONVERSAȚIE

Gândesc mult mai repede decât vorbesc, încât între gând și vorbă există mereu un decalaj în favoarea primului. Din cauza asta, părându-mi-se superfluă, vorba devine eliptică până la ermetism. Atunci când gândul, înaintând într-o desfășurare logică, aduce argumente de un fel sau de altul și se contrazice pentru a extrage din contradicții adevărul, vorba pierde faze ale demonstrației încercând să țină pasul: spune numai contraargumentul, apoi trebuie să se întoarcă să spună argumentul pe care îl sărise, dar între timp gândul trecuse cu mult mai departe și nu-l mai poate ajunge din urmă.

Vorbirea devine astfel, din lentă, ermetică, apoi absurdă. O conversație în aceste condiții este un coșmar – cu cât am de spus lucruri mai interesante, cu atât sunt mai greu de urmărit, mai obositoare, mai derutantă și, în cele din urmă, mai fără rost. Pentru că sentimentul dominant este acela al inutilității vorbei, al necesității de a renunța la ea. Ceea ce în scris apare firesc, legat, creator, spus este stupid, plictisitor, mai ales plictisitor. Nu cunosc gafă mai mare decât încercarea de a povesti ideea unei viitoare cărți, idee extraordinară în gând și care, deconspirată oral, se degradează ca alcoolul dintr-o sticlă deschisă. E ciudat cum,

scriind mai încet decât vorbesc, scrisul nu numai că nu rămâne în urma gândului (adică gândul nu-și permite să i-o ia nerăbdător și nepoliticos înainte), ci, dimpotrivă, îl ordonează, îl face să meargă în ritm, să nu-și piardă respirația.

De altfel, în conversație, ceea ce inhibă desfășurarea ideilor, relatarea întreagă a gândului, este și spaima de a nu plictisi, lipsa de răbdare în a asculta a celor care cred că au înțeles de la primele cuvinte ceea ce vrei să spui. Dar oamenii nu vorbesc între ei pentru a împărtăși idei, ci nuanțe. Nimic nu e nou sub soare cu excepția nuanțelor. Și grăbitul tocmai pe acestea nu are răbdare să le asculte, tocmai pe acestea le pierde, și pierde astfel și sensul întregii discuții, ba și șansa însăși a comunicării (șansă din ce în ce mai fragilă și atârând, ca de un fir de păr, de atenția noastră la nuanțele, la imperceptibilele nuanțe ale celuilalt). Iar ceea ce complică în mod aproape tragic totul este evidența că, iată, cu cât aceste nuanțe sunt mai apropiate de nuanțele tale, cu atât sunt mai greu observabile. Comunici ușor cu persoanele străine, există momente în care comunici cu adversarii perfect, dar nimic nu e mai greu decât comunicarea dintre doi oameni care se iubesc. Și devin prin dragoste unul și același, deosebiți numai prin infinitezimale și infinit de importante nuanțe.

ATÂT DE EGALI

Există în Dostoievski un personaj care spune că cea mai mare jignire adusă femeii este faptul că i se sărută mâna, subliniindu-se astfel, chiar dacă în sens contrar, că ea nu este egala bărbatului. Iată o judecată – puțin paradoxală, desigur – care s-ar putea aplica perfect atențiilor de la începutul lui martie. Și totuși, ca și sărutatul mâinii, mărtișorul face plăcere tuturor: femeilor, care primesc omagiile, ca și bărbaților, care le aduc. Este un joc în copilăreala căruia ne odihnim puțin cu toții, este ca îngânarea unui cânticel de copii – de genul: "Antantina, / Sora cătina, / Sora caticata..." – al cărui sens s-a pierdut de mult, dar a cărui repetare mai trezește în sufletele noastre ermetice ecouri, Suntem cu toții atât de egali – în oboseală, în răspunderi, în muncă, în griji – încât o sărbătoare a inegalității ne farmecă și ne face – și pe unii și pe alții – să visăm balcoane, scări de mătase și madrigaluri. În maturitatea definitivă a omenirii, mărtișorul este o aluzie nostalgică, și tocmai de aceea glumeață, la o adolescență pe care ne place să ne-o imaginăm mult mai frumoasă decât a fost ea vreodată.

FÂNTÂNA CU PEPENI

De câte ori văd o lubeniță – știu că ar trebui să spun pepene verde, dar cuvântul compus și lipsit de personalitate mi se pare mult mai puțin evocator decât regionalismul alintat al copilăriei –, de câte ori văd, mai ales, un munte de lubenițe, clădite savant și înconjurare de metereze de lăzi ca

într-o ultimă, disperată rezistență înaintea jertfirii îmi aduc aminte de fântâna bunicilor. Nu cred c-am am văzut vreodată una care să-i semene. O fântâna cu roată mare și obloane de lemn, atât de adâncă încât, dacă aplecai deasupra, nu reușeai să vezi decât foarte departe o clătinare de reflexe întunecate care înălțau, în cea mai toridă zi de august, o răcoare nervoasă, aproape violentă, și nu auzai decât clipocirea grăbită, misterioasă a unui izvor.

Era zidită până la suprafața pământului din cărămidă îngustă și arsă îndelung, așezată rotund și îmblănită de timp și de umezeală cu un mușchi verde mătăsoș; deasupra era întocmită din grinzi de lemn – îmbucate la încheieturi fără ajutorul cuielor – care se înălțau vreun metru, continuându-se apoi pe trei dintre laturi cu o încrucișare grațioasă de stîngii subțiri, iar, pe cea de a patra, cu o pereche de uși batante, închipuite din aceeași elegantă hașură lemnoasă. Construcția se termina printr-un acoperiș cu două ape de țiglă, încât aspectul exterior era mai degrabă al unei filigorii minuscule sau al unui chioșc cu utilitate neclară, pe care roata mare, ca de căruță, ancorată într-o parte printr-un cârlig puternic de oțel, îl făcea încă mai de neînțeles.

La această misterioasă construcție, la acest mic templu al copilăriei mele se încheia în fiecare august procesiunea religioasă a lubenițelor, cumpărate în zorii zilei la târg și așezate cu zecile în carul așternut pentru ele cu

fân. În timp ce noi, nepoții, așezați la rând pe marginile căruței, le priveam cu promisiunea unor voluptăți a căror intensitate mi-o amintesc și acum, fără certitudinea unor egalări ulterioare. Urma apoi complicatul ritual al coborârii în fântână a lubenițelor puse la răcit, când, după ce le lăsa una câte una cu găleata în adânc, bunicul ne prindea de subțiori și ne apleca peste gura fântânii să le vedem plutind rotunde pe apă. Nu vedeam, bineînțeles, nimic, dar valul de răcoare suind amenințător din adâncuri și picuratul acela sonor, reverberat de pereți, îmi trezeau o spaimă care, amestecată cu indiscutabila senzație de securitate pe care mi-o dădeau degetele mari și calde încleștate pe la subțiori și cu promisiunea desfrâului sărbătoresc al jertfirii pepenilor, a constituit – și iată, constituie încă – una dintre cele mai vii senzații ale copilăriei mele.

"EU SUNT IARBA"

La Iernut am trecut Mureșul cu un bac și, ajunși pe malul dimpotrivă, am pornit, brusc emoționați, spre cimitirul celor unsprezece mii de eroi de la Oarba, înaintam încet – privind consternați dealurile din jur – chiar pe scena tragediei din 1944. Ziua era calmă și limpede, câmpurile întinerite de ploaia din ajun se clătinau fericite de căldură. Din când în când o pasăre vâslea grăbită prin aer și se lăsa să cadă în iarba din care se auzea apoi gângurind; din când în când o undă a râului clipoceă mai auz, în albie, din când în când pașii noștri se auzeau sunând mai clar pe asfalt. Câtă pace! Tentativa noastră de a coborî cu gândul pe rădăcinile fericitelor plante până la sângele din care au crescut, încercarea noastră de a ne gândi, înfiorați și neîmblânziți, la război și la suferinței lui, în liniștea aceea atât de conciliantă, părea îndreptată cu încăpățănare împotriva naturii. Pentru că întreaga natură se împotriva dorinței noastre de a ne aminti. Nimic nu mai aducea mărturie că verdele exultant care ne înconjură era distilat din sânge, că țărâna pe care-o călcam își trăgea fertilitatea nevănuitoare din frați și părinți. Și totuși, în acel amfiteatru natural, timp de trei săptămână, cu patruzeci de ani în urmă, fiecare secundă se măsura cu sânge, fiecare centimetru de pământ își avusese prețul la morți. Să însemne patruzeci de ani atât de mult! Să însemne suficient de mult pentru ca memoria să rămână numai o temă de meditație, înălțătoare și teoretică?

Evident, în oceanul care se numește istorie, patruzeci de ani nu reprezintă nici măcar o picătură de timp, și totuși, iată, e destul pentru ca peste gropile comune tractoarele conduse de tineri să fi putut trage brazde adânci obsedate de fertilitate, e destul pentru ca să poată fi înălțate monumente. Printre lalele, ploi de aur și iasomii risipite pe pajiștea tragică a aceluia îndepărtat septembrie, trepte ample urcă spre obeliscul înconjurat de mormintele celor morți pentru a cuceri dealurile, atât de blânde acum, atât de crâncene atunci. O tabără de sculptură începe să presare monumente, exclamații și lacrimi de piatră, printre arbuștii înfloriți acum festiv, s-ar putea face, oare, mai mult?

Întrebarea îndurerată nu-și caută răspunsul nici în artele decorative, nici în inițiativele edilitare, oricât de emoționate și de demne de stimă. O singură clipă de înțelegere intensă a tragediei de atunci, a cruzimii și absurdității care au făcut necesar eroismul poate fi un răspuns potrivit și necesar. Pentru că la Oarba de Mureș eroismului armatei române i-au stat împotriva, în față, absurditatea monstruoasă a războiului, iar, în flancuri, cruzimea, nedesmințită de secole, a istoriei și geografiei. Cei unsprezece mii de eroi morți, sutele de mii de eroi răniți și cei ce, în pofida eroismului, au rămas în viață sunt martorii tragici ai acelei încleștări de uri care nu aparțineau indivizilor și ar fi părut de neînțelese popoarelor, dacă milenara nevoie a munților de a se bate în capete nu ar fi

statornicit legi aberante și obișnuințe nebunești. Faptul că suferințele de la Oarba ar fi putut fi cruțate nu scade eroismul celor care le-au îndurat, ci îi adaugă o și mai cutremurătoare proiecție istorică. Pentru că – iată – înlăcrimat și ironic, totul este, totul continuă să fie istorie: și moartea de atunci, și florile de acum, și mormintele strămutate, și satele refăcute, și memoria noastră cu dinții strânși, și chiar și iarba care crește neoprită pe deasupra și care – ca într-un celebru poem – recunoaște: "Eu sunt iarba, lăsați-mă să lucrez".

JOCUL ȘI LECȚIA

Copil fiind, nu am fost prea dotată pentru joc, nu am fost unul dintre acei neastâmpărați pe care nu-i mai poți strânge seara acasă, unul dintre cei în stare să inventeze secundă de secundă alte și alte exerciții ludice și în jurul cărora ceilalți se adună ca în jurul unor conducători, recunoscându-le în mod natural superioritatea, fantezia și talentul de a se juca. Asta nu înseamnă, desigur, că nu mă jucam și eu, dar o făceam fără mare entuziasm, ca dintr-un fel de datorie (mereu eram scoasă cu forța din cameră și – odată cartea confiscată – eram trimisă cu sila la joacă), din obligația de a nu-mi supăra părinții sau din jena de a nu-mi jigni prietenii.

Existau jocuri care mă amuzau și-n care reușeam să mă prind în cele din urmă cu tot sufletul (acestea erau, în general, cele din specia improvizațiilor dramatice, acele jocuri atât de răspândite printre copii, unde se imaginează o situație pe care – ca într-un adevărat happening – fiecare își brodează replicile și întorsăturile epice), după cum erau altele care mă plictiseau de moarte (jocul cu păpușile, mai ales) și la care nu eram în stare să rezist decât foarte scurt

timp, părăsindu-le de cele mai multe ori la jumătate, cu o senzație ce-o mai țin minte și acum, de slăbiciune de caracter și de lipsă de voință. Astfel se explică, probabil, nevoia de compensare a vârstelor următoare și înclinația spre joc ce a crescut în mine în mod direct proporțional cu timpul depus, ca și cum cantitatea de joc pe care este obligată să o presteze o viață ar fi prestabilită și ceea ce nu a reușit să realizeze copilăria sunt obligate să împlinească celelalte etape.

Unul din jocurile mele preferate este acela de a-mi imagina, acasă fiind, că ceea ce văd se află într-o țară pe care abia acum o descopăr, atentă la fiecare amănunt, încercând să-mi explic fiecare descoperire sau, dimpotrivă, fiind în străinătate, de a-mi imagina cum aș privi toate acele peisaje și personaje, fapte și lucruri dacă ele mi-ar fi obișnuite și s-ar afla la mine acasă sau, și mai pasionant, de a-mi închipui cum se vede tot ceea ce văd eu prin ochii unui străin care le privește în treacăt și pentru prima oară. Toate acestea, aparent neînsemnate, schimbări de perspectivă creează efecte atât de surprinzătoare, încât ceea ce poate să pară doar un amuzament destul de cenușiu devine exercițiu filosofic și lecție de istorie. Exerciții și lecții pe care nu obosec să le repet și să mi le prescriu mie însămi într-o fascinantă încercare de cunoaștere cât mai completă și de comparare cât mai lipsită de prejudecăți, o paralelă care există oricum, dincolo de voința mea, și pe care eu nu

trebuie decât să am curajul să o urmăresc emoționată, cu sufletul la gură, mândră, umilită, curioasă, revoltată, înduioșată, îndurerată, însingurată, solidară, dezgustată, entuziastă, cu o dragoste de dincolo de orice sentiment.

ILUSTRAȚII DE CRONICI

Întotdeauna m-am gândit la frescele pridvoarelor brâncovenești și la cele, mai vechi, pictate în timpul lui Petru Rareș pe zidurile ctitoriilor lui Ștefan, ca la niște ilustrații, infinit subtile și aluzive, ale unor cărți de istorie care nu fuseseră încă scrise decât fragmentar și primitiv, și ale căror pagini albe, ele, imaginile albastrii, neșterse de ploile și viscoalele sutelor de ani, le umplu cu un adevăr mai minuțios și mai nuanțat decât cel istoric. Argumentele mele nu sunt noi: felul în care madonele sunt îmbrăcate în ii înflorite complicat cu alesături; felul în care aripile cetelor îngerești par ștergere cusute cu râuri; felul în care sfinții poartă tunde ciobănești, iar sfintele, catrințe și bete; felul în care la Judecata de apoi turcii sunt sortiți chinurilor veșnice. Toate acestea au fost, bineînțeles, observate și mărturisesc destul nu numai asupra apartenenței etnice a pictorului, ci și asupra originii sale sociale, mult mai apropiate de clasa țărănească decât de cea suspusă, dacă nu cumva, mai complexă, mărturia poate fi interpretată ca o dovadă a lipsei de deosebiri esențiale între păturile sociale ale acelor ancestrale vremi. Așa cum rochia reginei din Saba, din celebrul tablou al lui Piero della Francesca, dovedește nu

felul în care se îmbrăca regina din Saba, ci moda florentină contemporană pictorului, iile de pe zidurile Voronețului și Polovragilor vorbesc despre felul în care erau îmbrăcate femeile în jurul inspiraților zugravi.

Dar dincolo de toate aceste informații asupra unui trecut căruia nu-i cunoaștem amănuntele și care – răsturnat în oglindă metafizică – poate fi recunoscut și recompus plauzibil și impresionant, ceea ce uimește în frescele noastre medievale este felul în care sufletul artistului, și prin el sufletul colectiv, se dezvăluie și apare în marea și concreta sa prospețime. Aceasta mi se pare adevărata ilustrație de cronică: transpunerea în imagine a ceea ce trebuie să fi fost sufletul popular și artistic al acestor pământuri cu trei și patru secole în urmă. Pentru că, dincolo de canoanele bizantine, și în pofida lor chiar, ceea ce a rămas pe zidurile bătute de toate furtunile istoriei este culoarea înrourată de credință, exuberanța aproape înduioșătoare și umorul aproape înțelept care transpar și rezistă printre scheme muiate de ingenuitate și dogme eludate de zâmbet.

Îmi amintesc, într-un apocalips oltenesc, scena cu animalele sălbatice care aduc la judecată trupurile pe care le-au mâncat, și revăd cum deasupra ursului scria *urs*, deasupra lupului, *lup*, și așa mai departe, într-o ingenuă și fermecătoare nevoie de a preciza și de a fi clar peste puterea figurativă a desenului. După cum îmi amintesc

figurile grave ale ctitorilor urmați de serii complete de copii cu ochi imenși și triști, încercând fatalitatea unei istorii pe care nu vor putea nici s-o schimbe, nici s-o accepte, și care li se adâncește în liniile prelungi emaciate de o suferință viitoare.

Visez la o ediție de lux a cronicarilor ilustrați cu reproduceri de fresce, ediție ce ar putea pune alături nu numai stângăciile pline de savoare ale unei umanități optimiste și sceptice, neîncrezătoare și naive, înțelepte și copilăroase, simple și profunde, tragice și pline de umor, dar ar scoate în evidență și cea mai importantă, aproape miraculoasă, calitate a ei: aceea de a fi supraviețuit.

VERONICA

Atmosfera Văratecului poate să te încline spre reverii paseiste, spre nostalgii literaturizante și generatoare de legende, dar în nici un caz spre judecăți și rigori obiective. Și totuși asta am încercat să fac privind mormântul Veronicăi Micle, cu celebra fotografie din perioada vieneză și cu atât de revelatorii ani ai nașterii și ai morții. Am încercat să judec totul pornind de la sfârșit spre început, din punctul în care lucrurile, par ordonate de o mână căutătoare de sens, iar, dacă ne gândim la arsenicul care îi încheie viața la numai cincizeci de zile de la moartea iui Eminescu, nu putem să nu recunoaștem că această mână a fost chiar mână Veronicăi. Ea a fost cea care, sub inspirația durerii, a decupat cu precizia unui regizor de geniu marginile legendei din realitatea ce-ar fi putut-o îneca, făcând astfel să se vadă ceea ce trebuia văzut și subliniind ceea ce era de subliniat.

Pentru că, oricâte calomnii, indiscreții, prejudecăți și vulgarități s-ar fi oglindit în spadele literare sau romanțioase încrucișate peste mormântul ei subțire, nimeni n-a putut nega vreodată evidența cifrelor scrise pe el: anii nașterii și ai morții, identici cu cei eminescieni. De aici pornește totul, de la această existențială paralelă care,

dincolo de poezii, de scrisori, de anecdotă și de istorie, te curentează ca o revelație.

La început a fost moartea, apoi a început legenda. Așa cum la fiecare mijloc de iunie teii picură ora dispariției eminesciene, la fiecare început de august ne amintim de cea care, cu iubire și inteligență, cu disperare și talent, i-a stat alături în viață și în neființă, dăruind literaturii imaginea romantică a cuplului nedespărțit de eternitate. Dealurile nostalgice ale Văratecului, de pe culmile încoronate de păduri ale cărora se vede în înserări arămii, până departe, valea Moldovei, în timp ce amurgul se lasă luminat de turlele albe, iar casele își ascund pridvorul în ramuri și flori, sunt peisajul desenat ideal pentru învelirea unei legende. Ceea ce contemporanii știuseră amestecat cu răutăți și slăbiciuni omenești, cu invidii și intoleranțe sociale, cu prejudecăți și rea-voință, a fost trecut generațiilor următoare eludat de circumstanță și neesență, purificat de timp, numai dragoste și poezie, numai suferință și geniu. Și asta pentru că, în peisajul de basm eminescian al Văratecului, o mână dătătoare de sens, mâna Veronicăi, a știut să decupeze din rostogolirea inertă de zile și nopți contururile unui destin.

CA ÎNTR-O TAPISERIE VECHE

Sunt într-o livadă nu foarte întinsă, în orice caz lunguiață, o fâșie de pământ mai mult îngustă decât lungă, urcând pe un deal lin, o colină abia simțită și totuși destul de înaltă din moment ce din vârful ei se poate vedea limpede și îmbătător o regiune largă de dealuri acoperite cu pomi împrăștiați inegal și inegal îngălbeniți de anotimp.

E toamnă, în privința asta nu încapă nici o îndoială, o toamnă aurie, de culoarea mierei de salcâm, cu frunzele atât de galbene încât par generatoare de lumină și ai tendința, privindu-le, să-ți mijești ochii într-un instinctiv și poate exagerat gest de protecție. Nu mă refer la frunzele gutuilor care, într-o ciudată, aproape neplăcută încăpățănare, își păstrează până în iarnă verdele negru, acoperit de peri deși ca de o argintie blăniță vegetală. Frunzele gutuilor sunt așa cum le știu dintotdeauna, din copilăria aromată de șiruri lungi de fructe așezate pe marginea dulapurilor și mascând mai ascunse șiruri cu borcane de dulceață, înfoiate de fustița scurtă a celofanului, legat strâns și încrețit de jur-împrejur. Frunzele gutuilor sunt și acum verzi-negre, pieleose, neatinse de timp, formând un fel de savant

contrast fructelor pe care le camuflează cu neglijență, imperfectelor globuri de aur, mari cât capetele de nou-născuți, care atârnă miraculos pe crengi subțiri plecate spre pământ, legate de ele prin incredibile, aproape inexistente codițe de lemn.

Cu un zgomot scurt și înfundat o gutuie se desprinde de pe creangă și cade grea, aproape periculoasă, pe pământ. În cădere îmi atinge umărul și trebuie să mișc brațul ușor în încheietură, ca să liniștesc durerea. Dar umărul dureros îmi miroase consolator și copilărește a gutuie. Mă aplec și o ridic de pe pământ. S-a rănit și ea în cădere, are un obraz puțin crăpat, cu rana umplută de țarină. O duc la nări și inspir adânc, ca într-un ritual. De unde știu toate aceste gesturi? Când le-am mai făcut? Unde le-am citit? Nu le fac instinctiv, simt asta, ci repet un scenariu preexistent, totul este stabilit dinainte, totul a mai fost făcut de mine sau de altcineva. Când? Și de ce? Puțin îmi pasă. Mă întind pe spate în iarba uscată, cu ochii închiși, cu auzul întors în mine, păstrând numai mirosul viu, ritmica sorbire a aerului aromat. Ce-ar putea să întrerupă această imposibil de povestit plutire, ce-ar putea să mă întoarcă spre alte lumi mai puțin frumoase și mai puțin pământești? Ceea ce simt aici, întinsă în iarba uscată și roșie, sub bolțile gutuilor, este că aparțin pământului, că sunt crescută definitiv din el din necuratele lui amestecuri capabile să distileze asemenea limpezi culori și arome.

Căldura pe care trupul meu destins o strânge în sine este a țării, și frigul pe care-l simt urcând mai din adânc este tot al pământului, și această pace, a sufletului, și această liniște a tuturor simțurilor, totul este în mine profund pământesc, și tocmai de aceea apropiat de cosmos. Simt cum trec sevele din pământ în mine, spatele meu a dat probabil colț asemenea boabelor aruncate în brazdă și pot ușor să mi-l imaginez împodobit cu nenumărate firicele sensibile înaintând printre bulgări ca să-și tragă hrana pe care s-o difuzeze apoi cu pricepere în corp. Iar dacă deschid ochii descopăr deasupra mea, într-un echilibru încremenit și inexplicabil, crengile subțiri cu frunza întunecate și fructe aproape rotunde, violent galbene, totul pierdut într-un singur plan. puțin șters de umbrela prafului argintiu, ca într-o tapiserie veche, de inestimabilă valoare.

INCREDIBIL, DAR ADEVĂRAT

Iată o poveste care ar putea figura cu cinste la rubricile de curiozități ("incredibil, dar adevărat") ale unei publicații de consum:

Appius Claudius, senator al republicii romane, ura din toată inima litera Z. Om de acțiune, el nu înțelege să-și înăbușe sentimentele, drept care propune senatului roman excluderea sus numitei litere din alfabetul latin, sub pretextul că rostirea ei obligă fața omenească la o grimasă asemănătoare morții, în urma dezbaterilor, senatul, ca orice instituție democratică, alege o soluție de compromis: fără a da întru totul câștig de cauză reclamantului, i se acceptă totuși, se pare, argumentația, din moment ce se hotărăște mutarea literei Z – care ocupa până atunci, ca și la greci, locul 6 – la sfârșitul alfabetului. Riguros istorică, această istorioară trăznită m-a făcut să râd destul de strâmb și să prind dragoste bruscă pentru litera împotriva căreia s-au luat măsuri administrative.

ULTIMUL SPECTACOL

Marți, 27 august 1985, pe scena de la Grădina Icoanei a Teatrului Bulandra, în locul unui spectacol de Molière sau de Bulgakov, de Caragiale sau de O'Neill, s-a desfășurat simbolică ceremonie în care un mare artist, sau ceea ce rămăsese material din arderea lui de tot, a mai zăbovit câteva ore pe podiumul de pe care se dăruia seară de seară. Sub privirea atentă a reflectoarelor obișnuite să-l devore, trupul lui Octavian Cotescu a mai locuit câteva ore scena pe care spiritul și talentul său o locuiseră cu strălucire câteva decenii, în timp ce în jurul său făceau de gardă. perindându-se ca într-o reprezentație de gală, nume celebre ale teatrului și filmului, iar publicul, înaintând încet și înconjurându-l, asemenea corului din tragediile antice îi aducea un ultim omagiu. Studenți cu fețele aproape copilărești maturizate de o bruscă spaimă, își luau gâtuiți de lacrimi, rămas bun de la profesorul pe care îl iubiseră; colegi de generație, până nu de mult juni-primi și ingenuie, acoperiți ca de o spuză a timpului de durerea momentului și de cruzimea artei, îi spuneau un adio întretăiat de presentiment; din stalurile și galeriile pline până la refuz, spectatorii se despărțeau copleșiți de recunoștință nu numai

de un mare interpret al repertoriului clasic și modern, ci și de un extraordinar interpret al propriilor, contemporanelor lor gânduri neînstare să se rostească, al sentimentelor lor neajunse până la cuvânt. Astfel, ca într-un happening regizat de destin, spectatorii se amestecau cu actorii pe scenă, actorii se amestecau cu publicul în sală, cutremurați cu toții de electrica atingere a morții și de revelația pe care orbitoarea, ireversibila ei lumină întotdeauna o produce. Un spectacol se compunea astfel din durerea și înțelegerea tuturor, un spectacol-imn, elegiac și înălțător, închinat mării arte care-și înghite, asemenea lui Cronos, fiii, un ultim spectacol în care Octavian Cotescu, distribuit în rolul titular, scris anume pentru el, s-a dăruit – benevolă și definitivă jertfă – pe scena Teatrului Bulandra de la Grădina Icoanei.

UN LAN DE GRÂU

Mi-am promis să scriu despre peisaje. O contemplare liberă de idei, fără întrebări neliniștite și răspunsuri neliniștitoare, fără premise și concluzii morale. Un experiment literar unde dintre toate facultățile – cu sau fără nume – care participă la nașterea unei pagini să nu mai păstrez decât privirea. Un lan de grâu aproape copt, păzit – cum spune poetul – de maci și contrazis de cicoare, să nu mai fie decât o extraordinară mare de aur lichid subliniată tricolor și decorativ de numeroase puncte albastre și roșii. Totul să fie de un efect plastic subtil și căutat, mirosul de boabe încă adolescente și de tulpini încinse de soare, ca și concertul ritmic al țistarilor, creând iluzia unei plutiri aproape reale pe valurile pe care spicele plecate sub vânt le repetă până la orizont. (Observ că am călcat de la primele rânduri convenția restrângerii la privire și că auzul și mirosul se adaugă ilicit tentativei de recreare pe hârtie a iluziei fericirii unui lan de grâu. Dar la urma urmei nu ele erau cele incriminate, nu împotriva lor survenise ideea experimentului și dezintoxicării; gândirea și logica, simbolul și metafora erau cele de oboseala cărora trebuia să mă refac.)

Totul este neînchipuit de simplu: nici vorbă de aroma viitoarelor pâini, cum se spune în reportajele de serie, nici vorbă de sunetul roților morii, cum se cântă în poezia idilică, nimic decât o plutire în culoare, o lunecare în lumină. Stau într-adevăr într-un lan de grâu aproape copt, privesc într-adevăr marea intens galbenă, deasupra căreia aerul

încins pare și el lichid și se mișcă ușor, privesc petele roșii și albastre ale florilor, lipsite de contururi precise în căldura și aurul care le înconjoară, și-mi vine în minte un tablou văzut de mult într-o retrospectivă de pictură suprarealistă, în care un înotător cu maiou dungat și decentă belle-époque înoată – folosesc cuvântul la propriu, am renunțat la metafore – înoată vitejește prin valurile galbene ale unei mări de grâu, ale unui lan. Mă întreb ce putea fi suprarealist în gestul acela pe care îmi vine și mie să-l fac, dându-mi drumul în oceanul din fața mea, lăsându-l să mă înece, dacă este în stare, dar nu și să-mi pună întrebări și să-mi pretindă răspunsuri.

Stau într-adevăr într-un lan de grâu și nu-mi doresc decât să mă las definitiv cuprinsă de priveliște, să devin eu însămi nimic mai mult, dar nici nimic mai puțin decât un – infinit interpretabil – element din peisaj.

CONTRASTE

Există, desigur, clipe faste și clipe nefaste, zile faste și zile nefaste, ani faști și ani nefaști, și chiar, în perspectiva istoriei, secole faste și secole nefaste. "Nimeni n-ar putea spune dacă cine știe ce lege a probabilităților sau numai selecția ironică a unui destin năvălit la rulete astrale și obișnuit să mizeze pe bunuri care nu îi aparțin în întregime, determină această bursă a umorilor universului, dar e cert că există zile în care e destul să atingi lucrurile pentru ca ele să înceapă să cânte, în care pe tot ce pui mâna îți reușește și pe tot ce-ți cad ochii înflorește, după cum există zile din care este un adevărat miracol să reușești să scapi viu, în care fiecare gest declanșează o catastrofă, fiecare pas provoacă un accident și fiecare vorbă o gafă. Aceeași lege bizară și lipsită de logică face ca, privindu-ți în urmă anii, să-i descoperi ciudat de neuniformi, cu nenorocirile și noroacele repartizate anapoda, ca într-un fel de încercare a rezistenței la o singură probă – de foc sau de apă – ca într-un fel de concurs măsluit în care mai întâi nu trebuie să-ți pierzi capul de obositoare, neschimbata fericire, și apoi nu trebuie să clachezi sub loviturile la nesfârșit repetate ale aceluiași nenoroc, în istorie, la fel: descoperi cu

uimire cum în câte un scurt deceniu s-au născut toate geniile care au fost așteptate secole întregi de un popor; descoperi cu spaimă cum câte o jumătate de veac poate îngrămădi tiranii, războaie, crime, răzcoale, molime care n-au avut timp și putere să se întâmple în sute și sute de ani; ai revelația câte unui lustru rar în care toate talentele rodesc opere și toate operele se înscriu în fericite istorii, în care cuvintele reintră în propriile lor definiții și întâmplările par să capete sens și rost; ai surpriza câte unui an în care nedreptățile și absurdul să cedeze locul logicii și bunului simț, pentru ca în anul imediat următor, prin cine știe ce invizibilă greșeală de calcul, totul să basculeze de cealaltă parte.

După asemenea repetate și generalizate constatări ar urma desigur urarea și dorința de a avea numai ore, zile, decenii, secole faste, dacă dincolo de toate speranțele și adevărurile n-ar exista credința, infinit mai profundă, că numai prin durere se poate naște.

CA UN HAN SPANIOL

Mi se întâmplă destul de frecvent să primesc scrisori de la oameni pe care nu-i cunosc. Nu mă refer la marile plicuri umflate de strofe și rime pe care poeții încă nepublicați mi le trimit, gest firesc, punte naturală între generații care se caută și încearcă să comunice dincolo de nesiguranța istoriei literare, dar, din păcate, gest lipsit de orice finalitate publică, pentru că opiniile mele, oricât de entuziaste, nu dispun de nici un spațiu tipografic pentru afirmarea și argumentarea lor. Mă refer la scrisorile venite de la cei a căror relație cu pagina este univocă, de la cei cărora pagina li se adresează fără a le pretinde răspuns, iar atunci când răspunsul vine totuși, nu prea știe ce să facă și cum să se poarte, pentru că nu îndrăznește să creadă că ei i se adresează cu adevărat.

De fiecare dată primirea unei astfel de scrisori îmi pune probleme – mereu aceleași – de nerezolvat, pe care nu pot decât să le eludez sau să le rezolv prin soluții mai mult sau mai puțin întâmplătoare. Pentru că – cinstit vorbind – ce aș putea răspunde eu unei scrisori în care se exprimă gânduri și sentimente declanșate de un gând sau de un sentiment exprimat de mine, când, în mod evident, pagina,

fraza mea, nu este decât pretextul acelor emoții care existau și care n-au făcut decât să folosească momentul și forma oferite de mine.

Ar fi, desigur, foarte simplu să mă simt flatată de toate aceste mărturisiri, de afinități elective, dacă nu aș ști că meritul meu (al celei ce a scris cu litere de plumb) nu este decât cu foarte puțin mai mare decât al lor (al celor ce au scris cu litere de cerneală), dacă nu aș ști că întâlnirea ideală dintre scriitor și cititor are loc întotdeauna la mijlocul drumului dintre ei și se petrece într-o atmosferă de aproape mistică recunoaștere și revelație a unei înrudiri de care și unii și alții se simt în egală măsură mândri.

De aceea am considerat întotdeauna scrisorile pe marginea paginilor mele ca pe niște opere în sine (în măsura în care orice operă este exprimare de sine) care au ajuns la mine dintr-un exces de modestie a celor ce le-au scris, ca pe o exagerată, deși nespus de emoționantă, înțelegere a rolului scriitorului în declanșarea mecanismului sufletesc și intelectual al celor ce îl citesc. De aceea m-au impresionat mai mult și mi s-au părut mai firești rarele mărturisiri ale celor ce-mi spuneau că păstrează scrisori pe care nu mi le-au trimis niciodată, ca o dovadă a exactei intuiții a rolului pe care fiecare dintre noi – scriitor și cititor – îl deținem în această uluitor de complexă și de determinantă relație umană. La urma urmei, o scrisoare pe care i-aș trimite-o – în eternitate, acolo unde se află – lui Franz Kafka, de

exemplu, o scrisoare de simplu cititor al său, evident, ar fi atât de îmbogățită de tot ce am trăit eu în conformitate cu opera, dar nu și cu viața sa, încât mă întreb dacă el, scriitorul, ar fi în stare să înțeleagă complexitatea sensurilor mele "kafkiene" sau ar rămâne impresionat și lipsit de apărare, asemenea unui ucenic vrăjitor care a declanșat (sau numai a descris în chiar clipa declanșării lor, ceea ce este și mai înspăimântător) fenomene a căror înțelegere îl depășește și a căror putere îi scapă. Pentru că mereu, mereu, întorcându-mă la această obsedantă analiză a celui mai exclusiv uman dintre actele omenești, lectura, ajung la concluzia – atât de des parafrazată – că este asemenea unui han spaniol, în care fiecare mănâncă ceea ce își aduce de acasă.

SOARE PE ZĂPADĂ

Ce poate fi mai exultant, mai exaltant chiar, mai puțin material și totuși mai esențial pământesc (dacă, bineînțeles, esența pământului se ascunde în legătura lui cu lumina), decât o priveliște cu munți întinși din zare în zare și acoperiți de zăpadă sub soarele orbitor? Văi și coame albe delimitate de cer numai printr-o fâșie subțire de beteală – care reprezintă în același timp linia frântă cu blândețe a orizontului incredibil de înalt – umplu până la saturație capacitatea ochiului de a cuprinde; forme ale unui relief mai mult decât mineral, elemente ale unui univers mai mult decât geografic, acoperite de blana aproape animală a zăpezii, tresărind, respirând sub lunecarea soarelui, savantă, mătăsoasă, mângâietoare; văi și coame albe ale unei țări semănând cu un basm îngânat în somn, văi și coame albe ale unei țări care este – iată! – chiar țara mea, ce orbitoare cadențare de reverii în care fiecare gând se cuprinde în unul mai mare, ființa mea în sufletul acestei imaculate priveliști, priveliștea în rotunjimea pământului, pământul în ceasornicul soarelui, soarele în mecanismul universal...

Sunt așezată – infimă particulă materială – în mijlocul

acestui peisaj intens spiritual, realizat în absența culorilor din strălucire curată și din elan pur, văi și coame albe, desigur, dar dincolo de ele și dincolo de puterea mea de a vedea și de a ajunge, pământul, celelalte planete, ceilalți sori, rotindu-se în aceeași profundă lumină care mă învăluie intensificată de zăpadă. E ca și cum eu însămi aș fi centrul acestei rotiri pe care o intuiesc ciudat de limpede, explicată didactic de desenul fiecărui fulg, devenit deodată proiect, plătând, dar exhaustiv, al universului, schemă a lumilor repetate la nesfârșit. Pentru că fiecare fulg este o lume autonomă și separată, troienele nu sunt decupări de pastă amorfă, ci arhitecturi de cristale hotărâte, păstrându-și fiecare semnificația proprie și gândul distinct. Dar – minune a minunilor – aceste sensuri delimitate și aceste elanuri independente se armonizează în corul albului general, al luminii nedegradate de culori, existând triumfătoare, în sine. O miraculoasă, albă tăcere, stăpânește din zare în zare pământul în sfârșit împăcat, împăcat numai până când soarele va fi ascuns de un nor, numai până când zăpada se va lăsa spulberată de viscol, dar împăcat în această clipă, cu cât mai fragilă cu atât mai minunată.

E ca și cum s-ar vedea deodată cu ochii ceea ce era numai visată și nerostită esență, repetare muzicală de coline aproape simbolice, trecând în materie unduirea luminii și a sufletului cosmic. Sunt așezată în sufletul acestei universale armonii, pe care nu îndrăznesc să o tulbur nici prin mirare,

nici prin îndoială, pe care nu o întreb și căreia nu-i răspund decât prin intensa fericire de a mă simți, în incredibilul, irealul ei miez, acasă.

O REVERIE BELLE ÉPOQUE

Priveam, nu demult, la marginea de azi a Sinaiei – între vacarmul șoselei internaționale și linia care leagă Parisul de Istanbul, străbătută neîntrerupt de trenuri interminabile – o casă părăsită, lăsată să moară de moarte bună, neprăbușită încă, dar nici departe de punctul în care va renunța cu înțelepciune la efortul de a se ține în picioare; o casă ale cărei ferestre, ca niște orbite goale, fuseseră transformate de țigănușii de pe un derdeluș apropiat în ținta bulgărilor lor, aproape simbolici, de zăpadă, Era una dintre acele clădiri mai puțin înalte decât lungi, având un parter care putea fi sală de mese și două etaje cu uși și ferestre înșirate de-a lungul unor evanescente galerii de lemn traforat cu artă și împodobit cu minuție; evident o pensiune, o pensiune de la începutul secolului nostru sau poate chiar de la sfârșitul secolului trecut! A fost destul să fac această identificare pentru ca, în locul țintei țigănușilor din cartier, să-mi înflorească înaintea ceea ce trebuie să fi fost în fermecătoarea ei tinerețe clădirea muribundă.

Pe șoseaua care nu era decât un drum treceau trăsură, călești trase de cai bine hrăniți și împodobiți cu pompoane

colorate și, numai rar, câte un automobil semănând cu o insectă dintr-o specie stângace și necunoscută scotea lumea la ferestrele și ușile deschise admirativ.

O lume venită la munte, evident nu prea bogată din moment ce închiria doar câte o cămăruță pe acest grațios pridvor, o lume de mici intelectuali, funcționari probabil: femei îmbrăcate în fuste lungi cu volane tighelitate savant, bluza de mătase brodată amplu cu jabouri bogate de dantelă și punând pălării împodobite cu fructe și flori; domni în jiletci lungi peste vestele încheiate complicat și cămășile cu manșetă și guler, cu ghetre peste pantofii în năsturași, cu pălărie, mănuși și baston; copii îmbrăcați în costume de catifea cu plastron alb ajurat, și ciorapi croșetați, și ghetre înalte de lac...

Ce ciudat! Pensiunea aceasta nu avea cu siguranță baie (în fiecare cameră se găsea doar un lavoar cu lighean și cană de porțelan greu, pictat minuțios și idilic), closetele trebuie să fi fost undeva în curte, detergentii nu fuseseră încă inventați, și totuși, ceea ce frapează în imaginea mea retro, calchiată după fotografiile timpului, este impresia de ireproșabilă curățenie, de îngrijire și ordine a fiecărui personaj, încerc să îndepărtiez din minte comparația, dar ea vine și se instalează în mine, împotriva voinței mele care se împotrivește și încearcă să se apere, bănuind-o defavorabilă. Nu știu dacă existau mașini de cusut, de țesut, de brodat, înclin să cred că încă nu sau, în orice caz, că nu

erau încă răspândite și generalizate; materialele sintetice aveau să apară peste mai bine de jumătate de veac, totul se făcea greu, cu migală și trudă, cu acul și croșeta, cu lâna oilor, mătasea viermilor, firul inului, și totul era scump, în ceea ce ne privește, săptămânile lor de munca sunt înlocuite azi de minutele mașinii (de țesut, de cusut, de brodat), turme întregi sunt suplinite de câțiva barili de petrol, totul se produce repede și ușor și totul este derizoriu. Fotografiile lor (una sau două într-o viață) se făceau complicat și erau adevărate opere de expresivitate și sens; fotografiile noastre, trase cu automatul, se anulează prin cantitate și sunt fără valoare, pentru că reprezintă numai secunda, nu și înțelesul ei. Hainele lor aveau nu numai frumusețea rarității, ci și importanța efortului pe care îl însumau; hainele noastre sunt ieftine și indifferente, pe măsura neînsemnării mijloacelor materiale și sufletești investite în ele. Nimic mai firesc. Fiecare lucru are valoarea suferinței prin care a fost plătit și importanța rarității sale.

Această lege își duce atât de departe absolutismul, încât americanii au înlocuit practic îmbrăcăminte prin aceea generală și neutră uniformă blue-jeans, în semn de recunoaștere aproape umilă, și în orice caz filosofică, a literei ei. Un bulgăr mai talentat a reușit să spargă un ultim rest de geam și zgomotul cioburilor s-a grăbit să pulverizeze reveria mea belle époque ca și meditația mea obosită de efortul obiectivității.

ÎNTREBĂRI, DEDUCȚII, FANTEZII

Locurile au și ele o vârstă? Peisajele au puterea de a îmbătrâni? Se trec priveliștile, apele încetează, pământul se mistuie? Cu siguranță că nu, sau, mai precis, nu pe durata privirii noastre, nu într-atât încât ochiul nostru făcut pentru mai superficiale și mai grăbite desfășurări să fie în stare să observe. Munții pe care îi privesc se erodează secundă de secundă și micron cu micron, fără îndoială, dar eu nu am suficient timp pentru a vedea rezultatul acestei degradări, așa cum o efemeridă nu are destul timp pentru a înțelege că floarea aceea se va ofili.

Mă gândisem cândva că, pentru o efemeridă, eu dormind sunt mai nemișcată decât o piatră. Dar gândul nu ar putea fi dus mai departe? Nu-s eu însămi o efemeridă pe lângă muntele din față, iar neclintirea acestuia nu e, oare, un semn scurt, înainte și după care, dincolo de marginile duratei mele, crestele sunt în stare să se miște? Dar atunci, în acel mult mai larg univers, deținător al unor cu totul alte puncte de sprijin, "spune muntelui să meargă și muntele va umbla" nu ar mai fi o minune, ci o dimensiune, necunoscută nouă, a eternității. (Imaginația nu este însă destul de puternică pentru a susține mai mult de o clipă –

clătinându-se sub străina ei încărcătură – insuportabila imagine a unei lumi cu munții dansând și prăpăstiile plimbându-se.)

Deci, dacă durata mea este insuficientă pentru a sesiza deteriorarea – reală, totuși – a naturii, dacă în timpul care mi-e repartizat stâncile sunt neschimbate, piscurile la fel de mărețe, apele la fel de repezi și brazii la fel de înalți, de unde vine senzația de evidentă împuținare pe care o încerc în ultimul timp – în momentele de deprimare, mai ales – privind un peisaj?

De ce râul mi se pare nu doar mai poluat decât în copilărie – observație în mod evident obiectivă – ci și mult mai sărac, mai puțin? De ce linia frântă dintre cer și creste, care altădată îmi umplea ochii de inexplicabile și fericite lacrimi, îmi trezește acum un sentiment infinit mai complicat, din care admirația și bucuria nu reprezintă decât o parte, chiar dacă importantă încă, a contemplației? De ce ploii, care mă făcea fericită sub orice formă m-ar fi cuprins, îi pun acum condiții ca să-mi placă și pretexte ca să mă sustrag? Nu cumva chiar ochiul meu conștient de carența mărginirii sale conține în sine, compensator, acest mecanism al lunetei întoarse la capătul căreia stelele însele se văd din ce în ce mai mici, mai neimportante? Dar atunci, ceea ce văd în oglindă nu este decât tot o reducere subiectivă a strălucirii, dispărută nu din contururi, ci din pupila care le vede? Și ce ar trebui să mă întristeze mai mult,

degradarea adevărată a lucrurilor sau scepticismul cristalinului nemişcat să-și adauge propria strălucire strălucirii primate?

Întrebări, deducții, fantezii, deprimante sau amuzante mașinării a căror simplă prezență mai este încă o dovadă – cât de încurajatoare – că și priveliștile văzute, și ochiul meu văzător mai sunt în stare să se joace cu propriile raze.

INDIFERENȚĂ

Îmi amintesc eu exactitate momentul în care, pentru prima oară, un medic pe care îl căutasem în legătură cu o suferință, mi-a spus în încheierea consultației, printre sfaturi profilactice și paliative medicamentoase: "Dar, mai ales, trateaz-o cu indiferență". Era vorba despre boală, îmi amintesc cu exactitate sentimentul amestecat și contradictoriu care m-a cuprins, pentru că el s-a repetat da atunci, în nenumărate rânduri, și pe nenumărate teme, ori de câte ori, neexistând o reală soluția a unei probleme, apărea sfatul universal și filosofic al eludării prin insensibilitate.

Un fel de stupoare din care nu lipsea nici jignirea, nici revolta se năștea de fiecare dată în mine în fața recomandării care, tocmai pentru că nu putea să rezolve nimic, încerca să sugereze că, la urma urmei, nici nu era nimic de rezolvat. "Trateaz-o cu indiferență" avea aerul de a fi o metodă de tratament a unei maladii îndoielnice și poate chiar imaginare, când nu era decât o biată pereche de ochelari construiți anume pentru a împiedica vederea bolii reale, o biată pereche de dopuri moi și insinuante, inventate anume să astupe urechile înspre geamătul adevărat. Dar

boala – răspundeau simțurile mele exasperate de suferință – nu e făcută să se vadă cu ochii sau să se asculte cu urechile, ea este o sămânță plantată în mine, un sâmbure de neființă care, ignorat sau tratat cu indiferență de ochii, de urechile sau de conștiința mea, nu încetează de a crește din mine însămi și de a rodi împotriva mea. Faptul că mi se spune sau îmi spun că mi-e bine nu împiedică răul să-și continue dezvoltarea și opera, sub sticla nepăsării mele terapeutice. Durerea există chiar dacă eu încerc să-i opun scutul anesteziant al apatiei, boala își urmează cursul în pofida eludării mele. "Trateaz-o cu indiferență" devine astfel paravanul în spatele căruia mi se înalță, cu propria mea complicitate, rugul, travestiul sub care mi se desăvârșește, cu propriul meu acord, execuția. Îmi amintesc cu exactitate momentul în care am formulat pentru prima oară aceste gânduri, transcrise apoi de atâtea ori pe marginea cărților de naturale, de sociologie sau de mecanică, de medicină sau de morală, ca un răspuns, aproape biologic, pe care ființa mea, atentă și îndurerată, lipsită de iluzii, dar nu și de vigilență, îl dă universului căruia îi aparține.

O PAGINĂ IDILICĂ

Voi scrie o pagină idilică. Fără nici o reținere, fără nici o jenă pentru seninătatea și lipsa ei de griji, fără nici o frână a elanului bucolic. O pagină despre doi miei născuți cu o zi înainte în curtea unui canton C.F.R., mișcându-se nesiguri pe picioarele înduioșător de lungi și de fragile, săltând mirați printre petece de zăpadă murdară, traverse putrezite, șuruburi ruginite și colți gălbui de plante pripite să spargă pământul aproape înghețat.

Sunt amândoi negri de tot, buclați african, dar cu ochii mai deschiși decât blana și botul, aproape albaștri, iar cineva – neașteptat de sentimental – le-a prins câte o panglică roșie, legată cu fundă festivă, în jurul gâtului imaterial de fraged.

Am spus că voi scrie o pagină idilică, dar să nu credeți că mi-e ușor. Idilici sunt numai ei, miei, și încântarea mea aproape înlăcrimată de a-i privi. Nimic din ceea ce-i înconjoară nu e idilic și nu li se potrivește. Nimic campestru, nimic pastoral nu există în preajmă. Cele două oi triste și berbecule bătrân, cu blănille murdare de gudron, privesc și ele prostite, nevenindu-le să creadă și conștiente în mod evident de discrepanța dintre ceea ce au reușit să aducă pe lume și lumea pe care au îmbogățit-o – poate exagerat și

inadecvat – astfel. De-o parte, linia ferată bântuită de mărfare scrâșnitoare și interminabile; de cealaltă parte, râul de culoarea leșiei, etalând impudic, printre pietrele rânjite ale albiei, gunoaie neidentificabile, bușteni pe jumătate putreziți, găleți sparte și nemuritoare bucăți de material plastic, care nu se topesc, nu putrezesc, nu mucegăiesc, nu se dizolvă, nu dispar, vulgarizând la nesfârșit cu eternitatea lor insalubă natura căreia atât de impertinent i s-au adăugat. Dincolo de râu e șoseaua internațională, cu mâzga ei împrăscată de TIR-uri, cu claxoanele și farurile ei murdărind liniștea zilei și întunericul nopții. Iar în mijlocul acestui univers uruitor și nenatural se mișcă, în curtea îngustă a unui canton C.F.R., doi miei negri cu panglici roșii la gât (împotriva deochiului, acum îmi dau seama), frumoși și gingași, delicați și cruzi, cu boturile umede amintind de facerea lumii și ochii aproape albaștri neîntinați de nici un gând, neștiutori de turmele și plaiurile fermecate pe care s-ar fi putut naște, bucolici și fericiți, fără îndoială fericiți.

Peste puțin timp vor fi poate tăiați, sau – și mai rău – se vor sinucide în trupurile greoaie ale unor oi sceptice, cu blănille murdărite de gudron, dar până atunci, chiar și acolo în curtea îngustă a cantonului C.F.R., ei reprezintă un argument încăpățânat, un fel de dispensă de copilărie a pământului, eroii deveniți aproape incredibili ai unei rare pagini idilice.

CA O ÎNTREBARE, DESTINUL

1

Oare există ceva mai misterios, mai tulburător, mai greu de așezat în clasicele categorii morale, sociale, filosofice și chiar estetice, decât un mare scriitor? E ca și cum ne-am afla deodată în fața unei plante care nu pare a aparține nici unei încrengături, care nu se supune nici unei reguli, ale cărei frunze seamănă altei specii decât rădăcinile, ale cărei ramuri prezintă fascinante malformații și ale cărei fructe, anormal de mari și ele savuroase, sunt în același timp nemaivăzute și de neînchipuit (atât de noi și de extraordinare, încât la început nici nu se știe dacă sucul lor dulce nu este și otrăvitor). O plantă stranie, rodind într-un fel de teroare a propriei ei fertilități, neîntrebată și nerăspunzând de străinele și eternele-i fructe, sub greutatea cărora se rupe, de altfel, curând, se usucă și dispare, de parcă n-ar vrea să impieteze prin contradictoria sa ființă asupra logicei lor superioare. Astfel ne descoperim – uluiți, admirativi și încercând să înțelegem – în fața memoriei marilor scriitori așezați de rotundele aniversări sub lumina crudă și sub ochiul atent al microscopelor posterității. Astfel ne apare marele scriitor dispărut de mult,

sărbătorit unanim, știut de toți pe dinafară și închis totuși ermetic în destinul ca o întrebare al cărui răspuns este numai opera sa.

De fapt, poate că, în acest punct chiar se ascunde cheia "enigmei neexplicate" care e orice mare scriitor. Nu cumva, între viața sa care întreabă și opera sa care răspunde apare de fiecare dată un fel de inadecvare, ca și cum opera ar răspunde altor întrebări, iar viața ar fi așteptat alte răspunsuri? Nu cumva chiar de aici, din acest punct nevralgic de contact între viață și operă, din acest punct ambiguu întotdeauna și dureros fără încetare, provine impresia confuză și neliniștitoare (pe care extrem de puțini mari scriitori nu ne-o dau) că între ei și opera lor este o nepotrivire sau chiar o contradicție?

Nu cumva de aici se naște mirarea plină de remușcări pe care cei mai mulți o trezesc în noi, mirarea că ei – cei pe care ajungem să-i cunoaștem prin jurnale, amintiri, studii, cercetări științifice – au fost în stare să scrie acele opere? Și asta nu pentru că viața lor nu ar fi demnă de admirație, aproape întotdeauna complicată, eroică și revelatoare, ci pentru că, de fiecare dată, opera o întrece în înălțime cel puțin cu o aureolă, cel puțin cu sensurile pe care le-a născut mult după ce scriitorul nu mai exista pentru a le bănuî.

Mă gândesc la Liviu Rebreanu, căruia îi sărbătorim o sută de ani de la naștere și mai bine de patruzeci de la moarte, prilej de meditație, de întrebări și răspunsuri asupra

unei înfrângeri și a unui triumf. Știute pe de rost, cărțile lui se dovedesc deodată încărcate de o electricitate nebănuită, în stare să curenteze la atingere, iar șocul acesta, departe de a aparține istoriei literare, continuă să funcționeze viu ca o hârtie de turnesol, determinând natura exactă a substanțelor sufletești cu care vine în contact.

2

M-am întrebat adesea de ce am senzația că Rebreanu este puțin și rău cunoscut, de ce mie însămi îmi este mai puțin familiar decât alții despre care știu mai puține lucruri și am citit mai puțin. De ce păstrez în fața lui nu numai intimidarea firească pe care o impun marile valori, ci și neliniștea tulburătoare pe care o insuflă forțele misterioase? Și, curios, de ce acestor sentimente li se adaugă, în plus, nepotrivită cu ele, o mică și palidă, abulică oarecum, înstrăinare, întreruptă cu vinovăție și negată cu violență la fiecare relectură a cărților știute pe de rost, și totuși nedispărută, persistentă? Un răspuns ar putea fi tocmai această cunoaștere pe de rost, cu temelia zidită din litera indiferentă a cărților de școală și obosită de povara omagiilor, interpretărilor, ecranizărilor, această generală, neutră acceptare, alienantă tocmai prin unanimitatea ei, care nu lasă nici o breșă îndoielii, azvârlind totul în albia incontestabilului prin care nu mai curge decât nepăsarea.

Dar știu că nu acesta este răspunsul sau că, în orice caz, este numai o mică parte a lui. Restul de adevăr, mai subtil, e mai puțin răspicat și cere, preliminar, o explicație.

Liviu Rebreanu a fost un scriitor deosebit de singur. O singurătate asemănătoare aceleia a piscurilor înzăpezite, dar prin asta nu mai puțin o singurătate, în mai multe rânduri președinte al Societății Scriitorilor Români, conducător de reviste literare și de instituții culturale, el a trăit totuși nu numai retras din viața literară, ci și de neimaginat în mijlocul valurilor ei. El, căruia nu-i ajungea niciodată timpul – împărțit în nopți de lucru istovitor și zile de somn puțin și obligații imperative – n-a cunoscut zăbava șuetelor colegiale din care se nășteau simpatii și se consolidau reputații. El, pentru care dragostea familială, imperativă și absolută, era punctul de sprijin în univers și celula de ordine în haosul lumii, n-a cunoscut prietenii boeme și alianțele provizorii. El a fost piscul, acceptat ca o evidență și nemaivăzut în cele din urmă din chiar cauza înălțimii sale, în timp ce la poalele sale se organizau ierarhiile de coline și strategiile de șes. Iar la această fatală depărtare, valorică și temperamentală în egală măsură, se adăuga munca. A fost cel mai mare muncitor al istoriei noastre literare moderne, un muncitor pentru care munca avea înțelesul primordial de chin, un ascet care nu numai că își accepta asceza, dar o și supraveghea, controlându-i asprimile, inventându-i noi mijloace de suferință purificatoare și dătătoare de sens.

Într-o lume mai mult sau mai puțin aproximativă, obișnuită să reușească prin improvizații și să se descurce, el a fost inflexibilul erou al seriozității și exponentul dramatic al profesionismului.

După această paranteză explicativă, pot să revin, limpezită, la întrebarea de la început. Taina care am sentimentul că-l învăluie încă pe Liviu Rebreanu, și-l păstrează într-o misterioasă înstrăinare, este taina singularității sale. Este atât de temeinic, încât pare misterios, proiectat pe fundalul talentelor native risipite în boemă și dizolvate înainte de a ajunge la maturitate. Este atât de serios încât pare stingher în contextul umorilor pamfletare cu direcția imprecățiilor mereu răzgândită și-n mijlocul strălucirii verbale cu inovațiile desfășurate între subiect și predicat.

Este altfel decât ceilalți, singur și neînchipuit de trist în fericirea sa modestă și gloria sa indiscutabilă. Mă gândesc la el cu o admirație din care nu lipsește un fir subțire și fierbinte de compasiune, mă gândesc la el cu o stimă care nu îngăduie familiaritatea și abia îndrăznește să viseze elanul de a-i fi alături.

O COMEDIE UMANĂ ÎN TRAVESTI

Descopăr din nou, cu uimire nesigură, cât de aproximative și inegale sunt noțiunile legate de timp, cât de diferit și capricios curg ele prin albia transformată a istoriei. Descopăr că, iată, în zilele închinat centenarului lui Rebreanu se împlinesc și o sută de ani de la moartea lui Grigore Alexandrescu, ceea ce înseamnă că între romanticul antepaşoptist și marele romancier interbelic nu s-a scurs decât o viață de om. Afirmatia pare riscantă și golită de orice credibilitate emoțională. Cum, între cel care era invitat de Bibescu Vodă și își îndrepta speranțele spre anul 1840, aflat în viitor, și cel ce murea la câteva zile după 23 august 1944. nu se închegea decât durata medie a unei existențe umane? Dacă da, atunci, privită din acest unghi, istoria însăși, cu schimbările ei de orânduiri și războaiele ei mondiale, se poate cuprinde între o naștere și o moarte, o naștere de poet și o moarte de prozator. Pentru că încopciate exact, puse cap la cap, viețile celor doi scriitori, atât de îndepărtați subiectiv și artistic, atât de complementari în aritmetica obiectivă a calendarului, cuprind toată istoria noastră modernă.

Această simplă observație – neplăcută prin demonstrarea relativității proporțiilor – funcționează ca un scripete în stare să ni-l apropie pe satiricul preclasic prin timp. Suiți pe culmea calmă a vieții marelui romancier, până la izvoare, pare ușor să mai urcăm câteva decenii pe povârnișul abrupt al biografiei poetului. Ultimii douăzeci și cinci de ani de întuneric al minții fac din această viață calvarul cel mai complet al literaturii noastre, încât tot ce fusese înainte – spirit moralist și înclinație retorică, vervă mondenă și romantism tenebros – se încarcă, sub umbrele pe care nesfârșita încheiere le trimite, umede și prelungi, asupra începutului, de sensuri noi, mai sumbre.

Din tot ce-a fost înainte rămâne "Umbra lui Mircea. La Cozia", capodoperă de persuasiune romantică în stare să sigileze memoria unui popor, capabilă să facă undele Oltului să cadă asemenea versurilor și pridvorul mănăstirii să fie mereu deschis spre istoria literaturii; din tot ce-a fost rămâne "Anul 1840", acea invocație sfâșietoare a speranței de mai bine, acel elan altruist spre un viitor etern; din tot ce-a fost rămâne grația acidă și sceptică din satire, sarcasmul amar și privirea ascuțită din fabule, lupii moraliști, câinii demagogi, boii oportuniști, motanii ipocriți, atâtea personaje închipuind o comedie umană în travesti, o farsă politică și un vodevil al istoriei. Din tot ce-a fost înainte de întuneric rămâne acuta sa dorință de a lumina lumea prin care trece, descoperind laturile ei contradictorii,

atât de contradictorii încât el însuși, cel ce o lumina, a putut părea contradictoriu și multiplu de la o operă la alta. Din tot ce-a fost, în conștiința poporului român s-a zidit o treaptă – ultima – către pedestalul eminescian.

LUNA DE TRECERE

Mi-e groază de perioadele de trecere. Între două anotimpuri, între două stări, între două situații, între două istorii. Ce poate fi mai incert și mai ambiguu decât acest amestec de zloată și de ghiocei, decât acest martie al orașelor năclăite de resturile negre ale nămeților netopiți cu totul, amestecați cu gunoaiele primăverii care își anunță în felul acesta sosirea? Ce poate fi mai greu de suportat decât hainele devenite deodată grele în soarele brusc, demascând cu sadism stofa rărită la cusături, în timp ce măștișoarele li se murdăresc pe rever, umilite de ceață și fum?

Ce poate fi mai dificil de trecut decât pragul – înălțat din gânduri, coșmare, supoziții, doruri și bănuieli – dintre singurătate și iubire, examenul acela, uneori inexplicabil, pe care orice despărțire trebuie să-l treacă supunându-se celor mai absurde probe, ca și cum cea mai mică întrerupere a prezenței presupune o reverificare completă a sentimentelor, ca și cum cea mai scurtă singurătate ar avea puterea să roadă – asemenea unei ape dușmane – digul pe care iubirea i-l ridică oră de oră, din nisip, împotrivă?

Ce poate fi mai greu de înțeles și iubit decât acel scurt-circuit al atâtor tradiții, decât acele case de beton cu

șase, și opt, și zece încăperi, cu etaje și grilaje vopsite mortuar în bronz, case mari care nu mai au nevoie de pridvor și nu au încă nevoie de baie? Și iile cusute pe reion și suspansul sosirii mașinii de pâine înlocuind cuptorul și țestul, și criptele, ca niște derizorii cazemate, înlocuind încreștăturile în lemnul emoționant și firesc trecător al speranței și reînvierii?

Ce poate fi mai greu de întors decât paginile groase dintre două capitole ale istoriei?

Și totuși, m-am născut în martie, printre aceste zloate și acești ghiocei, printre aceste singurătăți și aceste iubiri, printre aceste grilaje trufașe și ridicole, printre aceste pagini mereu reîncepute ale istorici. Am ales dintre atâtea luni ale anului, pline de flori și de roade, pline de limpezind și de zăpezi, această lună de trecere, tulbure, cețoasă, mohorâtă, nehotărâtă, capricioasă, incertă, dar păstrând, în pofida tuturor frigurilor și amenințărilor, o niciodată descurajată bunavestire și promisiunea, niciodată retrasă, a dezghețului definitiv.

COLOANE RĂSTURNATE

Așa cum Amenophis al IV-lea, Akenaton, a construit templele cu coloanele răsturnate, capitelurile așezate jos și soclurile deasupra, pentru a sublinia schimbarea totală și absoluta noutate a religiei pe care o instaurase, sunt ispitită uneori de ceea ce m-ar deosebi de ceilalți, de ceea ce, fiind altfel, ar putea să semnifice cu violență un nou început.

De fiecare dată, însă, îmi aduc aminte că, după ce i-au distrus templele și i-au uitat religia, urmașii l-au ținut totuși minte și nu l-au lăsat să dispară în uitare pe faraonul ciudat și poet numai și numai pentru că era soțul frumuseții care – fără să fi inovat niciodată nimic – se numește în eternitate Nefertiti.

APUSENII

Treceam la sfârșitul acestei toamne, în drum spre Oradea, cu avionul, peste Munții Apuseni. Era o dimineață de o mare limpezime și, de la înălțimea de la care îl priveam,

pământul își rotunjea ușor și didactic marginile, schematizându-și frumusețile ca pe o hartă în relief. Predominau albastrul și brunul, verdele stins înspre galben și griul adânc, iar formele nu îndrăzneau să delimiteze net culorile unele de altele și se lăsau aureolate de ele, făcându-se dulci și lipsite de muchii, îmblânzindu-se. Căci, după zborul pe deasupra Bucegilor, a Pietrei Craiului și a Făgărașilor, ceea ce frapa în survolarea Munților Apuseni era marea lor blândețe, dulceața liniilor, rotunjimea coamelor; nici un perete povârnit, nici o prăpastie abruptă, nici o creastă ascuțită și amenințătoare. Ca și cum nu aceasta ar fi fost scenografia celor mai mari ridicări la arme din istoria noastră, ca și cum corifeii și tribunii nu pe sub culmile acestea împădurite auriu ar fi tăiat brazdele revoltei și dreptății, peisajul degaja o duioșie atotîngăduitoare, o bunătate și o clemență topite în pace și calm. Văzuți de sus, Apusenii ieșeau din istorie și părăseau geografia pentru zonele mai veșnice ale geologiei și mitului. Văzuți de sus, Apusenii nu aminteau decât Miorița.

Viteza amesteca nimburile colorate ale munților, încât verdele devenea galben, și galbenul devenea roșu, și roșul devenea brun, într-o înțeleaptă și dulce îngăduință; liniile rotunjite de vreme se lăsau rotunjite încă o dată de depărtare și se desfășurau în rotogoale luminoase, abia argintate de brumă, în timp ce ochii mei legănau Apusenii, dându-i în scrânciobul unei lacrimi, între spațiu și timp.

UN LOC ÎN CARE NU S-A ÎNTÂMPLAT NIMIC

A existat o întreagă literatură a târgurilor de provincie, mai ales moldovenești, o literatură văzută întotdeauna prin ochii unor personaje exasperate de monotonie și micimea vieții pe care trebuiau să o îndure și de care încercau prin orice mijloace să scape. Imaginea acestor târguri nu avea nimic de câștigat dintr-o asemenea privire și talentul celor ce au creat-o a pecetluit în eternitate (eternitatea istoriei literare, desigur, dar cunoașteți una mai implacabilă decât aceasta?) superficialitatea nedreaptă a unei judecăți.

N-am mai prins, evident, realitatea acelor locuri în care nu se întâmpla nimic. Când le-am cunoscut eu, lumea care le locuise și care interpretase cu bonomie ridicolele roluri literare, lumea aceea căreia i se imputa plictiseala ca pe o ticăloșie și blânda îngustime a orizontului ca pe o crimă, pierise sub loviturile, deloc plictisitoare și cu vederi infinit mai largi, ale unei istorii căreia i se puteau reproșa multe, dar nu și blândețea. Vechile târguri moldovenești erau, la ora la care le descoperisem eu, în marea lor majoritate, șantiere ale unor viitoare combinate, fabrici,

cartiere de locuințe, prin noroiul constructiv al cărora vechile case cu cerdacuri tihnite, tufe de iasomie și straturi de cârciumărese – în măsura în care se mai puteau zări printre pătratele, stereotipele, dar mult mai înaltele blocuri noi – și vechii locuitori – în măsura în care mai existau sau mai puteau fi deosebiți din masa plină de aplomb și mai vitală a noilor veniți – apăreau jalnici, definitiv, și poate chiar logic, învinși.

Din fericire, Fălticenii nu i-am cunoscut atunci, în acea primă și turmentată perioadă de trecere. Ei, sau mai curând el – pentru că pluralul gramatical al cuvântului nu intră în logica mea sentimentală – era numai un nume, o emblemă, un loc geometric, un fel de punct teoretic în jurul căruia gravitau în memoria mea emoționată stele și planete de primă mărime: Creangă, Sadoveanu, Lovinescu...

De văzut, am văzut orașul abia de curând, după ce războaiele, revoluțiile și șantierele veniseră și trecuseră, iar sufletul pâlpâitor al locului se cuibărise în noile tipare, dându-le – într-un mod uimitor și deosebit de tonic – un sens. Poate că mă aflu într-una din acele clipe faste în care totul se vede mai frumos, dar blocurile noi mi se păreau legate cu o anumită grație de vechile pridvoare; parcurile copiilor populate cu aparate de gimnastică travestite în animale preistorice mi se păreau pline de farmec; șoselele erau elansate, străzile îndelung evocatoare, iar muzeele profund impresionante și aproape de necrezut.

Un extraordinar muzeu de sculptură ocupă un întreg palat în care Ion Irimescu, fiu al oraşului, ar fi putut să edifice nu numai o sinteză a propriei sale arte, ci şi un templu al artei în sine, al frumuseţii înalte şi pline de forţele izvorâte din chiar acest pământ. Un uluitor *Muzeu de oceanografie*, insolit şi înduioşător prin puterea de a duce gândul aceluia târguşor – fără ieşire nu numai la mare, dar nici la un fluviu sau la un râu – pe mările şi oceanele lumii, în urmărirea savanţilor lui fii care nu şi-au uitat nici o clipă izvorul. Dar, înainte de toate şi mai presus de orice, *Muzeul oamenilor de seamă* născuţi în sau în jurul acestui loc-personaj al literaturii despre învinşi, care a fost în stare să dea – stranie ironie – atâţia învingători. Organizat în casa părintească a regretatului Horia Lovinescu – care o cedase cu ani în urmă oraşului şi care doarme acum, nu departe, cu acea linişte ţinând în egală măsură de distanţă şi de visare pe care i-o ştiam cu toţii de mult, acest muzeu este un adevărat imn înălţat forţei creatoare a câtorva zeci de kilometri pătraţi pe care, în mai puţin de un secol, s-au născut: scriitorii Ion Creangă, Mihail Sadoveanu, Eugen Lovinescu, Anton Holban, Ion Dragoslav, N. şi N.N. Beldiceanu, T. V. Ştefarielli, Nicu Gane, Sofia Coce, Vasile Savel, Neculai Stoleriu, Serafim Ionescu, Artur Gorovei, Aurel George Stâno, Mihai Lupescu, Gh. Firu, Al. Cazaban, G.D. Kirileanu, Horia Lovinescu, Mihai Gafiţa, Nicolae Labiş, Nicolae Jianu, actorii Matei Millo, Jules Cazaban, Grigore

Vasiliu Birlic, regizorul Paul Călinescu, folcloristul Alex. Vasiliu-Tăţărăuş, cântăreţul de operă Edgar Istratty, savanţii Dimitrie Leonida şi Nicolae Grigoraş; genii şi nume aproape uitate, figuri ştiute pe de rost şi fotografii îngălbenite de vreme din care te privesc cu demnitate domni cu joben sau nonconformişti cu lavalieri, strânşi cu toţii la un loc de dărnicia pământului şi de râvna unui entuziast profesor interbelic – V. Ciurea.

Priveam toate acele opere şi mă gândeam că fără multe dintre ele cultura română nu s-ar putea imagina; priveam toate acele figuri romantice şi nemulţumite sau, dimpotrivă, aşezate şi împăcate cu ele însele; priveam lista, incredibila listă a revistelor apărute în numai câteva decenii în acel târguşor de adâncă provincie ("Şezătoarea", "Răvaşul poporului", "Înmuguriri", "Răvaşul nostru", "Liga culturală", "Tribuna învăţătorilor", "Săptămâna", "Calendarul sătenilor", "Calendarul învăţătorilor") şi mă gândeam câtă putere ascundea tihna acelor biete cerdacuri cu tabieturi, câtă forţă izvora lipsa de epică a acelor odăi eu perdele croşetate şi plictiseala acelor străzi mărginite cu garduri de iasomie şi alei de crăiţe, dacă, în timp ce naştea genii şi întâmpla capodopere, mai era în stare să joace – cu ce nesfârşit şi bătrânesc farmec – şi rolul de compoziţie al locului în care nu s-a întâmplat nimic...

VARĂ

Mi s-a părut întotdeauna curios că prima zi de vară, hotarul netrecut al paradisului torid și fructifer, clipa așteptată cu nesaț și anunțată într-un savant suspans de întreaga ierarhie a florilor primăverii, este, din punct de vedere astronomic, începutul sfârșitului, cumpăna din care ziua începe să scadă puțin câte puțin. După cum e curios că această observație nu a reușit totuși să influențeze extraordinarul sentiment de exaltare și triumf pe care mi-l transmite vara, nici senzația exultantă de plenitudine pe care maturitatea anului mi-o dă. Dar cum ar putea ține matematica piept rostogolirii miraculoase (tot ce e firesc e miracol!) de globuri roșii, portocalii, galbene, verzi, asemenea unui curcubeu rotit în sine însuși și amețit de propriile sale miresme și culori?

Cum ar putea logica rezista violenței – demențiale aproape în uluitoarea ei naturale – cu care pământul își azvârle în văzduh, ca pe un foc de savuroase artificii, sângele transformat în cireșe, și mere, și caise, și căpșuni, pământul extravertit deodată și dornic să epateze, altruist și aproape sinucigaș? Faptul că ne îndreptăm înspre toamnă nu poate întuneca lumina care se coace, atât de strălucitoare, în

fructe, nici valurile orbitoare și neliniștite de grâu. De altfel, puține situații ni se par mai rotunde, mai în stare să transmită sentimentul plenitudinii și al victoriei vieții, decât înaintarea în amiază printr-un lan copt, decât baia aceea de aur fierbinte și viu, în care intensitatea materiei este atât de mare încât se transformă în spirit, iar universul întreg nu e decât viață în expansiune, încordare împotriva morții triumf vital. Nu există situație în care să simt mai acut că locuim o sferă (cea mai perfectă dintre formele geometriei), decât clipa în care, înaintând adânc printr-un lan, întorcând capul nu mai găsești reperele pornirii și de jur împrejur zările se desenează moi, aproape lichide, lipsite de unghiuri și de determinări, iar cerul, rotund și el, trece dinspre albastru spre aur. O țară rotundă, o patrie-glob se întregește astfel din grâu și din soare, ca și cum sentimentul însuși că mă aflu în inima ei ar fi prins consistență și-ar fi căpătat trup, curbat de mișcare, eludând suferința și răul, păstrând din dureri numai intensitatea și din istorii numai persistența, un trup simbolic, eufemistic, strălucitor. Faptul de a fi astfel în vară și în inima lucrurilor covârșește toate concluziile devenirii (toamna care vine, noaptea care crește) și tot ce există și se vede dincolo de marginile magice sfere de semințe și raze, de iubire și-amiază, se pierde din spirit și-ncetează să fie.

PLOPII DE PE VALEA MUREȘULUI

Topiți într-o ceață stranie și absolut inadecvată mijlocului de iulie, plopii de pe Valea Mureșului păreau că aparțin mai mult istoriei decât geografiei în dimineața pe care o străbăteam dinspre nord către sud, coborând – ca pe o vale de râu – pe speranța unor zone mai calde ale existenței.

De altfel, cu adevărat, mai mult decât geografiei, ei, plopii de pe Valea Mureșului, aparținuseră istoriei, copilăriei mele. Așa cum îi vedeam acum, prin fereastra aburoasă a trenului, pe jumătate eludați de ceață, ei se vedeau la fel de depărtați și de mitici ca pe vremea în care le număram vârfurile peste carele încărcate eu fân, clădite incredibil de înalt și trecând prin fața porții atât de încet încât, dacă apropiam puțin pleoapele, nu știam: se mișcă ele sau ei, plopii din spatele lor, lunecă încet în seara cu miros de fum și mămăligă?

Nu idealizez nimic. Ceea ce, redus la un peisaj, poate părea o blândă bucolică era, de fapt. vremea începutului colectivizării, pe care eu – copil crescut la oraș și dus la sat, ca pe un alt tărâm, pe durata vacanței – o străbăteam oarbă și surdă. Eram fascinată de lumea fructelor nemaivăzute în

pom, a legumelor descoperite nu pe tarabe, ci pe vrejuri. Făceam – fermecată de strălucirea și forma lor – colecții de fire de paie, pe care le schimbam mereu, pentru că mereu descopeream altele și mai frumoase. Strângeam frunze și pene și mă rătăceam printre plante și păsări, al căror nume îl știam, cel mult din cărți și care deodată primeau o concretețe aiuritoare, complicată, incontrollabilă: coțofene, știr, pitpalaci, troscotei, mierle, grauri, rochița-rânduncii, traista-ciobanului, ciuboțica-cucului, cap-de-mort, turturea, bibilică. Stăteam încremenită minute lungi în fața pânzelor de păianjen care la oraș erau niște biete zdrențe sfâșiate, vânată de gospodine, nesemnificând nimic, lipsite de formă și străine de ideea creației, în timp ce acolo, între două ramuri de prun, între o grindă și fușteii unei scări, între o streășină și acoperișul de papură care o continua, desenau miraculoase arhitecturi vii, pulsând de forța malefică a creatorului lor vorace și ingenios, pe care nu mă puteam împiedica nici să-l admir, nici să-l urăsc. Dar mai presus de toate, asistam târziu – seară de seară – într-o tăcere aproape religioasă și cu o curiozitate aproape științifică, la sacerdoțiul mulșului, urmărind fascinată degetele inteligente care masau imensul uger de unde țâșneau, în marea de spumă, orbitoare jeturi subțiri de lapte, ca niște stilete lichide, neînchipuit de subțiri.

N-aș putea spune că laptele calduț și dulceag, băut imediat, chiar acolo, în ușa grajdului, îmi plăcea, dar

lunecarea lui puțin grețoasă, senzuală, pe gâtlej făcea parte din ritualul ațâțător al scenei pe care, dacă ar trebui s-o traduc în limbajul de acum, aş spune că avea ceva de mister religios profanat și devenit excitant prin profanare.

Peste toate astea, și peste acoperișul șurii după care răsărea luna și apunea soarele, se vedeau vârfurile plopilor. Mai târziu, când i-am cunoscut pe Horea și pe Iancu, iar ei au devenit – și nu au mai încetat niciodată să fie – personaje familiare și esențiale ale devenirii și ale destinului meu, aceeași imagine emblematică pentru tot ce însemna Transilvania, plopii de pe Valea Mureșului, reușea să-i invoce și să-i rezume, istorie îndepărtată, dar veșnic vie, mult mai vie decât cea pe care o străbăteam fără să o înțeleg.

ECUAȚIA GUSTULUI

Cineva, proaspăt întors din Italia, pe care o văzuse pentru prima oară, îmi spunea zilele trecute: "A, m-a dezamăgit Italia. Nu e chiar atât de grozavă pe cât se spune. Recunosc, are opere de artă, și arhitectură, și ruine, dar peisajul nu e deloc extraordinar. Mă așteptam la mai mult." Fac eforturi să nu șarjez și încerc să analizez, fără enervare și fără umor, enormitatea. Nu este pentru prima oară când lipsa de extaz în fața miracolului italic mă umple de uimire și de dispreț, îmi amintesc cum mi-am stricat cândva, aproape împotriva voinței mele, părerea despre un intelectual, pe care îl admirasem până atunci, pentru că l-am auzit mărturisind că preferă Italiei țările nordice, cu surplusul lor de ordine și de sobrietate. Dar dacă atunci, deși mi se părea de neînchipuit, puteam totuși să explic bizara preferință prin nostalgia – născută din continua, inconștienta, îndoielnică voie a întâmplării – după o lume mai riguroasă și mai necarnală, de data aceasta tonul însuși, condescendent, al nemulțumirii mă interzicea, lăsându-mi sentimentul aproape umilitor al incapacității mele de a înțelege.

Pot să înțeleg că lipsa totală a culturii artistice poate

să facă inoperantă contemplarea unei capodopere; pot să înțeleg că celui ce a ascultat numai tangouri și geamparale, Corelli i se poate părea insuportabil; dar mi-e greu să admit că însăși receptarea unui peisaj este o chestiune de cultură. Și totuși, în mod evident, interlocutorului meu format la școala lipsită de nuanțe a peisajelor Eastmancolor, blândețea Toscanei și infinita subtilitate a Umbriei, albul prăfos și milenar al Siciliei și verdele putred urcând înspre brun al Veneției nu-i spun nimic. Obișnuit să recunoască frumusețea după violența cu care îi rănește retina, perfecțiunea calmă a proporțiilor, dulceața înduioșată a liniilor și echilibrul lin al măsurilor de spațiu și timp îl lasă indiferent.

Cu greu o mai deprimantă concluzie ar putea fi trasă dintr-o mai neînsemnată întâmplare. Faptul că până și înțelegerea unui peisaj necesită o educație artistică poate să descurajeze nu numai speranța admirării artei, ci și pe aceea a salvării naturii. Impermeabilitatea la farmecul italic nu este decât rezultanta jalnicei ecuații în care armonia unui picior de plai este tot o necunoscută.

HALOUL

Nu cred că m-a intimidat vreodată un scriitor matur mai mult decât mă intimidează – și m-au intimidat întotdeauna – cei mai tineri decât mine. Și, dintre tineri, cel mai tare m-au intimidat întotdeauna debutanții. Este destul să mă gândesc la ascutimea privirii mele de atunci, la felul în care am reținut fiecare cuvânt și fiecare gest al fiecăruia – oricât de neînsemnat – scriitor întâlnit, ca să mă simt paralizată de emoție în fața debutanților, emoționați la rândul lor și interzicându-mă tocmai prin intensitatea, definitiv întipăritoare în minte, a emoției lor.

Dar chiar dincolo de această cazuistică a memoriei, mi se pare firesc să mă intimideze mai mult o operă pe care n-o cunosc încă, pe care nu pot decât s-o bănuiesc și s-o visez (când am puterea de a visa frumos), decât o operă conturată, cu liniile ferme, cu strălucirile – oricât de extraordinare – definitiv conturate. Ceea ce este fascinant în orice debut este nelimitata lui capacitate de devenire, haloul care poate cuprinde orice – îngeri și fiare, capodopere și sinucideri, statui și dezintegrări, deprimări și elanuri, arhitecturi și tranșee – această evanescentă disponibilitate fiind, într-un mod tulburător, încă viață și deja istorie, ființă

palpabilă și eternitate nedefinită, în același timp.

Ajungem în fața debutului de obicei tineri până la copilărie, avem vârsta la care celulele încă se înmulțesc și umorile încă se schimbă, vârsta la care se vorbește despre viitor tocmai pentru că e încă prea departe ca să știi ceva despre el. Versurile ne sunt frumoase și tulburătoare, așa cum este frumos și tulburător un lujer în care viața nu s-a hotărât încă ce forme să ia, încât, privindu-l, poți să îți imaginezi stranii eflorescente și miraculoase fructe, mai strălucitoare decât vor fi poate vreodată în realitate, uluitoarea lui sensibilitate la întuneric și lumină dându-ți dreptul să ți le imaginezi. La debut versurile seamănă unui răsărit elegiac, un răsărit despre care știm că se va produce, dar nu știm încă ce planetă va lumina. Și tocmai această bănuială neconfirmată încă, tocmai această promisiune a unui triumf încă neinstituționalizat ne farmecă în debuturile dincolo de care – înainte și după – se întinde numai destinul fiecăruia și – asemenea unei glorioase gropi comune – istoria literară.

Pentru că nimeni și niciodată nu va putea înțelege de ce apare și de ce dispare un poet. Cauzele sunt obscure, ținând de nebănuite mișcări tectonice pe care nici un seismograf nu reușește să le prevadă în timp și loc. De ce un popor înflorește mai mulți poeți, altul mai puțini și altul deloc? Ce sol și ce climă pretind aceste plante rare?

Ce ploi trebuie să le plouă și ce soare să le încălzească

pentru a trăi și a rodi? Nenumărate necunoscute în această irezolvabilă ecuație bazată pe o singură dată sigură: poetul e dependent de durere. Numai un popor care a suferit este în stare să-l nască. Numai o istorie zbuciumată și tragică, numai suferințe decantate în milenii pot să depună pe malurile curgerii lor tulburi nisipul fin al suprarealității. Patriarhi pe cale de dispariție și începători din ce în ce mai numeroși, ne regăsim alături în efortul de a nu lăsa să se piardă în neant acest inefabil zaț al supraviețuirii nesfârșite. Ne suntem asemenea, oricât de mult și de frumos ne-am emoționa unii pe alții, și dacă am încercat să aduc – din neașteptata mea maturitate – un complicat dar adevărat omagiu celor mai tineri decât mine, a fost – dincolo de nevoia de a exprima admirația, reală, pe care le-o port – un fel, copilăresc poate, de a-mi face singură curaj.

ÎN TRE CRENGI

Am locuit câteva zile o odaie a cărei fereastră se deschidea într-un pom. Nu m-am exprimat greșit: dând în afară, geamurile își făceau cu greu loc printre ramuri, încât, așezată la masa de sub pervaz, eram așezată în același timp între crengi. Iar crengile erau înflorite. Am privit de mii de ori în viața mea un pom înflorit, am fost de nenumărate ori fericită contemplând o livadă în floare, dar nu mi s-a mai întâmplat să locuiesc în inima unei eflorescente, să mă simt într-o asemenea măsură în interiorul unui arbore.

Prima impresie se învecina cu halucinația. Mireasma care – atunci când treci pe lângă o coroană, oricât de explodată în floare – este suavă și abia perceptibilă, se dovedea acolo puternică, atât de violentă, încât trebuia să treacă un timp, și simțurile lovite de aproape ofensatoarea sa forță să se aclimatizeze, pentru a-i sesiza frumusețea și fervoarea. De altfel, studiat dinlăuntru, nimic nu semăna cu ceea ce presupuneam a ști dintotdeauna.

Corola – care, văzută de departe, este numai o gingașă pată de tonuri pastel – apare din interior ca o construcție savantă, de milioane de petale, stamine, sepale, calicii, o arhitectură de corole mai mici, sprijinindu-se unele

pe altele, o ierarhic de ramuri și rămurele o adevărată uzină a dragostei și procreării în care duioșia pune la cale fructe, iar tandrețea naște zaharuri și culori.

Aș fi vrut să scriu. Masa la care ședeam era așezată acolo în chiar acest misterios scop, dar misterul care se desfășura în crengi era mult mai mare decât cel de pe pagini, taina desăvârșirii era mai împlinită în seve decât în cerneală. Aș fi vrut să scriu, dar preferam să privesc. Între ciorchinele de flori își îndeplineau menirea bondari și albine, dar trecerea lor din floare în floare nu avea nimic frivol sau decorativ, era, dimpotrivă, o îndeletnicire gravă, ca tot ce ține de supraviețuire, o acțiune serioasă și plină de senzualitate. Zumzăind bonom în căutarea nectarului, bondarul se introducea în caliciile gingașe, în timp ce aluneca voluptuos cu picioarele prin polen, iar floarea se apleca suferitoare și dulce sub greutatea lui fericită. Apoi, amețiți puțin, ea se mai clătina câteva clipe pe gâtul delicat al pețiolului, iar el plonja într-o altă corolă care se apleca senzual sub greutatea lui. Și ce ușor ar fi fost să-l socotesc pe el numai un hoț de splendori, iar pe ea numai o victimă jefuită de esențe, dacă n-aș fi știut că, inconștient pudrat cu polen, el duce spre o altă floare mesajul ei voluptuos, că unește, nătăfleț și sătul, fără să bănuiască măcar, stamine îndrăgostite și boabe care se caută, de polen. După bondari treceau albinele și dereticau ultimele resturi jinduitoare de dragoste, curățau sistematic dulceața și transportau

conștiincioase polenul rămas, într-un dans al vieții savante și triumfătoare, într-un ritual al iubirii fără de greș.

Și dragostea, și supraviețuirea, și norocul, și beatitudinea pomului înflorit aș fi vrut să-mi rămână în pagini, de aceea, poate, mâna mea nu se îndura să prindă condeiul, ci, sprijinindu-mi obrazul în palme, cu gâtul aplecat asemenea unui pețiol, așteptam să mă cerceteze bondari și albine în mireasma nunților necesare și cu gândul la fructele și cuvintele care vor veni.

O EXPERIENȚA DE NEREFĂCUT

G. Ibrăileanu este, cred, singurul critic din lume despre care scriitorii au scris mai mult decât a scris el despre ei. Amintirile de la "Viața Românească" – în care portretul criticului, conturat cu peniță aproape îndrăgostită, domină întâmplările și oamenii fericiți să-i fi fost alături – întrec de multe ori ca volum opera celui venerat. Prin aceste amintiri – dincolo de influența literară propriu-zisă, remarcabilă și ca amploare și ca durată, pe care conducătorul revistei ieșene a exercitat-o asupra contemporanilor – G. Ibrăileanu și cercul "Vieții Românești", al cărui spirit rector a fost, impun în istoria noastră literară un mit creator, acela al unei colectivități ideale, întrunite în numele binelui și rezistând în numele frumuseții, o legendă capabilă să fertilizeze iluzia lumii solidare prin bunătate și triumfând prin altruism. Alături de *Spiritul critic în cultura românească* și de *Adela*, în rând cu *Scriitori și curente* și cu *Studii literare*, atmosfera de la "Viața Românească" a fost opera sa, o operă unică prin armonie, care nu seamănă cu nici o alta, de dinaintea ei sau de după ea, și a cărei putere de iradiere păstrează până azi sensurile nostalgice ale unei experiențe de nerefăcut. Fără să conțină anecdote picante

sau întâmplări senzaționale, fără să se illustreze prin peripeții hazlii sau prin fapte ieșite din comun, amintirile de la "Viața Românească" se citesc cu emoție și fascinează prin haloul care înconjoară, asemeni unui nimb religios, figura centrală: figura unui mentor căruia nu i s-a putut reproșa niciodată nimic, și care a fost în stare să impună – înarmat numai cu finețea spiritului și cu forța sensibilității – un model uman aproape utopic, unind frumosul cu binele într-o sinteză socotită imposibilă.

Desigur, unor temperamente mai surescitate, unor umori mai moderne, duioșia care patrona relațiile din cercul ieșean poate părea dulceagă, iar blândețea, lipsită de nerv. Dar aceasta ar însemna să nu vezi, dincolo de aparențele idilice, profunzimea acelor relații omenești izvorâte, sub lumina limpede a unei nunți profund laice și neobosit critice, din căldura virtuților cardinale. Pentru că – iată – *credința* în resursele de gingășie și înțelegere a sufletului, *speranța* într-o lume mai bună, în care nu numai dreptatea, ci și poezia vor putea governa cugetele și popoarele, *iubirea*, întemeiată pe comprehensiune a suferinței și respect al diferențelor, a făcut din grupul ieșean o fericită insulă a lui Euthanasius în întinsul istoriei literare, o insulă în care frumusețea naturii umane ne poate apărea, în perspectiva unei jumătăți de veac, stilizată de iluzii și aproape apocrifă.

UȘA DIN CALCAN

De la geamul meu se vede – printre hornuri strâmbe, acoperișuri zăngănitore de tablă, antene cu amplificatori, vârfuri de ploi, crengi de oțetari, cozi inteligente de pisici – calcanul mare și gol al unei case cu două etaje, în pustiu cărui, cam în dreptul primului nivel, este tăiată, puțin lateral, o ușă. Poate că, la început, cel care va citi aceasta frază nu va găsi nimic extraordinar în ea, așa cum nici eu nu am găsit, din prima clipă a instalării în această încăpăre, ce este anormal în peisajul care se vede de la geamul ei. De fapt, la început, prezența – e adevărat, ciudată – a ușii putea fi cu bunăvoință explicată: un fost balcon, așezat acolo de un excentric arhitect, dar dispărut între timp la vreun bombardament, sau cutremur; sau legătura secretă cu altă clădire, care nu mai există de mult, dar a cărei urmă se mai deslușește, desen întunecat pe calcanul rămas în picioare. La urma urmei, la început nici nu era decât o tăietură dreptunghiulară, făcută în peretele cu tencuială cojită închipuind continente necunoscute și mai păstrând, în zonele intacte, literele decolorate ale unor reclame interbelice. Câteva scânduri bătute de-a curmezișul, din interior, astupau de bine de rău golul, iar neglijența și

decrepitudinea estompau bizareria faptului în sine, înglobându-l în derizoriu și în mizer. Și totuși, înainte încă de a se produce transformările care aveau să o pună în evidență și să o așeze în obsesie, înainte chiar de a-mi de seama că despre obsesie este vorba, simțeam ceva neliniștitor, malefic chiar, în peisaj, un element greu de depistat în banalitatea locului și mai greu încă de interpretat în înțelesurile lui, cu cât mai limpezi cu atât mai aiuritoare.

Pentru că, la ce putea să slujească o ușă dând spre văzduh, cu posibilitate de tranzit spre hornurile vecine? Ieșire de incendiu pentru șoarecii domiciliați la mansardă sau, dimpotrivă, intrare pentru motanii de pe acoperișuri porniți la vânătoare în jungla podului? Intrare ingenioasă pentru fantomele descinse din miezul întunericului, sau, dimpotrivă, discretă ieșire la îndemâna somnambulilor porniți pe o rază de lună? Oricum, înainte de a mă hotărî asupra vreunui răspuns, întrebările au evoluat într-un registru diferit.

Lucrurile s-au precipitat o dată cu intrarea în reparații a casei de peste drum. Într-o bună dimineață am descoperit-o înconjurată de schele până sus, la ușa din calcan. Prima bănuială a fost că sfârșitul misterioasei uși se apropie și îmi imaginam deja cu regret calcanul imens și plat, fără nici o spărtură generatoare de întrebări. Dar nu. Ajunse la ea, lucrările nu numai că nu au zidit-o, ci i-au finisat cu grijă canaturile din care scosese scândurile vechi

și putrede ce o urâteau. Câteva zile, cerceveaua a rămas căscată pătrat spre golul negru al podului, într-un ciudat și oarecum îngrijorător suspans. Apoi, în ușorii reparați și vopsiți proaspăt a fost montată o altă ușă, o ușa adevărată, de lemn lustruit, cu o clanță lucioasă de alama, cu o tăbliță, pe care trebuie să fie un nume, și cu un vizor.

Tot ce pot să spun este că nici una dintre întrebările mele nu mi se pare destul de serioasă pentru răspunsul acestei uși. Ea nu e făcută nici pentru șoareci, nici pentru pisici, nici pentru fantome. Dacă aș vedea atât de departe, aș putea descifra pe plăcuță numele proprietarului. Dar nu văd atât de departe, ceea ce nu mă împiedică să simt că prin vizor mă privește cineva. Bineînțeles, știu că totul a o prostie, că ușa are plăcuță și vizor pentru că, probabil, este singurul tip de uși care se găsește în comerț, sau, poate, este o ușă veche, adusă de undeva și montată în locul gol care trebuia umplut. Dar asta nu o împiedică să figureze noapte de noapte în coșmarele mele. O visez de fiecare dată întredeschisă, ca și cum în clipa următoare ar urma să intre sau să iasă cineva, și de fiecare dată mă trezesc înainte ca gestul, în sfârșit lămuritor, să se producă. Într-o seară, din interior se auzeau voci pe care bineînțeles, n-am reușit să le disting, iar altă dată, în fața pragului, în aer, plutea un preș de iută, cu motive geometrice.

De fapt, m-am obișnuit cu ea și în realitate, și în vise. O singură dată m-am speriat: când mi s-a părut că disting,

montată în calcan, puțin la dreapta ușii, nouă, o sonerie. Atunci mi-am mutat masa și, exasperată, m-am așezat cu spatele la geam.

DOUĂ NINSORI

1

Se destramă cerul peste noi mărunții în fărâme frumos căzătoare; cade de sus tot albul strâns acolo în acești ani în care zăpada nu mai fusese decât o din ce în ce mai incredibilă amintire din copilărie sau – și mai rău – o jalnică, cenușie cernere meteorologică înnegrită sub roțile tramvaielor și topită sub pași; se sfâșie cerul și se aruncă peste noi într-un uimitor și de mult uitat elan de a acoperi și a uita totul, de a lua totul de la capăt; se presară cerul peste noi ca un nisip alb, neutralizator, în stare să șteargă vechile rânduri greșite și să ofere, mâinii care scrie, din nou albă, curată, pagina pământului.

Ninge cum de mult n-a mai nins, ninge cu forță și cu entuziasm, ninge tinerește și puternic peste sufletele noastre bătrâne, ninge moralizator peste oboseala gesturilor și privirilor noastre. Ninge, ninge, ninge cum de mult n-a mai nins, zăpada se acumulează incitant peste noi, ninge, împiedicând mașinile să meargă și avioanele să zboare, ninge, instaurând albul și liniștea, gândul și contemplația, ninge și alunecam în evul de mijloc, ninge și ne cufundăm în preistorie, ninge și ni se oferă alba șansă de a reîncepe totul, de a reporni în alt fel, de a ne întoarce mai buni, mai

norocoși și mai responsabili din adâncimile timpului pierdut.

Ninge cu înțelepciune și bunătate peste pământul uscat și peste anul trecut, ninge bogat peste amenințarea secetei, ninge purificator peste lumea care tresare și se trezește din somn.

Ninge, ninge, și sub invazia de neoprit a zăpezii, sub asaltul ninsorii și asediul nămeților se răspândește uluitoare, aproape amenințătoare, bănuiala că binele poate să fie învingător, că urâtenia – oricât ar părea de ciudat – poate fi lichidată, că prostia poate fi învinsă, cu întunericul poate fi biruit. Ninge și totul devine alb, oportunismul însuși își schimbă culoarea, un mimetism al luminii și strălucirii își face loc, totul se adaptează la alb cum se adaptase pe rând la celelalte culori, totul se supune zăpezii.

2

Am considerat întotdeauna ninsoarea miraculoasă întrucâtva, pentru că era în stare să însemne în același timp curățenie și fertilitate, pentru că putea să realizeze – nu numai în planul simbolurilor, ci și în cel al incredibilei realități – acea sinteză, care mi se păruse întotdeauna ideală și imposibilă, între puritate și supraviețuire. Faptul că albul aproape utopic, ținând de copilărie și de paradis, este în același timp și girul suav al viitoarelor recolte a fost pentru mine o chintesență a contrariilor iradiind miracolul,

asemenea imaculatei concepțiuni. Dar niciodată – poate tocmai de aceea – niciodată nu asociasem ninsoarea îngerească cu frigul și cu neliniștea.

Și totuși, iată, în dosul perdelelor fluturătoare de nea, armatele înghețului înaintează asupra noastră la adăpostul celui mai nesuspectat simbol; din calul troian al nămeților albi, cavalerii întunecați ai gerului coboară învingători în cetate. Ninsoarea nu mai este clipa debordantă de alb în care frumusețea universală își iese din fire, cristalizându-se în savante arhitecturi de văzduh; ninsoarea nu mai este beția vânătorii de fulgi, delirul acela aproape zburător de a prinde fulgi pe gene sau pe limbă, de a-i adulmeca, de a-i gusta, de a-i intercepta în aer, înainte de a se alătura restului strălucitor. Iată, o dată cu trecerea anilor, și într-un fel din ce; în ce mai decis, mai amenințător, zăpada își trădează simbolurile, rosturile și copilăria, se dezbracă obosită de semnificații și alegorii, trece de cealaltă parte. Ninsoarea, acest fenomen meteorologic pe care eram în stare, exaltată, să îl socotesc fapt estetic și eveniment supranatural, a devenit o simplă întâmplare dintr-o natura adversă.

Ninsoarea, căreia îi închinaseam atâtea poeme și care mă alinase de atâtea ori, m-a predat, cu semenii și cu poemele mele cu tot, gerului și spaimei. Este aceasta o dovadă de dramatică, deznădăjduită, maturizare a mea? Este un indiciu că zăpada însăși a devenit, fără speranță, adultă?

Din universul bătrân nu mai cad flori și pene de înger, ci așchii și stilette de gheață pe care iarna înnebunită a orașului încearcă să ni le înfigă între umeri.

Dar, indiferentă la sentimente și nuanțe, la lucruri și idei, măreață și darnică, imensă și altruistă, ninsoarea continuă să cadă, să șteargă, să acopere totul...

SCENA DE DANS

Contemplam o pereche de tineri dansând. De fapt, la început nu fusese decât o privire scurtă, informativă, asupra unui spațiu și a unei acțiuni din care mi-ar fi plăcut să fac parte, o primă mișcare a ritmului în care aș fi vrut să intru. Văzând însă, curiozitatea a devenit mai puternică decât adeziunea și nevoia de a înțelege mai imperativă decât dorința de a dansa. Elanul privirii s-a tocit în reticența contemplației: Erau un băiat și o fată de vreo cincisprezece ani sau, cel puțin, cu trupurile arătând ca și cum ar fi avut această vârstă, pentru că fețele, perfect nemișcate, nu exprimau nimic, nici măcar numărul anilor. Erau amândoi înalți, longilini, și, cum stăteau în picioare alături, duceau gândul la două tulpini paralele mișcându-se abia observabil în aer. Dar nu, comparația nu e bună, pentru că niciodată o plantă nu s-a putut clătina cu atâta nepăsare față de sine și față de ceilalți, niciodată o plantă n-a putut rodi cu atâta indiferență. Și nici verbul a rodi nu e bun, pentru că orice rod presupune o inițiativă și un efort, cristalizarea unei afinități, în timp ce tinerii din fața mea își erau violent străini unul altuia. Se clătinau abia, depărtați între ei, cu mâinile moi atârându-le fără putere din umeri, cu picioarele

nedeslipite din podea, cu ochii plecați nu din intenția de a privi ceva, ci pur și simplu pentru că ridicarea pupilelor inerte ar fi presupus o strădanie pe care nici nu se simțeau în stare s-o facă, nici nu o credeau necesară.

O diminuire a energiei vitale, sau numai o lene adâncă și rece, fără nici o adiere de gând, de senzație sau de sentiment, le întindea mișcările *au ralenti*, pulverizându-le prin rarefiere. Dacă ar fi exprimat cel mai mic sens, fețele lor perfect imobile ar fi putut semăna unor măști, dar așa ele puteau fi considerate cel mult vizierele coborâte ale unor armuri menite să apere de imixtiuni și interpretări singurătatea. Pentru că singurătatea era singura realitate pe care eram în stare s-o bănuiesc în spatele scenei contemplate. Dar bănuiala mea nu mă apropia de înțelegere. Singurătatea descoperită nu semăna cu nici una dintre singurătățile pe care le mai văzusem sau simțisem eu: nu era nici tristă, nici arogantă, nici jalnică, nici exasperată, nici neagră, nici sălbatecă, nici calmantă; era o singurătate amorfă, incoloră, indiferentă sieși, dacă indiferența nu este și ea ceva prea intens pentru golul afectiv de care începea să mi se facă frică.

"Privesc doi tineri care dansează", mi-am spus, încercând astfel să readuc lucrurile într-un făgaș banal, dar enunțul alb s-a dovedit și mai nepotrivit cu realitatea pe care pretindea s-o numească, reușind doar să o scoată m relief, absurdă și fără acoperire. Cuvântul dans a declanșat

În mintea mea derularea unui film frenetic care începea cu dansul menadelor pe Parnas, cu dezlănțuirea până la pierderea conștiinței prin împreunarea cu zeul, și continua cu acele nebunii săltărețe bântuind Europa medievală, când populații întregi dansau până cădeau jos și cei căzuți erau călcați în picioare de cei ce mai puteau să danseze; filmul se prelungea cu dansurile rituale ale indienilor americani, cu dansurile sfinte ale slujitorilor lui Șiva, cu dansurile vrăjitoarești ale călușarilor și paparudelor, cu grația menuetelor, amețela valsurilor, senzualitatea tangourilor, vitalitatea rumbei, dezlănțuirea jazzului. Dar orice ar fi fost – substitut de rugăciune sau de descântec, îngânare de luptă sau de îmbrățișare, artă sau performanță athletică – dansul din filmul meu descărca o suprasarcină emoțională, o aglomerare de sentimente, o încordare senzuală. Era o dovadă de viață, o încercare de fericire, un elan pasional, un gest de iubire. Apoi filmul s-a rupt și eu am continuat să privesc numai perechea de tineri apatici, absenți, în jurul cărora universul amenința să explodeze, fără a reuși să le smulgă un gest sau o privire din care să se poată deduce dacă sfârșitul lumii le este de neînțeles sau pur și simplu indiferent.

LA CULES PRUNE

Cules de prune la concurență cu albinele pe pământul crăpat de arșiță, sub văzduhul încins de vară; cules de prune coapte și căzute la pământ, intrate cu voluptate în putrezirea alcoolizată de mândria propriei lor perfecțiuni; cules de prune pe pământul acoperit senzual de carne mustind dulce și aromat sub pielea mov, cu umbre de argint mat, luminoase; cules de prune pe pământul devenit el însuși moale și mov, zemos, zaharat... Cu ce mai mult decât cu o euforică, fericită rugăciune seamănă această înaintare în genunchi printre fructe și sămburi, printre albine și viermi, cu ce mai mult decât cu un imn închinat miezului lumii seamănă această tactilă descoperire a conturilor materiei? Palmele se lipesc de țarină și țarina se lipește de fructe, genunchii se-ncliază în magma dulce și fierbinte de soare, în timp ce nările deschise spre tainele olfactive ale văzduhului se pătrund de sufletul – prea ușor pentru a deveni lumină, prea pur pentru a ajunge formă sau culoare – rămas mireasmă, al universului viu. Ca niște coarne senzuale de melc, ca niște șerpi calzi, inteligenți, tremurând de presimțire, degetele pipăie sferele alunecoase și moi, plivirile glisează pe suprafețele violete ale minusculilor

coline, pe pantele vinete ale nămeților dulci.

Desigur, o asemenea bogăție de arome, forme, culori și savoare nu putea fi neînduită de mai multe forțe ale nevoii de a avea, ale dorinței de a stăpâni și de a preface. Dulcele pe care visul meu îl transformă în esență, concepția albinei îl preface în miere, iar idealul viermelui în leagăn și mormânt. Aceeași prună – rotundă, mătăsoasă, moale, însiropată, înmiresmată – poate deveni o picătură de alcool, un strop de miere sau o negație.

Destinul ei depinde de rezultatul luptei dintre degetele mele – obosite, fermecate –, hărnicia sinucigașă a albinei și graba macabră a viermelui. Dar și inteligența mea născocitoare de subtile și euforizante otrăvuri, și lăcomia altruistă și savantă a albinei, și opera viermelui exterminator se însumează aceleiași naturi învingătoare, supraviețuitoare, capabilă să renască mereu, de la an la an, capabilă să-și urmeze – contemporană cu indiferent ce victorii sau catastrofe, capodopere sau crime – drumul ei, neschimbat, dinspre sămânță spre sămânță, dinspre pământ spre pământ. Singura capabilă să-mi plece genunchii, fericiți de zeama fructelor și de praful copilăriei.

ÎN MUZEU

* Cercul cu aripi, simbolul soarelui zurând, simbol care apare în întreaga artă a Egiptului antic, stăpânind, nuanțând totul, îmi trezește – ca și nemăsuratul cult al lui Aton, altă ipoteză solară – uimirea. Cum a putut fi sanctificat, cu o asemenea feroare, soarele într-o țară în care el, soarele este atât de dușmănos, atât de ucigător, când mult mai firesc, mult mai logic, mi s-ar fi părut să fie socotită sfântă umbra, atât de rară, planta, atât de greu de întreținut?... Să fie frica un argument mai puternic decât admirația, să fie teroarea mai convingătoare decât iubirea, în misterioasa istorie a descoperirii, (sau inventării) de zei care se confundă, copleșitor, cu însăși Istoria?

* Printre atât de gingașele statuete de Tanagra, una avea aripi mari de arhanghel, sâni de femeie, grei, și însemne virile, ceea ce, în mod ciudat, nu-i scădea din delicatețe, ci făcea gândul să alunece, încântat și ambiguu, spre insolubila problemă a sexului îngerilor.

* Portretele din Fayum (continuate de pictura bizantină și, într-un anume sens, chiar și de pictura noastră din secolul nouăsprezece) impuneau un canon de frumusețe egal în stilizare celui egiptean sau grec, la fel de teoretic.

Sprâncenele groase, îmbinate într-un unghi hotărât deasupra nasului autoritar, ovalul prelung, umbra senzuală de pe buza superioară, întunericul cârlionțat din jurul frunții rotunde și ochii adânci, negri, puternici, neșovăitori, înțelegând totul; oare toate acestea existau în realitate cu o atât de mare frecvență încât să impună canonul, sau, dimpotrivă, canonul impunea realității tiparele sale, spre multiplicare, spre imitare? Veșnica dilemă generată, într-o formă sau alta, de orice dogmă...

CINCI DECENII DE VEȘNICIE

Un oraș este cu atât mai frumos și mai plăcut de locuit cu cât reușește să încorporeze în reliefurile lui de var și cărămidă, de beton, sticlă și oțel mai mult din natura pe care a înlocuit-o, mai mult și mai paradoxal din atmosfera bucolică a satului definitiv înfrânt. Pornind de la această axiomă, a apărut – în secolul nostru, destul de înțelept pentru a descoperi că o victorie poate fi uneori mai neliniștitoare și mai plină de griji decât o înfrângere – ideea de a proteja în inima triumfătoarelor metropole emoționante și mirifice eșantioane ale satelor de demult. Din această nevoie practică și neliniște existențială s-au născut muzeele satelor.

Vizitatorul Bucureștiului poate întâlni de o jumătate de secol, pe malul lacului Herăstrău – acolo unde orașul modern poartă, încă, o croială de frunze, după moda neschimbătoare a naturii – unul din cele mai fermecătoare astfel de muzee. Și unul dintre cele mai științifice, pentru că alegerea și conservarea exponatelor au fost făcute după stricte reguli ale timpului și spațiului, ale istoriei și geografiei. Nu există regiune a țării care să nu fie reprezentată aici prin ce are ea mai inefabil și totodată mai

util, încât frumusețea nativă se îmbină cu funcționalitatea gospodărească, alcătuiind un tablou al sensibilității și inteligenței, al poeziei și rigorii. Casele din Ardeal și bisericuțele maramureșene se întâlnesc aici cu stâlpii și plugul de lemn, cula oltenească, este vecină cu hambarul din Banat și cu instrumentele de pescuit de pe Dunăre.

Scoarțele și pernele adânci, opaițul și opinca, leagănul și furca, pirostriile și lăzile de zestre, cuptorul și colțarul, blidul și mășărița, icoana și lavița alcătuiesc un univers complet, în care se putea trăi și iubi, în care încăpeau viețile, patimile și morțile, un fel de comprimat al întregii lumi la scară individuală.

Câte secole are această lume de lemn și pământ, prin care sufletele au trecut și pe care au mângâiat-o cu aburul lor de credințe și patimi. Dacă-i adevărat că veșnicia s-a născut la sat, atunci satul însuși este o veșnicie. Muzeul de la Șosea, cu cele cinci decenii de veșnicie ale sale, închide în sine această eternitate în care palpită fostele vieți ale părinților și bunicilor noștri. El este dovada palpabilă, irecuzabilă, înlăcrimată, că într-o altă geografie poate, într-o altă istorie desigur – aceiași oameni ar fi putut inventa orologii și astrolabe, ar fi putut înălța domuri și catedrale. Sufletul Meșterului Manole luminează, explicativ ca o aureolă de martir, creștetul de șindrilă al caselor din Muzeul Satului.

DESPRE MUNCA

"Dacă mă gândesc bine, singura fericire pe care o cunosc este munca". Iată o frază care mi-a stăruit îndelung în minte înainte de a avea curajul s-o transcriu. Nu e, de altfel, prima oară când descopăr cât curaj cere mărturisirea adevărurilor din cărțile de școală. Nimic nu e mai greu de demonstrat decât axiomele. Și totuși, iată: dacă mă gândesc bine, singura fericire pe care o cunosc este munca. Desigur, la prima vedere afirmația pare mai sigură de ea decât este într-adevăr. Aplombul ei îmbracă nu numai o reală convingere, ci și o modestă nesiguranță. Nu susțin că nu există alte feluri de fericiri, susțin doar că eu numai pe asta o cunosc. Nu susțin nici măcar că munca este o fericire, susțin doar că ea este singura idee despre fericire pe care mi-am putut-o eu face.

Mă întreb uneori ce-aș putea să-i opun? Nimic nu reușește să-i țină locul, în timp ce ea este în stare să compenseze orice.

Ce distracții sau ce plăceri ar putea să mă stăpânească și să mă obsedeze asemenea ei, prin ani și prin decenii, fără ca zațul împlinirii să blocheze mecanismele continuității, fără ca senzația plictiselii sau sentimentul zădărniciiei să apese și să usuce rădăcinile agățate în timp? Ce petreceri

sau ce vacanțe ar reuși să mă pasioneze și să mă umple de aceeași triumfătoare certitudine că totul are un sens, că nimic nu e în zadar? Ce desfătări sau ce amuzamente ar putea să mă vindece, asemenea ei, de orice suferință și de orice singurătate, ca un universal și miraculos medicament? Munca este pentru mine soluția generală, leacul bun la orice, cheia tuturor ușilor, salvarea de toate necazurile. Ea este uitare dacă vreau să uit, tonic dacă mă simt slabă, regenerador dacă mă simt istovită, tovarăș dacă mă simt singură, calmant dacă mă simt tulburată, stimulent dacă mă simt apatică, soluție dacă sunt deznădăjduită, scut dacă mi-e frică, armă dacă vreau să înving.

Citesc ce-am scris până aici și îmi dau seama cu uimire și cu intimidare – că sunt, probabil, un om fericit. Cineva care are la îndemână – sau i se pare că are, ceea ce, la urma urmei, este același lucru – un atât de universal remediu nu mai are dreptul de a se plânge de ceva. Citesc ce-am scris până aici și realizez că libertatea de a-mi alege munca și bucuria de a o face se numără printre primele, primordialele noroace ale destinului meu. Pentru că a împiedica omul să-și iubească munca, a nu-l lăsa să se îndrepte spre ea liber și responsabil, beneficiar al roadelor și al sensului ei, înseamnă a-i răpi însuși rostul existenței lui specifice. Și nu există argument mai elocvent și mai caracterizant al unei istorii decât deducerea etimologică a muncii din chin.

SUB MUNȚI DE BARICADE

Singurul sentiment prin care poate fi cu adevărat comemorată uciderea unui poet este uluirea, înaintea tristeții, mai puternică decât indignarea, mai debordantă decât revolta, uluirea este singura în stare să răscumpere monstruoasa posibilitate a crimei împotriva unui poet.

Cum a fost cu putință? – să ne întrebăm, și să nu fim în stare să înțelegem, așa cum n-am putea înțelege niște plante crescând nu spre soare, ci spre centrul pământului. Cum a fost cu putință? – să ne întrebăm, fără a putea pătrunde sensurile unei lumi în care se poate întâmpla așa ceva. L-au ucis neștiind că ucid un poet? Sau poate chiar neștiind ce înseamnă un poet? Sau, dimpotrivă, tocmai pentru că era un poet? Acestea sunt cele trei posibilități logice (dacă introducerea logicii în acest context nu este ea însăși o nebunie), care sunt în același timp și trei grade de intensitate a absurdității în stare să opună cuvintelor gloanțe. Dar, deosebite prin punerea accentului, cele trei posibile interpretări ale crimei sunt egale prin puterea de a ului. Căci e la fel de imposibil de înțeles că un mare poet poate fi ucis pentru că nu i-au fost citite versurile, ca și, dimpotrivă, pentru că i-au fost citite.

Federico Garcia Lorca a fost un mare poet așezat de o parte a baricadei care a împărțit fără milă secolul, nelăsând nimănui libertatea de a face abstracție de ea, acordând fiecăruia cel mult dreptul de a-și alege partea de care să lupie. De aceea sângele lui vărsat strigă nu numai împotriva ucigașilor, ca în anticele tragedii, ci și împotriva secolului însuși, care nu a avut puterea să nu se lase împărțit. Sângele lui vărsat de prostia travestită în ură, justificată de ideologi și înarmată cu gloanțe, sângele lui vărsat de forța gregară și agresivă care se simte amenințată de orice rază a spiritului întunecă de cincizeci de ani conștiința istoriei moderne, ca un păcat de moarte de nejustificat, de neînțeles.

De aceea, singura formă de comemorare a crimei, singura formă de inocență și de necomplicitate este uluirea în fața ei, uluirea reală, sincera incapacitate, aproape infantilă, de a o înțelege. Dar noi suntem atât de bătrâni; noi am trăit, am văzut și am auzit atâtea, încât cum ar putea să ne mai mire bietul trup, strivit sub munții de baricade, al unui poet...

REAȚIA DE APĂRARE

Senzația de irealitate pe care o dau de cele mai multe ori amintirile provine, cred, din secreta certitudine – absurdă, desigur, dar nu lipsită de o logică a ei – că ceea ce nu mai este, și nu mai poate fi, n-a fost, cu siguranță, niciodată. Rațiunea nu are nici un amestec. Degeaba îmi spun că silueta cu părul în vânt proiectată pe reliefurile fantastic al marelui canion este a mea, faptul – dovedit fotografic – continuă să mi se pară nu numai improbabil, ci și neverosimil. Zadarnic știu că al meu e profilul dincolo de care rivalizează dungile albe și negre ale Domului din Siena, pelicula impresionată de realitate nu reușește să mă impresioneze la rândul ei destul pentru a mă convinge mai mult decât teoretic de adevărul imaginilor, între mine și proiecțiile mele, idealizate de lumină în depărtare, timpul așează un ecran izolator care pune sub semnul întrebării tot ce se află dincolo de sticla incasabilă. De mirare devine astfel nu faptul că uităm în bună parte ceea ce am trăit, ci că ne mai aducem totuși câte ceva aminte. Ar fi și curios să fie altminteri, din moment ce povestea spusă "de o străină gură" nu aparține acestei realități, aceleiași realități, iar

asemănarea – cât de discutabilă, de altfel – a personajului principal cu noi înșine nu constituie un argument suficient al continuității. Bătrânii care își amintesc atât de exact detaliile copilăriei nu infirmă violenta irealitate a acestora, ci își dovedesc doar hotărâta opțiune, între real și ireal, pentru cel din urmă.

În această lumină, coerența unei biografii nu mai poate fi considerată pur și simplu firească, ci – atunci când, rareori, există – un adevărat miracol al unității vârstelor și al perseverenței sufletești, iar faptul că, de exemplu, între tânărul ofițer din armata austro-ungară și ilustrul, chinuitul autor al "Gorilei" nu pare să fie nici o legătură devine mai degrabă filosofic decât anecdotic, îmi este atât de străină ființa căreia – ciudat că îmi amintesc, totuși – i se făcea rău de emoție înaintea examenelor, încât mi se pare inexact și oarecum abuziv să mi se atribuie reacțiile și replicile ei, să i se spună cu numele meu. Irealitatea timpului revolut este atât de evidentă, încât Natașa Rostova, să zicem, despre care știu că n-a existat niciodată, mi se pare mai prezentă (pentru că există un prezent literar – chiar dacă necunoscut de gramatică – așa cum există și unul istoric) decât adolescența care eu înșămi am fost.

Această subiectivă negare a trecutului este, cred, reacția de apărare a prezentului refuzând să accepte că este el însuși în curs de a trece. Contestându-și legăturile cu ceea ce nu mai este, are iluzia că exclude posibilitatea de a

nu mai fi. Ceea ce nu împiedică să se întrească în eterna
sa irealitate din succesivele, perisabilele realități
nerecunoscându-se între ele.

MARE ÎN APRILIE

E ușor să scrii "Era o dimineață rece și strălucitoare de aprilie și eu stăteam pe țărmul înalt al mării privind", dar mult mai greu să exprimi ceea ce palpitase cu adevărat între pereții de carton ai frazei, senzația aceea de plenitudine, atât de violentă încât amenința să înăbușe, așa cum aerul ascuțit de limpede se opunea respirației, înțepând cu muchiile cristalelor lui. Tot ce-mi mai putusem dori în acele fremătătoare zile constănțene fusese să rămân câteva clipe singură cu marea, și dormisem cu grijă, și mă trezisem în zori, ca să o întâlnesc înainte de a întâlni pe altcineva, pe inima goală, ca la împărțășanie. Mă așteptasem însă la altceva: mă așteptasem la lichidele lave înmulțitoare ale luminii știute din august, sau la aripile zbătute romantic și pălmuind dușmănos din februarie, sau la oglinzile împăcate și meditative ale lui septembrie. O știusem în nenumărate feluri – și mi-ar fi plăcut s-o revăd oricum, dar nu mă așteptasem la țipătul acela de alarmă, de o stridentă aproape insuportabilă, acolo unde, la capătul bulevardului, începea universul.

Cred că intensitatea primăverii era cea care, adăugată mării, crea acea impresie de neliniște supranaturală, de încordare dusă la paroxism, de forță depășind cu mult puterile îngrădirii, dar mai îngăduind totuși, încă o secundă, să fie ținută în frâu. Suprafața apei părea compusă metalic din luciul miliardelor de lănci ridicate, care așteptau zăngănind ordinul existențial al pornirii; un electric destin,

amenințător și incitant, vibra în aerul prea întins pentru a putea cânta, scoțând la atingere sunete scurte, răgușite, mai tulburătoare decât melodiile.

Vântul, care nu încerca să încurce generațiile elastice ale valurilor, nici crengile lemnoase ale arborilor îndepărtați, apleca înverșunat și cu ură iarba aspră a promontoriului și trăgea brazde senzuale, cu zimți, pe suprafața înfiorată a pielii. Din când în când trebuia să închid ochii, pentru că scutul de sticlă al lacrimii nu mai reușea să mă apere de soarele ofensiv, și atunci, pe durata secundelor roșii ale întunericului, lumea în care paralela de apă și cea de cer se întâlneau la infinit devenea o cutie de rezonanță în care putea fi ascultat, cu mândrie, cosmosul însuși.

Acesta este adevăratul conținut al frazei pe care o pot relua și continua acum fără remușcare. Era, deci, o dimineață rece și strălucitoare de aprilie și eu stăteam pe țărmul înalt al mării privind, când, deodată, m-am întrebat cum ar fi dacă marea n-ar fi la picioarele mele, acolo, dacă acea triumfătoare, puternică frontieră de valuri n-ar exista, ci totul s-ar termina pur și simplu, pământ continuat de pământ, ca un somn fără vise, opac. Ipoteză nu numai absurdă, ci și de nesusținut, pentru că, dincolo de orice descurajare, nu sunt în stare să imaginez un țărm fără mare, cum nu sunt în stare să imaginez un timp fără viitor. Căci, suferind pentru toate semințiile terestre ale planetei, stăteam pe malul imprevizibilei mări așteptând, ca pe țărmul

unei enorme speranțe.

ÎNTREBĂRI DE SEZON

Cine este în stare să stabilească proporția justă dintre precauție și nonșalanță? – mă întrebam privind nesigură tulburea goană de moarte din jur, nehotărâtă încă dacă să optez pentru spaimă sau pentru indiferență, indecisă dacă trebuie să condamn pe cei fricoși sau pe cei inconștienți... Cine este în stare să stabilească aria subțire în care drogul curajului și otrava lașității se reduc între ele, lăsând sângele curat, apropiat de punctul zero al normalității absolute? – mă întrebam, ezitând să optez între degradarea prin groază sau degradarea prin dispreț.

Cine ar putea să spună dacă pierdem mai mult încercând să ne adaptăm realității, încercând să o evităm, să ne ferim de ea, să ne apărăm transformând-o sau lăsându-ne transformați de ea, sau, dimpotrivă, ignorând-o, tratând-o cu indiferență, desconsiderând-o și neținând cont de ea, cum nu poți ține cont, fără să înnebunești, de microbi, pentru simplul motiv că sunt peste tot?

Evident, nimeni nu putea răspunde întrebărilor mele obosite, întrebărilor care se îngânau unele pe altele, redundante și ermetice, în timp ce ochii mei priveau cu atenție în afară, în speranța că pot descoperi în arhitectura

obiectivă a lumii ceea ce ordinea mai exigentă a ideilor nu îndrăznește să afirme; nimeni nu putea răspunde întrebărilor care, ele însele, nu căutau atât un răspuns, cât o posibilitate de a nu mai fi puse. Ceea ce vedeam în afară era o după-amiază de mai grăbit, aproape torid, o după-amiază consumându-se lent pe o stradă de periferie pașnică, mărginită de salcâmi înfloriți marital și răspândind un parfum violent, în curțile neumbrite încă de frunza tânără a spalierelor de viță se vedeau lalele galbene și roșii, margarete, crengi întârziate de liliac, iar casele modeste înconjurate de pomi văruiți sărbătorește aveau un aer gospodăresc și prosper. Era ora întoarcerii de la lucru, și tot mai mulți locuitori ai străzii apăreau încărcăți de plase cu pâine, cu salate, ridichi și ceapă verde, mergând încet, evident obosiți, dar nu lipsiți de o anume pace interioară, puternică, mulțumită de sine. "Câtă luciditate, atâta dramă" mi-am spus cu năduf, redescoperind autocritic celebrul citat, privind cu adevărată invidie liniștea celor pe care nu păreau să-i tulbure nici norii de praf care îi ascundeau din când în când, la trecerea camioanelor grele, nici frunzele încriminate ale salatelor din sacoșe. Noțiunile de prudență, precauție, spaimă, curaj, indiferență, inconștiență deveneau inoperante și se scurgeau de conținut în fața echilibrului lor primordial, care nu cerea universului decât elementele de bază și le accepta fără să le verifice, mulțumit că le-a primit. Mai aproape de materie decât de interpretarea ei, liniștea

aceea reușea să cristalizeze în cele din urmă coordonatele unei înțelepciuni la care ajungeau, pe un drum infinit mai lung, și filosofii.

Numai luciditatea mea, grăbită să analizeze o realitate pe care știa dinainte că nu o poate schimba, producea neliniști și drame interzicând și Nirvana, și fericirea de pe pământ. De altfel, sunt în stare să-mi imaginez un paradis pierdut pentru simplul motiv că, în loc de mere, pomul binelui și al răului rodește întrebări.

CEA MAI FRUMOASĂ ORĂ

Cea mai frumoasă oră a zilei mi se pare cea care precede începutul amurgului. Nu o numesc, pentru că în funcție de anotimp ea lunecă mai sus sau mai jos pe cadranul solar, încât iarna poate să fie ora patru, iar vara opt, într-o labilitate a luminii care păstrează neschimbat numai sentimentul capabil să se nască într-un anumit moment. E un moment lung, lung cât o oră sau poate și mai lung, dar nu măsurarea lui este cea care are importanță, pentru că îl caracterizează tocmai iluzia de a se afla în afara timpului. Cruzimea luminii a trecut, dar cruzimea întunericii nu a început încă, iar în spațiul care le separă, neînchipuit de limpede, se naște o liniște atotînțelegătoare, o pace tristă poate, dar blândă și bună, de e mare înțelepciune. Luminoasă, fără a fi strălucitoare, caldă, fără a fi fierbinte, ora aceasta nu este a faptei, ci a contemplației și a puterii de a înțelege. Este o oră tăcută în care îmi place să merg și îmi place să privesc, o oră în care, spre deosebire de altele ale zilei, tot ce văd și tot ce mi se întâmplă îmi rămâne întipărit cu o ciudată, nostalgică forță. Spun ciudată, pentru că amintirea pe care o păstrez nu se lasă subsumată realității, ci unei zone mai aburoase, mai

muzicale și mai incerte decât ea, și spun nostalgică pentru că, fără să fie absolut sigur că a trăit-o, sufletul tânjește după ea.

O astfel de amintire se numește pentru mine Pistoia. Era la sfârșitul unei după-amieze de vară și noi lunecam euforizați, ca de un puternic alcool, de frumusețea Toscanei: era la ora aceea când până și piesele de oțel din măruntaiele mașinii încep să viseze, și noi am părăsit, brusc inspirați, drumul dintre Pisa și Florența, pentru a face un ocol neprevăzut.

Iar acolo, când am intrat în piața Domului, a început irealitatea. Sub arcadele care legau palatele împodobite cu steme și blazoane, piazza semăna cu o arenă răscolită. De jur împrejur, tribunele de lemn nu fuseseră scoase încă și rumegușul nu fusese încă strâns. Se pare că în chiar acea zi se desfășurase acolo un palio, sărbătoare tradițională cuprinzând și curse de cai. Cu greu s-ar fi putut inventa un prilej care s-o facă mai plină de nostalgie, mai evocatoare și evocabilă, care s-o cufunde mai frumos în trecut. Mirosea a oameni mulți, a fân și a urină de cal, a rumeguș proaspăt, a sudoare animală; era o atmosferă de sfârșit de veselie, pe care pustietatea orei o sublinia și mai apăsător; o atmosferă și un miros care nu aparțineau secolului nostru, în care nu interveniseră nici gazele de eșapament, nici dezodorizantele, un aer necondiționat, liniștit, veșnic, suav aș îndrăzni să spun, în vulgaritatea lui neascunsă, nejenată,

naturală.

Am privit totul îndelung, în tăcere, ca pe un miracol, și, în timp ce priveam, s-a făcut cu blândețe întuneric Ceea ce avea să devină o amintire se încheiase. Și mai țin minte doar că, în timp ce ne îndepărtam, ne-am gândit că tot ce ne rămâne de sperat este să existe și înainte de sfârșitul vieții, așa cum există înainte de sfârșitul zilei, o oră fermecată, o oră în care să se întâmple, de asemenea, mici miracole pe care după aceea să nu le uităm.

CONTINUITATE

Cred că singurul lucru pe care l-am invidiat vreodată la alții a fost capacitatea lor de a păstra (obiceiuri, credință, legi, edificii), un anumit conservatorism care se încăpățânează să nu piardă și să nu schimbe nimic din ceea ce aveau sau făceau generațiile anterioare, o anumită constanță care dă consistență sufletească și certitudine istorică și care, departe de a împiedica revoluția și progresul, le oferă puncte de sprijin, contraforți, credibilitate, îmi amintesc ce-am simțit în fața aceluia spital toscan a cărui construcție a început la 1277 și care este spital și acum.

Cel puțin la fel de mult ca splendidele teracote ale dinastiei artistice Della Robbia, care îl împodobeau, această extraordinară continuitate mă copleșea de admirație, mă strivea sub greutatea de neînchipuit a celor șapte secole de nerăzgândire. Șapte secole lăsate să curgă, neîmpiedicate, prin aceeași albie, șapte secole în care nu numai că nu fusese distrus de nici un cataclism, de nici un război și de nici un progres, dar nimeni nu avusese ideea să-i schimbe destinația și rostul, nimeni nu-l împiedicase să-și urmeze pur și simplu destinul, îmi amintesc ce am simțit în fața

colegiilor de la Cambridge și Oxford, în fața secolelor care au fost lăsate nestingherite să lustruiască lemnul bibliotecilor și marmura pupitrelor, fără ca vreo lege să le schimbe destinația și rostul, fără ca istoria să fi încercat măcar să deformeze privirea care, astfel, neclintită, o urmărea, îmi amintesc ce am simțit pe străzile Florenței, numite, încă de dinaintea lui Dante, Dei Pecori, Dei Tintori, Ghibelina, Guelfa, dovadă nu numai că străzile acelea din "Divina Commedia" au existat fără încetare, ci și că sensul existenței lor în lume a rămas fără încetare viu. Îmi amintesc ce simt de câte ori văd, în vâlmășagul marilor orașe, tirolezi purtând costume tiroleze, sau scoțieni purtând costume scoțiene, argumente vii nu numai ale continuității, ci și ale substanțialității nerușinându-se de ea însăși. Nu școala care s-a mutat de când am terminat-o, nici strada care și-a schimbat numele de când o locuiesc m-au făcut să mă simt de fiecare dată – dincolo de patetica admirație – zguduită în fața acestor exemple, ci însăși incapacitatea mea de a crede într-o constanță asemenea celor ce, privite, continuau să mi se pară de neînchipuit. Șapte sute de ani în care un spital să fie mereu spital și un colegiu fără încetare colegiu e mult prea mult pentru o imaginație obișnuită să umple aceeași perioadă de timp cu invazii, războaie, catastrofe, ruine.

O SUTA DE ANI DE HAPPENING

Împlinirea unui secol de la moartea Emily Dickinson are cam aceeași semnificație pe care, la alți scriitori, o poate avea împlinirea unui secol de la naștere. Și asta nu pentru că biografia ei – deosebit de stranie, de altfel – nu ar avea vreo importanță, ci pentru că viața operei ei se desfășoară mult mai târziu. Ea începe la câțiva ani după moarte și continuă și azi, nu numai prin obișnuita nemurire rezervată marilor scriitori, ci și printr-un ciudat proces de împlinire în care sensibilitatea posterității curge și umple treptat bizarele, imperfectele, inutilizabilele până azi forme ale artei sale. Desigur, putem considera – așa cum face A.E. Baconski în a sa "Panoramă a poeziei universale contemporane" – nașterea, prematură cu un secol, a poetei ca pe o simplă eroare de calcul a istoriei literare. Dar dacă admitem că orice operă de artă este un loc geometric, punctul de întâlnire a puterii emițătoare cu puterea receptoare, un continuu spectacol de happening în care fiecare nouă sală de spectatori creează o nouă operă; dacă admitem că fiecare operă de artă este – ca în mitul platonician al androginului – numai o jumătate de ființă care își caută cu disperare cealaltă jumătate; atunci mijlocul secolului douăzeci n-a

descoperit-o doar pe poeta de la mijlocul secolului trecut, ci – într-un anume fel, oferindu-i jumătatea de care avea nevoie – a și creat-o. Întrebarea care rămâne – și la care trebuie răspuns – este ce oferă prezentului această vastă operă de fragmente și variante, ce calitate a ei o face să reflecte sufletul contemporan într-un fel mai exact și mai emoționant decât atâtea din capodoperele de dinaintea ei și de după ea, și, mai ales, ce trăsătură a acestor pagini de o simplitate aproape anormală și de o ingenua stângăcie prozodică face din autoarea lor egala în eternitate a unui mare maestru al cuvântului și al prozodiei ca Poe? Cu greu se poate răspunde prin analiza rațională și logică (deși numărul criticelor dickinsoniene este mereu în creștere) a enigmaticei aure care pâlpâie emoționant în jurul fiecărui vers, a misterului inanalizabil ce face din fiecare propoziție gândul unui mare poet.

Dar, la urma urmei, ce este un mare poet? Un stăpân și un dresor de cuvinte sălbatice, capturate în junglele suferinței și domesticite cu prețul vieții, sau, pur și simplu, cineva care – fără să te întrebi de ce și cum – îți dă, citindu-l, senzația că îți smulge capul de pe umeri, așa cum spune chiar bătrâna domnișoară din Amherst? Poți să observi că alături provincialismele și neologismele, formele verbale învechite și cuvintele învățate din dicționar; poți să descoperi că printre personajele care evoluează în poezia ei – ca într-o Divina Commedia de buzunar – se amestecă

Albina cu Imortalitatea, Extazul cu Fluturile, Divinitatea cu Rubinelul, Livada cu Agonia. Mierla cu Angoasa, toate scrise cu neliniștitoare majuscule și investite cu puteri misterioase, tulburătoare și greu de definit; poți să te miri că o atât de curajoasă abstractizare a limbajului se încarcă totuși de o atât de violentă materialitate; dar toate acestea nu sunt suficiente pentru a explica impactul răscolitor, exploziv, dureros al unor pagini din sertarele celui alt secol, cu sufletul nostru isterizat de dorința de a se înțelege și vedea, de a se studia și descoperi în alte și alte oglinzi. Emily Dickinson a decupat din realitate un extrem de îngust fragment, pe care l-a încadrat cu grijă și l-a privit decenii de-a rândul, nemișcată, până când ochii i s-au umplut de lacrimi, culorile au început să vibreze și contururile să se destrame într-o analiză a materiei înseși, într-un examen definitiv. Astfel, ea aplică poeziei o metodă – a microscopului – pe care abia dacă știința începea să o utilizeze, iar rezultatele obținute era firesc să nu semene cu romanticele peisaje ce-i încântau contemporanii. Noi, cei nemaînstare să vedem întregul din cauza lentilelor care disecă și pătrund dincolo –de aparențe, spre aparențele și mai înșelătoare ale adâncului, îi descoperim straniile schițe cu uimirea și bucuria de a găsi o confirmare îndoielii și nehotărârii noastre, o nobilă genealogie nesiguranței noastre. Cea care n-a ieșit câteva decenii din casă și declara că nu o interesează cine a învins în războiul civil este, fără

îndoială, unul dintre marii poeți ai secolului douăzeci, un secol care n-a îngăduit niciunui dintre adevărații săi fii libertatea unei asemenea indiferențe. Este și motivul ciudatei iubiri-invidii cu care ochiul meu – ars de exploziile bombelor, de întunericul carcerelor, de incendiile devastatoare ale degradării și nedreptăților – privește pe această fericită, subtilă, îndurerată, misterioasă, simplă regină a eternității private și a universului mic.

TRUNCHIURI

Puține lucruri mi se par mai fascinante decât un trunchi: proaspăt tăiat, cu secțiunea curată, neoxidată încă, desenată limpede, ușor de citit. Nu cred că există obiect (ființă, ar trebui să spun) de pe pământ în care timpul să se fi înscris mai explicit, mai logic, cu mai mare claritate, în care el, timpul, să se lase privit, citit, înțeles cu o sinceritate mai perfectă, cu un mai total altruism. Inel după inel, anii s-au înscris unul într-altul nu numai într-o strictă ordine cronologică, ci și într-o nereținută mărturisire a durerilor și noroacelor care i-au caracterizat Cercuri perfecte și fericite sau, dimpotrivă, rotogoale contorsionate de suferință și privațiuni se cuprind unele într-altele, dând naștere nu numai materiei însăși, ci și istoriei sale scrise, ca o spovedanie. Zeci și zeci de ani înscriși astfel, concentric și inegal – cu o linie mai groasă și mai moale cei buni, cu una mai subțire și mai dură cei secetoși – povestesc despre ceea ce a fost, spun adevărul, făcând imposibilă minciuna și denaturarea faptelor, las o mărturie clară, de necontrafăcut.

Am contemplat (studiat, ar trebui poate să spun) în viața mea multe, nenumărate trunchiuri tăiate, nenumărate asemenea cronici ideale, pentru care oamenii ar avea de ce să invidieze arborii, și concluziile care mi s-au impus nu au fost mai optimiste decât cele care decurg din studiul istoriei

propriu-zise, a neamului omenesc, vreau să spun. Prima concluzie este că nu există trunchiuri formate din inele perfect rotunde, deci că nu există copaci fericiți; a doua este că liniile contorsionate, îngrămădite, răsucite, chinuite formează un desen general mai frumos (cu atât mai frumos chiar, cu cât sunt mai chinuite) decât liniile regulate, monotone, egal depărtate între ele, mulțumite, cuminiți.

Concluzii evident deprimante pe care înălțimea dreaptă a trunchiurilor vii nu te-ar lăsa să le presupui, încât întrebarea firească pe care o nasc este dacă nu cumva franchețea acestor relatări de suferințe, mania mărturisirii totale, sincere, nevoia imperioasă de a spune adevărul, sunt lucruri fără de care s-ar putea trăi mai bine, mai ușor. Poate că obiceiul oamenilor de a-și falsifica, aranja, denatura istoria este o dovadă, practică, de inteligență, un semn, concret, de superioritate. Și poate că m-aș lăsa convinsă de comoda sofistică a minciunii, dacă n-aș observa că numai tulpinile drepte au curajul să-și spună povestea, că în timp ce în trunchiul căzut al bradului se poate citi întreaga istorie a existenței sale, în vârfurile târâte pe piatră și răsucite de vânt ale jepilor (pe care, de altfel, nu-i taie nimeni) nu se poate citi nimic. De unde rezultă că scrierea istoriei este o chestiune de demnitate și de conștiință a demnității, în același timp.

QUOD ERAT DEMONSTRANDUM

E curios cât de bucuroasă pot fi atunci când, printr-o întâmplare sau un capriciu înduioșat-ironic, știința demonstrează experimental câte unul dintre acele adevăruri subiective, simțite de toată lumea ca adevărate și totuși nesigure de ele însele, dar cu cât mai ezitante, cu atât mai înclinate spre simbol. Ce mândrie aproape comică poate să mă cuprindă când mi se explică, în limbajul verificat prin calcule exacte și probe materiale, ceea ce știam dintotdeauna, ceea ce simțeam că e adevărat!

Nu m-am îndoit niciodată că plânsul este benefic, curativ, salvator. Am fost întotdeauna convinsă că lacrimile fac bine, purifică, descarcă, liniștesc. Un obraz scăldat în lacrimi, de durere sau de bucurie, mi s-a parat tot ce poate fi mai intens și mai practic, mai emoționant, mai demn de stimă și chiar de invidie. Pentru că am invidiat întotdeauna puterea sau slăbiciunea de a atinge limitele, de a topi armurile și de a lăsa armele să cadă într-o sinceritate a dezarmării care există în sine, dincolo de motive, încât nici nu mai are importanță dacă bucuria sau durerea este cea care o produce și-o împinge spre marginea transparentă a comunicării.

Lacrimile exorcizează, limpezesc și înalță sentimentele în stare să ajungă până la ele, plânsul distilează răul sau binele într-o substanță mai pură și mai liberă, pentru că – dincolo de disperarea sau fericirea care îl fac să erupă – ceea ce îl caracterizează este chiar libertatea izbucnirii, descătușarea hohotelor, curajul de a nu mai reprima și a nu mai ascunde nimic.

Nu m-am îndoit niciodată de toate acestea. Și iată, aflu că știința însăși nu se mai îndoiește de ele. Iată, medicina a ajuns la concluzia că lacrimile reprezintă, din punct de vedere fiziologic, cel puțin tot atât cât reprezintă din punct de vedere psihologic; iată, ceea ce credeam că e numai o soluție de rezistență sufletească se dovedește – științific! – a fi o soluție de rezistență pur și simplu, o supapă de eliminare a reziduurilor produse de suferință și încordare, un debușeu al toxinelor durerii din organism. Mai mult, analizând compoziția lacrimii, chimiștii au reușit să deosebească lacrimile adevărate de cele prefăcute, acordând numai primelor statutul salvator! Consecința logică, susținută nu de poeți, ci de cercetători: cei ce plâng trăiesc mai mult decât cei care își reprimă lacrima. Și iată, cu acest prilej se demonstrează încă o dată că pământul este rotund, o concluzie biologică reușind să fie, în același timp, idee filosofică și simbol literar.

Ce reconfortantă senzație este aceea de a vedea cum cele mai subiective și timide convingeri pot fi sprijinite pe

argumente și consolidate prin demonstrații! Ce minunat
sentiment acela de a descoperi că există un plan în care
slăbiciunea poate fi o victorie! Ce răscumpărare!

LIBELULA

Scriu "Are trupul de culoarea peruzelei" și știu că asta nu spune nimic, nu numai pentru că majoritatea celor cărora aș vrea să le-o descriu n-au văzut niciodată o peruzea ci și pentru că peruzeaua fiind o piatră semiprețioasă (ciudat cum însăși această precizare a jumătății ei de valoare face comparația pedantă și sofisticată!), aducerea ei în discuție îndepărtează atenția și lunecă totul, în timp. spre etaje literare revolute.

Și totuși, așa cum îl privesc, așezat pe marginea caietului meu cu o grație oarecum emfatică, trupul libelulei seamănă cel mai bine cu o bucată, subțire și prelungă, de peruzea. Asemănarea este atât de frapantă încât poate fi folosită și ca argument al înrudirii dintre cele două regnuri, animal și mineral devenite în această mlădioasă perspectivă două feluri interșanjabile de manifestare a aceluiși miraculos univers. Așa cum sub ochii mei trupul friabil al libelulei are smălțul de piatră al peruzelei, ar putea fi imaginată undeva o rocă albastră începând să respire și să vibreze nervos ca o libelulă. Este adevărat însă că, pentru acest exercițiu de imaginație, trebuie să fi văzut cel puțin o dată o libelulă și o peruzea.

Dar asta n-a fost decât o digresiune. Revin: "Are aripile atât de transparente încât, dacă n-ar tresări continuu, făcând aerul, la rândul lui, să se miște și să le remarce astfel existența, nici nu s-ar vedea. De fapt, dacă te uiți bine, ele par croite, deosebit de elegant, dintr-o folie de plastic fin, felul acela de plastic cu aspect mototolit și părând să aibă uscăciunea hârtiei superioare și limezimea sticlei de cea mai bună calitate. Capul, triunghiular, formează un botișor ascuțit care, văzut printr-o lupă, are cu siguranță o expresie de îmbufnare și de ironie alintată, Este ușor translucid, nu într-atât încât să se vadă minusculul aparat pe care îl ascunde, dar destul pentru a semăna cu o bucată de chihlimbar verzui – o fi existând așa ceva? – în care poți să-ți imaginezi că a fost îngropată o, și mai frumoasă încă, libelulă preistorică".

Pot, oare, să-mi fac iluzia că citirea acestor rânduri ar sugera cuiva care nu a văzut niciodată o libelulă ceva din perfecțiunea făpturii care vibrează pe marginea caietului meu? Evident, nu. Dramatic nu este însă numai că ei, cititorii, nu vor fi în stare să vadă în felul acesta libelula, ci și că eu nu sunt în stare să le-o sugerez, că ea nu poate fi în mod obiectiv sugerată.

Dramatic nu e atât faptul că tot mai mulți oameni de pe pământ au nevoie de note în subsolul paginii pentru a înțelege descrierea unei suave insecte; dramatic este faptul că același proces care a dus la această stare de lucruri va

continua și se va extinde, din renunțare în renunțare, asupra tot mai multor noțiuni prin care înțelegerea și ființa noastră respiră în universul viu și sub cerul speranței. Așa cum există de pe acum oameni care nu au văzut și nu au nici o șansă să vadă în viața lor o libelulă, vor exista oameni care nu vor fi în stare să-și imagineze o catedrală, sau o căpiță de fân, sau o carte, sau un mânz. Și, așa cum penița mea (ce afectare să spun penița, când de ani și ani nu scriu decât cu pixul!) nu este capabilă să sugereze, deși descrie, acest serafim al ordinului ortopterelor, nici cei ce vor scrie în următoarele decenii și secole (deși în logica timpului din urmă acest termen pare cam exagerat) nu vor putea ajuta decât cu foarte puțin imaginația neputincioasă a generațiilor ce vin. Dar, tocmai pentru că istoria evoluează mereu până la ultimele ei consecințe, pentru a o lua apoi din nou de la capăt (mi se întâmplă să visez uneori la simplitatea viitoarei comune primitive, la farmecul viitorului ev mediu...) cu toată imensa modestie pe care mi-o dă înțelegerea lucrurilor, nu-mi rămâne decât, fără de iluzii, să scriu: "Are trupul de culoarea peruzelei..."

ILUSTRAȚIE DE BASM

Când se întâmplă să fiu deprimată, să mă îndoiesc nu numai de puterea mea de a învinge prin frumos și arta, ci și de puterea frumosului de a învinge în lume, încerc să-mi amintesc unul dintre acele fermecate momente în care frumusețea lumii m-a făcut fericită, și mă gândesc la Italia. La Italia, pentru că Italia este locul geometric al unor noțiuni (frumusețe, artă, fericire) care exista, desigur, separate, și în alte țări, dar care aici, printr-o miraculoasă coincidență, se topesc într-o singur mare sărbătoare a ochiului și a sufletului, într-o unică beatitudine.

Iată, îmi aduc aminte de complexul, sfâșietorul și totuși luminosul sentiment cu care păraseam cândva Roma, îndreptându-ne spre Orvieto. Faptul că nu știam dacă o vom mai revedea vreodată, dădea despărțirii o aură grea, un farmec intens, pe care frecventarea facilă nu ar fi fost în stare să le izvorască. Eram conștienți de acest revers valoric al tristeții, după cum speranța revederii gingașului Orvieto încerca să ne consoleze de pierderea orașului etern. Sunt întotdeauna gata să dau o metropolă pe un orașel. Mai fusesem o dată, pentru câteva ore, cu mulți, mulți ani în urmă, la Orvieto, dar – abia ajunși în piața Domului, abia

descoperind miraculoasa fațadă a acestuia – mi-am dat seama că nu mi-l mai aminteam. Mi-a părut bine. Revederile, redescoperirile mă întristează, lăsându-mi mereu zațul unei combustii inferioare celei trecute. Faptul că nu-mi mai aminteam extraordinara imagine – care reușea, încă, să-mi precipite respirația și să-mi împăinjenească ochii – era un dar pe care timpul devenit și el bun în fața minunii, mi-l făcea, dând strălucire emoției prezente. Început în 1295 (Doamne, fascinație acestor cifre inimaginabile asupra sufletului meu setos de durată și amintire!) – cu structurile lui de marmura albă și neagră, cu mozaicurile sale strălucind de aur și de culori înrourate, cu basoreliefurile sale încă naive, fără nimic din mușchii numărați cu grijă ai barocului – Domul roman, înnegurat de presimțirile goticului, era unul dintre cele mai frumoase vise ale aceluia ev al somnului recuperator după luciditatea antichității, somn din care Renașterea avea să trezească o umanitate devenită de atunci insomniacă. Îmi amintesc și acum sentimentul de definitiv abandon ce m-a cuprins intrând; interiorul mai sever și mai gotic, numai arcade și vitralii, numai dungi albe și negre, ca într-o savantă subliniere a unor adevăruri ce nu mai era nevoie să fie rostite, ca într-o artă a fugii intens muzicală, presimțită de pe atunci.

Ceea ce am recunoscut imediat, ceea ce aș fi crezut că îmi amintesc dintr-o altă viață dacă n-aș fi știut că am mai

văzut o dată, ceea ce știam pe dinafară într-un fel de mecanică maniheistă a memoriei, au fost puternicele fresce ale Judecării lui Lucca Signorelli. Mă impresionau acum, ca și data trecută, prin forța lor luciferică, prin mișcarea lor rea, simbolică, necarnală deși se văd mușchii, nerealistă deși sunt numai trupuri. Verdele pielii și asprimea cărnii trezesc în privitor o senzualitate rece, neliniștitoare, adânc spirituală.

Văd și acum cu aceeași bucurie totul: felul cum ne-am învârtit fermecați pe străduțele din jur, banca pe care am mâncat un strugure, lângă fântâna Sfântului Patriciu, curioasa senzație – pe care ne-am și împărtășit-o unul altuia – că luminăm, că suntem fosforescenți de fericire, în momentul în care ne-am hotărât să pornim mai departe spre Siena; și mai ales ciudata explozie prin care, abia părăsindu-l, avea să ni se revele orașul. Plecasem, dar ne-am oprit o dată, de două ori, de trei, de cinci, de șapte ori pentru a mai privi, pentru a nu pierde, pentru a nu uita priveliștea magnifică a cetății cocoțate pe stânca ei bruscă, printre dealuri cu vii și câmpuri uluitor de colorate. Din ce în ce mai departe, din ce în ce mai mic și mai ireal, îl vedeam și îmi dădeam seama că nu văzusem un oraș mai frumos, încununat de un dom mai miraculos, și realizez că totul seamănă eu o priveliște de basm și că basmele fuseseră și ele, poate, adevărate cândva, din moment ce ilustrațiile lor mai putea fi descoperite și acum.

FANTEZIE CU RAMURĂ ÎN GEAM

Faptul că, indiferent ce se întâmplă pe el, pământul continuă să rodească este în egală măsură încurajator și deprimant. Un câmp de luptă acoperit de cadavre de sub care încolțesc ghiociei poate să fie demonstrarea ideii tonice că viața – iată! – continuă și argumentul ideii descurajatoare că viața continuă – vai! – în orice condiții.

Faptul că indiferent câte motive de deprimare am, pe crengile care se văd de la geamul meu prunele își continuă inexorabila evoluție dinspre floare spre carne, dinspre carne spre sâmbure, nu mi se pare o consolare, o dovadă că motivele amărăciunii mele sunt derizorii, ci, dimpotrivă, o probă că, din moment ce răul nu împiedică funcționarea universului, înseamnă că el intră în mod firesc în compoziția acestuia. Astfel, nuanța imperială, forma ingenioasă, mireasma nostalgică, dulcele complicat al acestor atât de perfecte și triumfătoare fructe nu sunt poate decât rezultatul calculat cu grijă al compromisurilor savante pe care principiul binelui le-a acceptat pentru a supraviețui, iar principiul răului le-a impus pentru a învinge. Astfel, prin existența acestor impecabile și implacabile fructe nimic

esențial nu s-a decis în lume, în afara faptului că totul a obținut o amânare a scadenței, raportul dintre forțele contrare rămânând neschimbat tocmai prin pactul semnat (de prun) pentru a putea rodi.

Desigur, nu se pune problema de a hotărî dacă prunul a făcut bine sau rău rodind, ci dacă eu sunt obligată sau nu să consider actul rodirii lui ca pe un efort suficient pentru a mai crede în șansele salvării, ca pe o dovadă necesară (și suficientă) încăpățănării mele de a nu spera. Desigur (și din păcate) sunt prea sceptică pentru a imagina o greva generală a naturii, un refuz al pomilor de a mai rodi, un refuz al protozoarelor de a se mai înmulți prin sciziparitate, un refuz al păsărilor de a oua, al mamiferelor de a mai face pui, al florilor de a mai înflori, până când lucrurile nu se vor îndrepta, până când adevărul, dreptatea, rațiunea și bunul simț vor învinge; mi-ar fi plăcut, însă, să-mi imaginez că o legătură cât de mică, o influență cât de neînsemnată pot trece totuși dintr-un sector într-altul al universului, mi-ar fi plăcut totuși să simt că, atunci când eu nu îmi mai pot reține lacrimile, minunatele fructe de forma unor mari lacrimi indigo – pe care le văd, și care cu siguranță mă văd, prin subțirea sticlă separatoare a ferestrei și a diferenței de regn – se chircesc ușor, ușor de tot sub raza durerii, pierd puțin, puțin de tot, din strălucire sub presimțirea umbrei mele în creștere. Dar nu.

Iar faptul că, indiferent ce mi se întâmplă, nimeni, nici

chiar cea mai apropiată dintre crengi nu-și periclitează
destinul întinzându-mi o mână, mă face să mă simt mai
precaută (bizuindu-mă numai pe mine și răspunzătoare,
numai de mine) în univers.

SINONIMIE

Când mi se întâmplă să citesc pe unul dintre acei scriitori atât de siguri de ei și de felul lor de a privi și judeca lumea; când mi se întâmplă să citesc sau să recitesc una dintre acele "istorii pe apă", cum le numea Eminescu, în care nimic nu este de neînțeles și de nepovestit, iar întâmplările și personajele se înșiră ca măgelele pe ață, fără ca vreo catastrofă existențială sau vreo revoluție artistică să le tulbure devenirea; când mi se întâmplă să citesc unul dintre acele poeme în care cuvintele par croșetate din firul strălucitor al încântării de sine, și laudele înălțate lumii, asemenea unor statui de clăbuc, decupate cu fericită măiestrie din spuma repede trecătoare a anilor; când mi se întâmplă să citesc unul dintre acele romane sau poeme ce dovedesc cu prisosință că a face cărți poate fi o meserie ca și a face jucării, să zicem, sau pălării, sau covoare, obiecte onorabile care înfrumusețează viața fără a o determina și fără a o convinge că nu se poate lipsi de ele; actul de a scrie, ca și noțiunile derivate din el, de scriitor, carte, cititor, îmi apar atât de necunoscute, de misterioase încât pot să semnifice lucruri cu desăvârșire deosebite, acțiuni aproape neînrudite între ele. Faptul că Dekobra și Flaubert sunt

desenați prin același cuvânt (*scriitor!*) goleşte pentru mine acest cuvânt de conținut, îl transformă într-o simplă haină care, în cel puțin unul dintre cele două cazuri, este nu numai improprie, ci și travestitoare.

În mod evident, o carență filologica face să fie numite cu același cuvânt două personalități care nu se aseamănă decât prin cea mai exterioară și nesemnificativă dintre caracteristicile lor (faptul de a desena litere pe hârtie), așa cum numai o incredibilă sărăcie lexicală poate numi, în toate limbile pământului, cu același cuvânt (*muzică!*) și opera lui Bach, și ultimul șlagăr-efemeridă, numai pentru că amândouă sunt percepute cu auzul. Cazurile la care cele două cuvinte sunt aplicate cu egală nonșalanță mi se par atât de deosebite, atât de opuse chiar, încât cred că mult mai ușor se poate vorbi de o sinonimie decât de o identitate de sens.

Zilele trecute, un coleg îmi spunea că a scris în ultimele două săptămâni trei sute de pagini. Coleg? Dar eu nu am fost în stare să scriu trei sute de pagini în ultimii doi ani. Dincolo de intensitatea inspirației, încăpățânarea muncii, cantitatea talentului, dincolo de toate acestea, iuțeala scrisului său față de dificultățile formulării mele nu pot să nu semnifice și altceva, o deosebire de substanță, o diferență de definiție. Cel puțin asta este speranța care se încăpățânează să-mi rămână și să mă țină în continuare pironită nenumărate ore pe zi în fața paginilor ce întârzie să

se acopere cu semne, căci – la proba de viață și de moarte la care fără încetare sunt supuse – prea puține reușesc să se califice pentru viitorul examen al eternității. Cel puțin asta este iluzia care mă face să nu mă îndoiesc încă de echitatea acelei judecăți de apoi în fața căreia cărțile nu vor mai fi plătite după numărul de pagini, iar scriitorii vor fi clasificați după calitatea suferinței din care s-au născut.

FRAGMENTE

154. În fața ferestrei mele, pe portativul sârmelor electrice, rândunelele se agită ca niște note muzicale ce nu s-au hotărât încă asupra melodiei pe care trebuie s-o formeze. Dincolo de metafora grafică, se ghicește în agitația lor o neliniște și în neliniștea lor un plan. Se pregătesc de plecare. Dar ce pot să discute, oare, cu atâta pasiune, ce probleme noi să se ridice în calea călătoriei lor programate de milenii și aprobate de legile geneticii?

155. Între pasiune și suferință asemănarea este atât de mare încât, de-a lungul timpului, oamenii au ajuns să le confunde și să le boteze cu același cuvânt: patimă, a pătimi. O ironie filologică.

156. Trestia care gândește este, în același timp, trestia care se pleacă și se îndoaie tocmai ca rod al gândirii ei.

157. Din cea mai fragedă copilărie am fost învățată că un om binecrescut trebuie să arată în afară o constantă bunăvoință, liniște și atenție, indiferent ce cataclisme,

răsuciri și turmentări s-ar petrece în adâncul lui. Și, deși nu am fost niciodată în stare să uit, să ignor această lege de fier a civilizației, am regretat mereu energia consumată pentru respectarea ei. Cât timp și câtă forță sufletească pentru a nu se vedea că sunt un spirit ciudat sau, chiar, pentru a nu se vedea că sunt!

158. În acel cimitir de sat din preajma Bucureștilor, în mod neobișnuit de frecvent, fotografiile de familie de pe morminte erau compuse din portrete de femei bătrâne și bărbați tineri (asemenea unor mame cu fiii lor mari), reprezentând de fapt soți, morți de tineri, și soții care le-au supraviețuit cu decenii. Atunci când se apropie ele însele de moarte, văduvele se îngrijesc de construirea criptei și compun acele desperecheate portrete de nuntă mioritică, formată din oameni care au fost egali cândva, în timp, dar între care inegalitatea în fața morții a instituit alte raporturi de eternitate decât cele care existaseră în realitatea dispărută de mult.

159. Tainele mării nu se dezleagă pe mal.

160. Atât de mult timp imaginea "femeii de treizeci de ani" a fost ceva incompatibil cu mine, de neatins și de nedorit, încât chiar și acum, când știu că am depășit pragul acela, ideea că – văzându-mă – cineva ar putea spune: "o

femeie de treizeci de ani" mi se pare intolerabilă. O dovadă de cât de năstrușnică poate să fie aritmetica.

161. Geometria diversă – în stare să mă calmeze până fi în amintire – a șirelor de paie: din baloturi pătrate, ca niște pietre romane, sau așezate cu furca, blânde, conice și tradiționale, sau prelungi, ca niște aglomerări, gata să se prăvale, de plapume...

162. În fața mea, în autobuz, doi bărbați își descriu cu mândrie proaspetele cavouri: „– I-am făcut și felinare de fier forjat de o parte și alta, numai instalația electrică m-a costat două mii”, se laudă primul, „– Al meu are patru trepte și-o bancă, totul în beton, cincizeci de saci de ciment bătuți pe muchie”, nu se lasă celălalt, îi ascult și mi s-ar părea grotești, dacă nu mi-ar da prin minte, amuzată, că așa gândeau, probabil, și faraonii.

163. O stare de dincolo de atenție, pe care o încerc de câte ori mi se uită cineva prea fix în ochi vrând să mă convingă neapărat de ceva: dintr-un paradoxal, gratuit spirit de contradicție, ochii mei obligați să nu dea nici un semn de distragere se transformă într-un fel de paravan, platoșă a spiritului divagant, iar urechile încetează să mai înregistreze.

164. Acea iubire fierbinte ce-mi aduce în minte imaginea unei luminări de ceară topindu-se încet și atât de dulce, încât topirea ei blândă pare a fi mai importantă chiar decât flacăra luminoasă care o produce și pe care o produce...

165. Am primit de la viață atâtea daruri, încât nu mi-am permis niciodată să-i urăsc pe cei ce încearcă să mi le ia; m-am străduit să le interpretez gestul ca pe o încercare de echitate.

166. Sunt clipe în care chiar miezul moale al pietrelor îl simt tresărind și chircindu-se de durere și de absurd.

167. Deosebirea dintre a te înspăimânta de pedeapsă, sau a fi mândru de ea; a-ți dori un privilegiu sau a te jena de el; a fi timorat de o insultă sau a fi liniștit că în sfârșit ți-a fost adresată...

168. Cum aş putea să uit cercul acela de frunze multicolore, nemaipomenit de decorative, pe care mi-l așezam pe pat, împodobindu-l împărătește astfel și împiedicându-mă să mă mai întind pe el în timpul scrisului, obligându-mă să rămân, ca la un instrument de tortură, la masa de scris.

169. Uneori pagina scrisă mi se pare că seamănă unui aparat fotografic cu obiectivul delimitând un câmp prea redus. Aria pe care o văd cu ochiul liber este mult mai largă decât cea pe care pot să o încadrez, în schimb ca intensitate pare a avea peisajul strâns între granițele limitative ale obiectivului!

170. O întreagă săptămână ca o pată albă pe harți. N-am făcut nimic. Nici măcar n-am suferit că n-am făcut nimic. Dacă aș fi fost moartă în tot acest timp, aș fi putut avea cel puțin șansa de a cunoaște ceva din moarte,

171. Pot lucra numai renunțând la lume, nu interzicându-mi-se lumea. Curajul meu are nevoie de acest mic orgoliu ca o mobilă care nu stă dreaptă dacă nu i se pună o pietricică sau un carton îndoit sub un picior.

172. Nu mă visez niciodată veselă, nu pot să-mi imaginez un vis în care râd sau îi aud pe alții râzând. Îmi rămâne să sper că visul e compensație, e complementar vieții. Dar dacă această continuă suferință onirică nu este o dovadă a fericirii din starea de veghe, ci a reluării durerii de acolo! Nu mă exteriorizez, nu-mi exprim nici suferința, nici temperamentul, și atunci ele, oprimate, exprimă dincolo de cortina de fier a pleoapelor. Și aș ajunge poate să uit chiar că există, dacă nu ar fi visul care mă ține în permanență în

centrul dramei.

173. Nu mai știu să mă bucur. Dar dacă n-am știut niciodată și mi-am inventat numai, în trecut sau în viitor, bucuriile?

174. Ne este ușor să fim alături când suntem veseli. Veselia uniformizează, face culorile violente, lipsite de nuanțe, luminoase și atâta tot. Greu este să fim alături atunci când, în semiobscuritate, culorile se degradează în zeci de nuanțe a căror observare și înțelegere cere răbdare, îngăduință, compasiune, umanitate.

175. O tristețe care mă imobilizează fizic mă face să-mi fie greu să mă mișc, să ridic o mână, să merg.

176. O zicală care m-a fascinat întotdeauna, încă de pe atunci când mi se părea misterioasă pentru că nu prea îi înțelegeam termenii, este "Ce știe țăranul ce-i șofranul?". Desigur, de la început îmi dădeam seama că e vorba de o exprimare a disprețului față de cineva neînstare să se ridice la înălțimea unei anumite noțiuni, dar abia după ce mi s-a spus că șofranul este numai o plantă – colorant vegetal – care se pune în cozonac ca să înlocuiască – biet surogat – galbenul ouălor, am înțeles că ironia aparținea doar țăranului și că sensul ei era unul naturist și antifalsificator.

Iar zicala, bizară ca o îngânare subțire a unei sclifoseli, am reascultat-o cu atenție și chiar cu uimire: subtil sarcasm, explodând în trepte și întors ca un bumerang.

177. Ce straniu mi se pare că – atât de neînarmat – cuvântul intelectual a apărut totuși în secolul trecut, în timpul afacerii Dreyfus, și că se leagă, deci, nu numai de ideea neacceptării unei nedreptăți, ci și de noțiunea de luptă...

178. Nu cred c-aș dori – chiar dacă așa ceva ar fi, prin absurd, posibil – să văd cum arătau, în prezentul realității lor, polisurile grecești. Gândul că aș vedea minunatele ruine, pe care le contemplan acum prin filtrul subliniat al lacrimii fericite, redevinute edificii intacte, bogat – poate prea bogat – împodobite cu frize sculptate și statui colorate pestriț, având treptele, și coloanele, și capitellurile, și arhitravele vopsite în verde ca iarba și în albastru ca bolta cerului mă sperie și mă întoarce cu evlavie spre pietrele de nobletea osului mort. Preferință lipsită de risc și stilizată de singurătate, la fel de vinovată ca și convingerea că noaptea, golite de oameni, chiar și orașele prezentului sunt frumoase și pline de sens...

179. În artă, violența este adesea în stare să înlocuiască profunzimea și chiar să treacă drept ea.

180. Un prieten mi-a reproșat tonul pe care îl folosesc uneori, ton care lui i se pare exasperat, dar de care eu nu-mi dau seama, ba sunt tentată chiar să nu-l recunosc. M-am oprit înspăimântată. Fiecare ducem cu noi prin lume nenumărați asemenea parametri, care nouă ne sunt necunoscuți, dar care pentru ceilalți sunt poate principala noastră definiție. Este ca și cum am avea o parte din corp pe care nu ne-o putem vedea în nici o oglindă și de a cărei existență, în mod firesc, ne îndoim, chiar când ni se vorbește de ea. Un element de care noi nici nu suntem conștienți este pentru ceilalți noi înșine!

181. După un număr de ani, pe peliculă, toate culorile devin roz, ca și cum tehnica însăși ar concura la idealizarea trecutului.

182. Cum Leonardo vedea chipuri în petele de umezeală de pe zid, eu descopăr istorii în arhitectura ierbii pe care cel mai mic vânt o dărmă și o construiește altfel. Dar, oare, dărmăturile și reconstruirile, oricât de efemere, nu intră în chiar definiția înspăimântătoare a noțiunii de istorie?

183. "Bijuterii de mânecă" numeau chinezii dinastia Tang cărțile, care erau mici și puteau fi ascunse în mâneca

hainei, cuprinzând în această simplă metaforă nu numai strălucirea și valoarea pe care le acordau nestematelor de litere și hârtie, ci și înaltul grad de civilizație pe care această prețuire îl implica.

184. O amintire: cerul mov, puțin fosforescent, cu linia despărțind marea de cer puțin mai lucioasă încă și apa lăsând lila-ul să se intensifice spre indigo. Atâta tot, o imagine statică, aproape o pictură, și certitudinea, absurdă, că trebuie să fi fost foarte fericita privind-o.

185. "Sănătatea e simetrie, boala asimetrie", considera un celebru medic și filosof al antichității. De aceea, probabil, odată cu înțelegerea poeziei ca boală s-a pierdut interesul pentru formele prozodice fixe.

186. Sunt într-o asemenea măsură incapabilă să jignesc cu bună știință pe cineva, încât când mi se întâmplă să fiu eu jignită – cu violență, cu voluptatea de a jigni – nu sunt în stare să răspund decât printr-un fel de stupoare. Este ca și cum aș fi apostrofată într-o limbă cu desăvârșire străină, în care sunt conștientă că nu pot înjgheba un dialog, nu numai pentru că nu reușesc să formulez replica, ci și pentru că din tot ce mi se țipă nu înțeleg decât intoleranța tonului. De altfel, vocea care mă insultă, scoasă din minți, îmi produce oroare, repulsie, dar și o milă care mă

dezarmează. Mila, acest dispreț îndurerat.

187. Femeia bolnavă care, ieșită din spital, se întorcea la țară făcând autostopul și vorbea despre mecanismele bolii ei și despre faptul că va muri peste câteva luni pentru că medicamentele nu-și mai fac efectul (medicamentele cărora le știa compoziția chimică și denumirile complicate), cu un fel de orgoliu doct și puțin afectat, ca și cum a muri ar fi ceva distins, de bonton, în orice caz ceva ce o ridica deasupra condiției ei. Moartea, ca realizare.

188. Moartea unui poet adevărat nu este un sfârșit, este numai o reacție chimică menită să separe aurul de impurități.

189. Am observat că, aproape întotdeauna, în preajma zilei lui Eminescu începe să ningă, ca și cum între istorie și forțele pe care ea n-a reușit niciodată să le stăpânească, ale naturii, s-ar institui tradiția exprimării în nea a generalului sentiment de răscumpărare prin cântec, ca și cum natura însăși, într-un elan tineresc și purificator, ar face astfel să bată ora albă a poeziei în orologiul timpului bălțat.

190. Îmi amintesc, din muzeele de arheologie, formele neobișnuite, fără număr, ale vaselor de dinainte de apariția roții olarului. Tehnica a îngăduit aria fanteziei,

perfecționând numai părticica pe care a reținut-o din ea.

191. Nu cred că este ceva mai tulburător, mai lipsit de apărare decât proza unui mare poet, acea nevoie și încăpățănare de a spune lucruri de nespus, ca o aură care ar încerca să ia forma unei pălării.

192. Există opere care, fără să-ți placă, îți impun prin volumul muncii depuse de autor, așa cum te poate impresiona o broderie migăloasă, chiar dacă, estetic vorbind, rochia brodată te lasă indiferent.

193. Artă a comunicării, reușind totuși să păstreze singurătatea intactă, lectura este, asemenea dragostei, paradoxala, victorioasa demonstrație că unu plus unu nu fac doi, ci tot unu, o entitate superioară cuprinzând în același timp comuniunea și solitudinea, perechea și unitatea,

194. S-au împlinit o mie nouă sute de ani de la prima atestare documentară a unui om ținând în mână o carte. Nu un papirus, nu o tăbliță cerată, nu un pergament, ci o carte cu file legate într-un cotor. Era în luna decembrie a anului 84, iar omul care ținea în mână un codex (cuprinzând, se pare, texte de Homer sau Virgiliu) se afla la Roma, lângă templul Florei, și se numea Marțial. De unde rezultă că omenirea a ratat cu seninătate una dintre cele mai

extraordinare aniversări ale sale, aceea a apariției primului om cu o carte în mână...

195. După numele domnitorilor sunt trecuți anii între care au domnit, după numele scriitorilor sunt trecuți anii între care au trăit; de unde rezultă că, dacă primii sunt importanți prin puterea pe care au avut-o, ceilalți prin simpla lor existență.

196. Protestez! – vru să strige peștele zbătându-se pe uscat, dar își aduse aminte cu ușurare că este mut.

197. La sfârșitul republicii romane se răspândise obiceiul de a lăsa moștenire scriitorilor pe care i-ai admirat sume de bani, pentru a dovedi astfel că în viață ai fost prieten cu ei. Un obicei care a făcut din Cicero, de exemplu, un om aproape bogat și care vorbește nu numai despre o înaltă prețuire a scrisului, ci și despre o ciudată consistență a noțiunii de admirație.

198. N-o să uit niciodată expresia acelor copii dintr-un sat maramureșean – coconi îmbrăcați în opinci, zadii, căciuli, broboade, sumane, ca niște oameni mari reduși, cu grijă pentru păstrarea măiastră a proporțiilor, la dimensiunile unor jucării – expresia fețelor lor îmbujorate de ger, în timp ce colindau "Doamne, Doamne / Dumnezeu

pare că doarme / Cu capul pe-o mănăstire / Și de nime n-are știre". O expresie de tristețe și înțelepciune, de bătrânețe fără speranță, ca și cum ar fi înțeles cu adevărat ceea ce spuneau, ca și când n-ar fi fost totul abia un joc de-a apocalipsa.

199. Literatura este arta cea mai independentă de materie. Ea nu are nevoie decât de creion și de hârtie sau, în ultimă instanță, nici de acestea. Nici măcar simțurile nu îi sunt necesare, ca muzicii și picturii. Poți scrie orb, poți scrie surd. Spiritul, singur, este cel ce creează, fără simțuri, fără instrumente, fără interpreți. Această imaterialitate îi dă literaturii o autonomie superioară, înrudită cu noțiunea de libertate.

200. Aflu că o furtună de nisip din Egipt a scos la iveală, mutând niște dune în deșert, un templu roman cu inscripții faraonice. În loc să mă bucure, descoperirea îmi dă întreaga măsură a întâmplării de care depinde istoria și mă întristează ca o sugestivă ilustrare a Ecleziaștului.

201. Îmi imaginez scrisul, mereu, la viitor. Din letargia serii îmi imaginez cu plăcere hărnicia dimineții, îmi e frică să mă apropiu de hârtia cu cele două rânduri începute, dar mă gândesc cu voluptate cum le voi continua mai târziu. O amânare a curajului, dar și a bucuriei, o formă de lașitate,

dar și de masochism.

202. Cu toată evidența multiplicării la infinit, cu toate milioanele de cupluri care fac să se perpetueze specia umană, cu toată inexorabila logică a pluralității dragostei, nu pot să înțeleg iubirea decât ca fenomen unic. Îmi dau seama de absurditatea, monstruoasă aproape, a ideii mele, și totuși, două perechi de îndrăgostiți, așezați în parc pe două bănci alăturate, mă umplu de stupoare.

203. Cele două scrisori ale lui Cezar către Cicero, trimise din Britania spre Roma, au făcut douăzeci și șase și, respectiv, douăzeci și opt de zile. Ce temă de visare pentru autorii de epistole!

204. "Omenirea se desparte de trecutul ei râzând", spune un filosof. De aceea, probabil, dintre filmele vechi, comediile par din ce în ce mai grozave, în timp ce dramele tot mai penibile. Hohotele istoriei consumate se adaugă râsului din comedii și se scad din plânsul dramelor. După cum se vede, cei ce râd sunt infinit mai câștigați decât ceilalți. Din această perspectivă, a se despărți nu numai de trecut, ci și de prezent râzând este un pas nu spre lașitate, ci și spre filozofie.

205. M-au fermecat întotdeauna uimirile celor vechi

în fața unor fapte care ni se par astăzi nu numai firești, dar și de neconceput altfel: Montaigne mirându-se de pudoarea, aproape suspectă, a lui Carol Quintul, care se ascundea pentru a-și face nevoile și nu voia să fie văzut gol; sau fericitul Augustin dedicând o întreagă pagină felului în care învățatul Ambrozie citea ore întregi fără glas, fără să-și miște măcar buzele, în gând! Cine ar putea spune câte dintre deprinderile noastre nu vor părea celor ce vin aberante și câte dintre mirările noastre ridicole și lipsite de sens...

206. Ce dovadă mai extraordinară a identificării binelui cu frumosul și a urâtului cu răul, decât expresia noastră mi-e urât?

207. Replică, auzită în autobuz, a unei bătrânele firave și scunde ca o fetiță: "Păi ce pot eu să mai știu, maică, eu sunt de-acum aproape de tot moartă". Rostea cuvintele frumos, fără să se tânguie, oarecum mulțumită cu o albă seninătate, cu sensul că e așa de bătrână, încât aproape a terminat de murit, ca și cum moartea ar fi – cum și e, cred – o operație îndelungată și dificilă, pe care ea a reușit să o ducă – iată! – la bun sfârșit, să o realizeze aproape în întregime.

208. Concluzie stranie a oricărei călătorii: pentru mine

geografia este mai ales istorie. O concluzie care are în plus meritul de a răzbuna nenumăratele suferințe pe care mi le-a inspirat adevărul celebrului ei prototip: "Istoria este mai ales geografie". Fraza lui Jules Michelet care se dovedise mereu și mereu cutremurător de exactă de-a lungul întregii noastre evoluții – a noastre chiar mai mult decât a altora – îmi apare la fel de eficace și întoarsă pe dos.

209. De ce bizantinism să însemne numai ipocrizie, intrigă, oportunism, amoralitate, cinism și nu durere atât de intensă încât poate deforma mădularele care o conțin, disperare atât de fără soluție, încât se poate vărsa de cealaltă parte a zării, în strălucire și cânt? La urma urmei, nu numai locuitorii Fanarului, ci și El Greco ține de "Byzance après Byzance".

210. Ceea ce mă supără mai tare la scrierea prozei este încetineala, faptul că descrierea unui gest durează mult mai mult decât durata reală a gestului, încât am viziunea eroului rămânând neclintit cu mâna în aer pentru a mă aștepta să-l ajung din urmă în descrierea mișcării.

211. Binele are ciudata calitate de a nu putea fi exterminat, deși este fără încetare învins. Și asta pentru că – o privire atentă și aproape fără voie ironică descoperă – forța binelui se bazează pe masochismul celor buni.

O TEMĂ DE DISCUȚIE

Una dintre temele de discuție ale verii – acel gen de discuții care se poartă numai în adolescență sau în vacanță, când timpul încetează pentru o clipă a mai conta –, una dintre temele discuțiilor purtate pe plajă, în nisipul fierbinte, a fost aceea a perfecțiunii corpului omenesc. Nu era o discuție estetică, nu asupra frumuseții formelor umane meditam noi, în această privință nu aveam nici o îndoială că totul este atât de relativ și de subiectiv încât unui locuitor al altei planete, altfel decât noi, pielea noastră moale, buzele noastre umede, mâinile noastre osoase și gâturile noastre golașe ar putea să i se pară la fel de monstruoase cum ni se par nouă reprezentările cu tentacule și antene din povestirile science-fiction. Dar nu despre asta era vorba. Ceea ce dezbăteam noi se lega de însuși principiul vieții, de calitatea complicatei mașinării pe care, fiecare dintre noi, o reprezentam într-o copie mai mult sau mai puțin perfectă, mai mult sau mai puțin discutabilă. Trebuie să recunosc că, în timp ce – bazându-se pe întinsa argumentație a nenumăratelor boli care pot să ne distrugă – ceilalți susțineau precaritatea constituției noastre fizice, eu pledam pentru perfecțiunea ei.

Un aparat, un aparat cu atât mai sensibil – deci mai ușor dereglabil! – cu cât este mai complicat, mai sofisticat, mai

aproape de perfecțiune; o extraordinară mașinărie, infinit de subtilă și de ingenioasă, pe care chiar perfecțiunea ei o face dependentă și fragilă.

Ideea carteziană a mașinărilor printre care se înscrie însuși corpul uman ("Ceea ce nu va părea deloc ciudat acelor care, știind cât de felurite automate sau mașini mișcătoare poate crea meșteșugul oamenilor, întrebuițând numai foarte puține piese în comparație cu marea mulțime de oase, de mușchi, de nervi, de artere, de vene și de celelalte părți care se află în corpul fiecărui om, vor considera acest corp ca pe o mașină"), ideea din "Discursul asupra metodei" așeza convingerea antică (omul este măsura tuturor lucrurilor) într-o nouă ecuație, mai formală, într-un nou context, mai mecanic, dar ale cărui granițe se extindeau la cele ale universului. O capodoperă finită așezată în centrul unei capodopere infinite, ideea filosofică a generat idei artistice și moderne, iar corpul omenesc a devenit în tot secolul șaptesprezece pretextul unor jocuri răsturnate, cu statui enorme și coloși în interiorul cărora se puteau vizita grote, țărături și cascade, cu monumente sculptate dintr-un întreg munte, culcate de-a lungul unor întregi păduri, cu șipote având roluri fiziologice și elemente geografice figurând

organe. Pentru că, din moment ce omul nu este decât o mașină hidraulică, mașina hidraulică a naturii poate să amintească – de ce nu? – un om. "Respirația și alte asemenea acțiuni naturale și obișnuite, depinzând de mersul spiritului,

sunt ca mișcările unui orologiu sau ale unei mori pe care simpla curgere a apei le poate face neîntrerupte". Mersul spiritului?

Stăteam întinși în nisipul fierbinte, cu bietele noastre trupuri lăsate pradă tuturor virușilor, microbilor, dar nu mai puțin fericite de vară, nu mai puțin capodopere ale universului mereu instabil între perfecta, precara materie și spiritul fragil, dar de neînvins.

RĂGAZUL UNEI DEFINIȚII

Pacea face parte dintre acele noțiuni cărora li se găsesc mai ușor antonimele decât definiția. A spune că este răstimpul dintre două războaie este mai exact și, în orice caz, mai simplu decât a încerca să găsești caracteristicile acestui răstimp.

Dicționarul însuși, după ce folosește o metodă ("stare de bună înțelegere între popoare"), îi adaugă, spre clarificare, pe cea de a doua ("situație în care nu există război"), într-un celebru jurământ medieval – izvorât după anul 1000 din spaima nebună care a înconjurat ca un halou sumbru acel prim sfârșit anunțat al lumii – cavalerii se angajau "...să nu incendieze-și să nu dărâme casele, să nu taie și să nu smulgă viile, să nu facă prizonieri țăranii și să nu le ia acestora hrana...", tot atâtea negații care, împreună și cu destulă stângăcie, încercau să contureze o situație, în mod evident, greu de definit, și poate și mai greu de imaginat. Totul se petrece de fiecare dată ca și cum ar fi vorba de o noțiune puțin cunoscută, mai mult vis decât realitate, mai mult speranță decât amintire, o noțiune căreia fiecare dintre noi suntem gata să-i înțelegem caracteristicile

și să-i descoperim definiția, cu minima condiție de a avea suficient timp (fără război!) pentru asta. Un timp pe care – trebuie să recunoaștem – până acum oamenii nu l-au avut.

Oricât de rușinos și de absurd pare, istoria speciei noastre este – până acum – istoria războaielor pe care le-a dus împotriva ei însăși. Periodizarea timpului scurs se face prin raportare la principalele conflagrații, etapele poartă numele marilor flageluri ("perioada dintre cele două războaie mondiale", "perioada de după război"), cei mai importanți dintre oameni sunt cei ce și-au dovedit geniul covârșitor în arta de a învinge prin forța armelor (Alexandru, Cezar, Napoleon). E adevărat că în timpul nesfârșitelor campanii militare, în bivuacuri și în tranșee, asediați sau asediind, alungați sau alungând, înspăimântați și înspăimântând, oamenii n-au încetat să viseze la pace, dar o făceau întotdeauna confuz, pentru că nimeni nu avusese vreodată răgazul să realizeze ce mai este pacea în afară de faptul că nu este război. Dincolo de această generalitate, fiecare își putea imagina cel mult pacea lui, care nu întotdeauna era și pacea celorlalți, și niciodată pacea tuturor. Pacea universală, pacea exterioară și pacea interioară, pacea dintre popoare, dintre ființe, dintre idei și dintre sentimente, pacea ca rezultat al toleranței și al comprehensiunii, al înțelepciunii și al dragostei, a fost visul de aur, cel mai scump și cel mai teoretic, al omenirii. Un vis care nu cere decât răgazul unei definiții, care nu imploră

decât răstimpul dintre două negări, cu cât mai lung cu atât mai în stare să le învingă. „Pax vobiscum” rămâne, și pentru noi, cea mai plină de sens, de credință, iubire și speranță, dintre urări.

A FI NOU, A FI ETERN

Cred că, dintre contemporani, Cornelia Baba este artistul de la care am învățat în scrisul meu cel mai mult, artistul al cărui fel de a înțelege arta mi-a pus cele mai multe întrebări ce-și așteptau și de la mine răspunsul. Poate de aceea (și poate pentru că, din clipa când i-am văzut prima oară o pânză, am avut presimțirea acestei – cum să-i spun? – afinități interrogative), i-am urmărit evoluția nu numai cu admirație, ci și cu un fel de curiozitate palpitantă, care implica parcă și propria mea devenire.

Ceea ce m-a fascinat întotdeauna și continuă să mă fascineze, ca un sâmbure de mister, ca un enigmatic nucleu în jurul căruia se învâрте totul, a fost proprietatea acestei arte de a șoca, de a răscoli, nu prin senzația de nemaivăzut, ci, dimpotrivă, prin aceea de reîntâlnire cu ceva știut dintr-o altă viață. În fața tablourilor lui Corneliu Baba am simțit ceea ce simt în fața mării poezii: bucuria de a descoperi în sfârșit ceva ce presimțisem de mult, emoția găsirii a ceva (o imagine, o pată de lumină, o împerechiere de cuvinte) ce nu știam că știu, dar de care brusc îmi aduc aminte. Tânăra fată cu pulovăr roz și ochi transparenți o cunoșteam de mult, dar a fost nevoie să-i văd portretul ca să mi-o amintesc și să

n-o mai uit niciodată; țărâna uscățivă, cu mâinile în poală și cu fața emaciată de nesomn alături de somnul bărbatului și al copilului, o știam din copilărie, mă obseda în coșmare și am recunoscut-o cu gratitudine; bărbatul istovit, femeia îmbătrânită, fetița deșirată, bătrânul tăcut și tot grupul acela întorcându-se de secole și secole de la câmp, înaintau prin seară și memorie de dinainte de nașterea mea, și m-au ajuns deodată, și ne-am întâlnit.

Această senzație de reîntâlnire, de recunoaștere, de aducere aminte, despre care vorbește Platon, se produce pentru mine, ca un declic indicator al valorii, în fața marilor opere printre care număr pânzele lui Corneliu Baba.

De altfel, ceea ce m-a frapat întotdeauna în ele a fost capacitatea de a stăpâni timpul, de a-l încorpora în unități care sunt de obicei ale spațiului, de a-l încremeni în forme cărora rigoarea nu le diminuează misterul, după cum nemișcarea nu le scade încărcătura de viață, ci funcționează, dimpotrivă, ca un dig în stare să întrerupă curgerea și să acumuleze substanță. În fața unui tablou de Corneliu Baba am avut din nou revelația – în stare să determine un destin – că important nu e să fii nou, ci etern. În fața unui tablou de Corneliu Baba m-am gândit că marele secret de a nu fi niciodată demodat este să nu fii niciodată la modă. Am înțeles – ceea ce știau toți maeștrii prerenascentiști, dar ceea ce nouă ne apare atât de uluitor – că adevărata înnoire nu e schimbare, ci luare de la capăt. Formele clasice – dar ce

înseamnă clasic într-o operă în care fiecare tușă și fiecare umbră au un sigiliu personal și de neconfundat? – sunt numai recipientul în stare să primească mereu alte și alte substanțe. Un recipient care a putut rezista neschimbat câtă vreme nu trebuia să conțină decât viața, dar care a început să-și piardă contururile, să devină difuz – ca sub puterea unei încărcături radioactive – atunci când nebunia și absurdul s-au revărsat corodând, dizolvând totul în jur. În ultimele cicluri – cutremurătoare – artistul n-a renunțat la rigoare, dar rigoarea însăși pare să se îndoiască de propriul ei rost și de propria ei consistență într-o lume în care rațiunea se stinge otrăvită cu o overdoză de ea însăși. Artă maestrului clasic atinge astfel, aproape fără să se schimbe și aproape fără să se fi observat când și cum, cotele celei mai tulburătoare și acute modernități, credincioasă mereu numai sieși și nevoii sale de a spune ceea ce are de spus, într-o magistrală lecție de estetică depășind limesurile picturii.

SCRIU

Scriu pentru că n-am descoperit nici o altă soluție mai eficace, mai totală, nevoii mele de-a exista, exasperării mele de-a mă convinge nu numai că sunt, dar și că ființa mea are un sens. Nu susțin că scrisul este singurul sens posibil, susțin doar că este singurul sens care mi-a fost oferit mie, pe care am fost eu în stare să-l inventez. Și nu mă refer atât la perenitatea lui, de altfel problematică, la ideala lui supraviețuire, cât la momentul nașterii sale, la intensitatea clipei de acum, salvatoare prin simpla sa apariție din neant. "Orice carte este o sinucidere amânată" spune undeva Emil Cioran, rezumând cum nu se poate mai tranșant acest caracter salvator al trecerii în cuvânt. Salvator, dincolo de valoarea sau de perenitatea sa, prin simplul act al creării, din litere, a unui substitut de realitate mai comprehensibil (oricât de supra-realist ai fi!) decât realitatea, prin simplul fapt al așezării în fața vieții nu a unei oglinzi (ar fi prea lipsit de speranță!), ci a unui portret, a unei interpretări, egal depărtate de coșmar și de joc. Altfel spus, caracterul salvator, exorcizant, al scrisului constă în calitatea lui aproape magică de a ști, de a fi în stare să insinueze bănuiala că, iată, chiar dacă a trăi nu are întotdeauna sens, a scrie nu poate să nu aibă. Astfel, șansa unei permanențe (o,

optimistul, răzbunătorul *Exegi monumentum*, pe care nu și-l mai poate permite nici cel mai inconștient contemporan al bombei atomice!) devine șansa unei consistențe și argumentul unei speranțe.

Pentru că sunt convinsă că scrisul, mai mult chiar decât celelalte arte, este un bun conducător de umanitate și cred, mă încăpățânez să cred, în nevoia oamenilor de a fi umani. Cred că, așa cum întreaga artă a lumii de până acum a izvorât din speranță, credință și iubire (mai precis, din suferința care a dat naștere și a făcut atât de necesare aceste virtuți cardinale), arta viitorului nu va putea face abstracție de ele și va exista, chiar, numai în măsura în care va fi în stare să le reinventeze: din disperare, din scepticism, din indiferență...

Îmi dau seama că ceea ce spun poate fi cu ușurință interpretat greșit ca un optimism fără acoperire, când nu e decât o descurajare fără margini. Dar mi se pare mai ușor să-mi asum naivitatea unui vis, decât inteligența unei negații.